

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Π.Μ.Σ.: ΠΟΙΝΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: ΠΟΙΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ & ΠΟΙΝΙΚΗ ΔΙΚΟΝΟΜΙΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ: 2018-2019

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

της Ευαγγελίας Ν. Λουλέ
Α.Μ.: 7340010918016

**«Η εμπορία ανθρώπων στα διεθνή συμβατικά κείμενα και στο ελληνικό
δίκαιο. Ζητήματα ουσιαστικού δικαίου»**

Επιβλέποντες:

- α) Α. Δημάκης, Επίκουρος Καθηγητής
- β) Δ. Κιούπης, Αναπληρωτής Καθηγητής
- γ) Ν. Δημητράτος, Επίκουρος Καθηγητής

Αθήνα, Σεπτέμβριος 2019

Copyright © [Λουλέ Ευαγγελία, 2019]

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

*«Και πολλούς άνδρες που η απάτη ή ο νόμος τους πούλησε
Μακριά από τη θεόκτιστη γη τους, απόβλητοι σκλάβοι
Τους έφερα πίσω στην Αθήνα, ναι, και κάποιους,
Εξόριστοι από την πατρίδα τους μέσω του καταπιεστικού δρόμου του χρέους
Μιλώντας όχι πια την αγαπημένη αθηναϊκή διάλεκτο
Μα που περιπλανιόνταν πέρα και μακριά, τους έφερα και πάλι
Και αυτούς που είχαν πέσει στη δουλεία
Μαζεμένοι κάτω από το αυστηρό βλέμμα του δεσπότη τους, τους απελευθέρωσα».*

Αριστοτέλης, Αθηναίων Πολιτεία, 12:4

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Συντομογραφίες	σελ. 6
Περίληψη	σελ. 8
Εισαγωγή: Εννοιολογική προσέγγιση του φαινομένου	σελ. 9

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΔΙΕΘΝΕΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

I. α.Σύντομη ιστορική αναδρομή και ισχύον διεθνές νομοθετικό πλαίσιο	σελ. 12
I. β. Η διεθνής Σύμβαση του ΟΗΕ και το Πρωτόκολλο του Παλέρμο	σελ. 15
II. Το Συμβούλιο της Ευρώπης	σελ. 24
<i>A. Η συμβολή των Συστάσεων</i>	<i>σελ. 24</i>
<i>B. Η Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη δράση κατά της εμπορίας ανθρώπων</i>	<i>σελ. 26</i>
III. Η εμπορία ανθρώπων και οι διεθνείς συμβάσεις προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου	σελ. 32
<i>A. Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....</i>	<i>σελ. 32</i>
<i>B. Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου & Νομολογία ΕΔΔΑ.....</i>	<i>σελ. 34</i>
IV. Νομικά δεσμευτικά κείμενα σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης	σελ. 39
<i>A. Η Απόφαση – Πλαίσιο 2002/629/ΔΕΥ της 19ης Ιουλίου 2002</i>	<i>σελ. 39</i>
<i>B. Η Οδηγία 2011/36/ΕΕ της 5ης Νοεμβρίου 2011</i>	<i>σελ. 40</i>

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ
ΕΘΝΙΚΟ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

I. Οι κυριότερες ρυθμίσεις πριν τη θέσπιση του Ν. 3064/2002	σελ.41
II. Οι αλλαγές που επέφερε ο Ν. 3064/2002 και τα νομοθετήματα που ακολούθησαν	σελ.44
III. Το αδίκημα της εμπορίας ανθρώπων (323Α ΠΚ)	σελ.47
<i>A. Η βασική νομοτυπική μορφή του εγκλήματος (παρ. 1 και 2)</i>	σελ.47
<i>B. Οι επιμέρους τρόποι τέλεσης της βασικής μορφής της εμπορίας ανθρώπων κατ' άρθρο 323Α παρ. 1 ΠΚ</i>	σελ.50
i) Στρατολόγηση	σελ.51
ii) Απαγωγή	σελ.51
iii) Μεταφορά	σελ.52
iv) Παράνομη κατακράτηση	σελ.53
v) Υπόθαλψη	σελ.54
vi) Παράδοση - παραλαβή άλλου	σελ.54
<i>Γ. Τα μέσα πραγμάτωσης του εγκλήματος</i>	σελ.55
i) Βία	σελ.55
ii) Απειλή βίας	σελ.57
iii) Άλλα εξαναγκαστικά μέσα	σελ.59
iv) Επιβολή ή κατάχρηση εξουσίας	σελ.60
<i>Δ. Η αντικειμενική υπόσταση και τα μέσα πραγμάτωσης της παρ. 2</i>	σελ.61
i) Η απόσπαση της συναίνεσης του θύματος με τη χρήση απατηλών μέσων	σελ.62
ii) Παράσυρση του θύματος με εκμετάλλευση της ευάλωτης θέσης του	σελ.64
<i>E. Η υποκειμενική υπόσταση του άρθρου 323Α παρ. 1 και 2 ΠΚ</i>	σελ.67
1. Υπαιτιότητα	σελ.67
2. Η εμπορία ανθρώπων ως έγκλημα σκοπού	σελ.68
i) Η έννοια της εκμετάλλευσης	σελ.68

ii) Υπαγωγή σε καθεστώς δουλείας ή παρεμφερείς πρακτικές	σελ.70
iii) Υπαγωγή σε καθεστώς ειλωτείας	σελ.71
iv) Ο σκοπός της εργασιακής εκμετάλλευσης	σελ.71
v) Οι υπόλοιπες περιπτώσεις εκμετάλλευσης του θύματος	σελ.74
vi) Ο πορισμός παράνομου περιουσιακού οφέλους	σελ.75
<i>ΣΤ. Οι διακεκριμένες παραλλαγές του εγκλήματος</i>	σελ.76
i) Η κατ' επάγγελμα τέλεση	σελ.76
ii) Υπαλληλική ιδιότητα	σελ.77
iii) Η παράνομη είσοδος, παραμονή ή έξοδος του παθόντος από τη χώρα	σελ.77
iv) Τα εκ του αποτελέσματος διακρινόμενα εγκλήματα	σελ.78
v) Η προστασία της ανηλικότητας στο άρθρο 323Α ΠΚ	σελ.79
vi) Η αξιόποινη συμπεριφορά του αποδέκτη των παρεχόμενων από το θύμα υπηρεσιών	σελ.81
<i>Ζ. Ειδικά ζητήματα απόπειρας και συρροών</i>	σελ.82
1. Απόπειρα	σελ.82
2. Απόπειρα εμπορίας ανθρώπων εκ του αποτελέσματος διακρινόμενη	σελ.82
3. Ζητήματα συρροών	σελ.82
i) Το υπαλλακτικώς μικτό έγκλημα	σελ.83
ii) Η πραγμάτωση του «σκοπού» και η συρροή με ειδικούς ποινικούς νόμους	σελ.83
iii) Η σύνδεση της εμπορίας ανθρώπων με άλλα αδικήματα	σελ.86
Επίλογος	σελ.88
Αρθρογραφία	σελ.90
Βιβλιογραφία	σελ.91

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΚ	Αστικός Κώδικας
Αρμεν	Αρμενόπουλος
άρ.	άρθρο
βλ.	βλέπε
ΔΟΕ	Διεθνής Οργάνωση Εργασίας
εδ.	εδάφιο
επ.	επόμενα
Εφ	Εφετείο
Ε.Ε.	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΗΕ	Ηνωμένα Έθνη
κ.ά.	και άλλα
κλπ.	και λοιπά
ΚΠΔ	Κώδικας Ποινικής Δικονομίας
ΜΟΔ	Μικτό Ορκωτό Δικαστήριο
Ν.	νόμος
ν.π.	νομικό πρόσωπο
ν.π.δ.δ.	νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου
ΟΗΕ	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
Ολ	Ολομέλεια
ό.π.	όπως παραπάνω
παρ.	παράγραφος
ΠΚ	Ποινικός Κώδικας
Πλημ	Πλημμελειοδικείο

ΠοινΔικ	Ποινική Δικαιοσύνη
ΠοινΛογ	Ποινικός Λόγος
ΠοινΧρ	Ποινικά Χρονικά
στοιχ.	στοιχείο
Συμβ	Συμβούλιο
Συντ.	Σύνταγμα
ΦΕΚ	Φύλλο Εφημερίδας της Κυβερνήσεως

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Αντικείμενο της παρούσας διπλωματικής εργασίας με θέμα «Η εμπορία ανθρώπων στα διεθνή συμβατικά κείμενα και στο ελληνικό δίκαιο. Ζητήματα ουσιαστικού δικαίου» αποτελεί η εννοιολογική προσέγγιση του φαινομένου της εμπορίας ανθρώπων μέσω της καταγραφής του υφιστάμενου διεθνούς, ευρωπαϊκού αλλά και εθνικού, κυρίως, νομοθετικού πλαισίου για την πρόληψη και καταστολή του φαινομένου. Αρχικά, στο πρώτο κεφάλαιο, λαμβάνει χώρα μια συνοπτική παρουσίαση των σημαντικότερων διεθνών και ευρωπαϊκών συμβατικών κειμένων υπό την επίδραση των οποίων διαμορφώνεται η αντίστοιχη ελληνική νομοθετική ρύθμιση, συναπαρτίζοντας το σχετικό με την εμπορία ανθρώπων νομοθετικό πλαίσιο, το οποίο στοχεύει στην αντιμετώπιση του φαινομένου τόσο σε προληπτικό όσο και σε κατασταλτικό επίπεδο, με την εκ παραλλήλου παροχή προστασίας και αρωγής στα θύματα. Ειδικότερα, καθώς η εμπορία ανθρώπων αποτελεί ένα αδίκημα άμεσα συνυφασμένο με την παραβίαση μιας σειράς θεμελιωδών ατομικών δικαιωμάτων θα εξετασθεί η δυνατότητα εφαρμογής διεθνών συμβάσεων ευρύτερου περιεχομένου στον πυρήνα των οποίων εμπίπτει η εν γένει προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Τέτοιας εμβέλειας νομοθετικό κείμενο αποτελεί η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, η καλύτερη προσέγγιση της οποίας θα επιτευχθεί με την παράλληλη εξέταση της νομολογίας του Δικαστηρίου του Στρασβούργου.

Ακολούθως, στο δεύτερο κεφάλαιο επιχειρείται η κριτική επισκόπηση του ισχύοντος εγχώριου νομοθετικού πλαισίου της ποινικής καταστολής της εμπορίας ανθρώπων, ήτοι του άρθρου 323Α ΠΚ. Αναλύονται συγκεκριμένα η αντικειμενική και υποκειμενική υπόσταση του εγκλήματος και εντοπίζονται τα ουσιώδη προβλήματα ερμηνείας και εφαρμογής του νόμου. Περαιτέρω, αναπτύσσονται ορισμένα ειδικά ζητήματα ουσιαστικού δικαίου, στο χώρο της απόπειρας και της συρροής, λόγω της φύσης του εγκλήματος της εμπορίας ανθρώπων. Εν κατακλείδι, πρέπει να διευκρινισθεί ότι λόγω του ευρύτατου και πολυσχιδούς χαρακτήρα του φαινομένου, ειδικότερο αντικείμενο μελέτης θα αποτελέσει η εξέταση της εκδήλωσης αξιόποινων πράξεων εμπορίας κυρίως με τη μορφή της εργασιακής εκμετάλλευσης και των συναφών με αυτή πρακτικών.

Εισαγωγή: Εννοιολογική προσέγγιση του φαινομένου

Η εμπορία ανθρώπων ή όπως αποδίδεται με τον αγγλοσαξωνικό όρο *trafficking in human beings*, δεν αποτελεί ένα πρωτόγνωρο φαινόμενο που έκανε την εμφάνισή του πρόσφατα. Το παραδοσιακό εμπόριο δούλων έχει πλέον λάβει νέες μορφές και έχει εξελιχθεί σε μία σύγχρονη και επικερδή επιχείρηση οικονομικής εκμετάλλευσης προσώπων. Εκατομμύρια άνθρωποι, κάθε φύλου και ηλικίας, καθίστανται θύματα εμπορίας, με σκοπό την σεξουαλική, εργασιακή ή άλλης μορφής εκμετάλλευση, εντός των κρατών όπου διαμένουν είτε συχνότερα, μετά τη διακίνησή τους, σε τρίτα κράτη. Δεν πρόκειται για ανθρώπους κλεισμένους σε μπουντρούμια, δεμένους με αλυσίδες. Τουλάχιστον δεν πρόκειται για χαρακτηριστική των περιπτώσεων, και αυτό αποτελεί και το πιο δύσκολο σημείο για τη διαπίστωση του προβλήματος. Πρόκειται για μία σύγχρονη μορφή δουλείας¹ με διεθνή διάσταση, ένα φαινόμενο εξελισσόμενο με ταχύτατους ρυθμούς που λαμβάνει διάφορες μορφές και έχει πάρει μεγάλες διαστάσεις κατά τις τελευταίες δεκαετίες. Πιο συγκεκριμένα, έχουν περάσει πάνω από 100 χρόνια από τότε που η Κοινωνία των Εθνών διαπίστωσε και προσπάθησε να αντιμετωπίσει το μέγεθος του προβλήματος -αρχικά, της παράνομης διακίνησης και της εκμετάλλευσης γυναικών και παιδιών- μέσω διεθνών συμβατικών κειμένων².

Αν και λόγω της διεθνικότητας και της αφανούς εγκληματικότητας³ που χαρακτηρίζει το φαινόμενο της εμπορίας ανθρώπων είναι δύσκολο να συλλεχθούν ασφαλή και ακριβή δεδομένα του μεγέθους του, σύμφωνα με στοιχεία του ΟΗΕ, της UNICEF και του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου⁴ υπολογίζεται ότι περίπου τέσσερα εκατομμύρια άτομα διακινούνται κάθε χρόνο και καθίστανται αντικείμενο εμπορίας. Περαιτέρω, σε παγκόσμια κλίμακα εκτιμάται ότι περίπου 27 εκατομμύρια άνθρωποι αγοράζονται και πωλούνται με σκοπό την εκμετάλλευση τους, συνήθως σε συνθήκες δουλείας ή συναφείς με αυτή πρακτικές, και τα κέρδη από την εμπορία ανέρχονται σε 5 με 7 δισεκατομμύρια δολάρια⁵.

¹ Scarpa S., *Trafficking in human beings. Modern Slavery*, Oxford University Press, 2008, σελ. 4

² Το 1904 στο Παρίσι υιοθετήθηκε από την ΚτΕ η Διεθνής Σύμβαση για την καταστολή του εμπορίου λευκής Σαρκός (International Agreement for the Suppression of the White Slave Traffic), η οποία είχε ως σκοπό την προστασία των ευρωπαίων (:λευκών) γυναικών και των ανηλίκων θηλυκού γένους από τα κυκλώματα εμπορίας ανθρώπων. Κρίθηκε όμως αναποτελεσματική καθώς δεν περιείχε πρόβλεψη για την τιμώρηση των δραστών. βλ. για περισσότερες λεπτομέρειες κατωτέρω

³ βλ. Σπινέλλη Κ., *Εγκληματολογία. Σύγχρονες και παλαιότερες κατευθύνσεις*, σελ. 181 επ.

⁴ βλ. European Parliament, Directorate-General for Research, *Trafficking in Women*, 2000, σελ. 5

⁵ βλ. Συκιώτου Αθ., *Η εμπορία ανθρώπων στα Βαλκάνια*, σελ. 28 επ.

Αναλογιζόμενοι των τεράστιων μεγεθών που προκύπτουν ανωτέρω, γίνεται κατανοητό γιατί χαρακτηρίζεται ως την τρίτη μεγαλύτερη «εγκληματική επιχείρηση» μετά την εμπορία ναρκωτικών και όπλων⁶.

Η εμπορία ανθρώπων, όπως και κάθε άλλο εγκληματικό φαινόμενο, οφείλει την εμφάνισή και τη ραγδαία ανάπτυξή της σε πλήθος παραγόντων. Ενδεικτικά, οι άθλιες οικονομικές συνθήκες που επικρατούν σε πολλά κράτη της υφελίου, η περιθωριοποίηση ορισμένων κοινωνικών ομάδων και η ανάγκη για γρήγορο και εύκολο κέρδος, η πολιτική κατάσταση μιας χώρας⁷, εμπόλεμες συρράξεις και εσωτερικές συγκρούσεις καθώς και η παρατεταμένη κρίση αξιών και προτύπων συμπεριφοράς σε επίπεδο κοινωνικής λειτουργίας⁸ αποτελούν μερικούς από τους βασικότερους λόγους εμφάνισης του φαινομένου κατά τις τελευταίες δεκαετίες.

Η εμπορία ανθρώπων πρόκειται για μια «*σύνθετη έννοια που συχνά συγχέεται με κάποια παραπλήσια έννοια όπως για παράδειγμα, η πορνεία ή η παράνομη μετανάστευση*»⁹. Αυτό επιβεβαιώνεται και από το γεγονός ότι όταν ο μέσος καθημερινός άνθρωπος ακούει για ένα θύμα εμπορίας ανθρώπων, εσφαλμένα τείνει να το συνδέει με το άτομο, κατά βάση γυναίκα, που προάγεται εξαναγκαστικά στην πορνεία¹⁰, δηλαδή μέχρι την θέση σε ισχύ του νέου Ποινικού Κώδικα, με το Ν. 4619/2019¹¹, με το θύμα σωματεμπορίας. Όμως, δεν πρέπει να λησμονούμε ότι παθητικά αντικείμενα της πράξης εμπορίας μπορεί να είναι ενήλικες και ανήλικοι, γυναίκες και άντρες, που δύναται να καταστούν θύματα και άλλων μορφών εκδήλωσης του φαινομένου, όπως η εργασιακή εκμετάλλευση ή η αφαίρεση οργάνων. Η γενετήσια εκμετάλλευση αποτελεί πλέον μία μόνο από τις πολλές μορφές που μπορεί να λάβει η εμπορία ανθρώπων. Ως ένα πολυδιάστατο φαινόμενο, η χρήση του όρου κατά τη

⁶Εισηγητική Έκθεση στο σχέδιο νόμου «Καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων, των εγκλημάτων κατά της γενετήσιας ελευθερίας, της πορνογραφίας ανηλίκων και γενικότερα της οικονομικής εκμετάλλευσης της γενετήσιας ζωής και αρωγή στα θύματα των πράξεων αυτών», Διαδικτυακός τόπος: <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/2f026f42-950c-4efc-b950-340c4fb76a24/k-porno-eis.pdf>

⁷ Επί παραδείγματι, το 1989, με την πτώση του τείχους του Βερολίνου, σηματοδοτεί την αφετηρία πρωτοφανών κοινωνικών επαναστάσεων και πολιτικών μεταβολών στις χώρες του πρώην υπαρκτού σοσιαλισμού, γεγονότα που οδήγησαν το πρώτο μεταναστευτικό ρεύμα προς τη δυτική Ευρώπη.

⁸ βλ. Ζαχαρής Εν., Σύγχρονες μορφές εγκληματικότητας, ΠοινΧρ, 2005, σελ. 481 επ.

⁹ Λάζος Γρ., Διεθνική σωματεμπορία και εξαναγκαστική πορνεία στην Ελλάδα του 2002, stop now - ΚΕΔΕ, 2002, σελ. 5

¹⁰ Συγκιτών Α., Η έννοια του θύματος στην εμπορία ανθρώπων, ΠοινΧρ 2006, σελ. 684 επ.

¹¹ Με τη θέσπιση του νόμου καταργήθηκε το άρθρο για τη σωματεμπορία και ουσιαστικά, η γενετήσια εκμετάλλευση ατόμου εντάχθηκε στο άρθρο 323Α ΠΚ ως ειδικός σκοπός που συντρέχει στο πρόσωπο του δράστη.

διάρκεια του περασμένου αιώνα δημιουργούσε πολύ συχνά σύγχυση με άλλες παραπλήσιες έννοιες και κυρίως με το πεδίο εφαρμογής του¹².

Αν και δεν έχει υιοθετηθεί ένας κοινός αποδεκτός ορισμός για την εμπορία ανθρώπων, ο πληρέστερος μέχρι σήμερα έχει δοθεί από το «Πρωτόκολλο για την Αποτροπή, την Καταστολή και την Τιμωρία της Παράνομης Διακίνησης Προσώπων με σκοπό τη Σεξουαλική και Οικονομική Εκμετάλλευση, ιδιαίτερα Γυναικών και Παιδιών», γνωστό ως Πρωτόκολλο του Παλέρμο, το οποίο ολοκληρώθηκε το Νοέμβριο του 2000 και τέθηκε σε ισχύ το 2003. Στο άρθρο 3 ορίζεται ως *«διακίνηση προσώπων η στρατολόγηση, μεταφορά, μετακίνηση, παροχή καταλύματος ή η υποδοχή προσώπων, με την απειλή ή χρήση βίας ή άλλων μορφών εξαναγκασμού, με απαγωγή, εξαπάτηση, παραπλάνηση, κατάχρηση εξουσίας ή ευάλωτης θέσης ή με παροχή ή αποδοχή χρημάτων ή ωφελημάτων για να επιτευχθεί η συγκατάθεση προσώπου που έχει τον έλεγχο άλλου προσώπου, με σκοπό την εκμετάλλευση. Η εκμετάλλευση περιλαμβάνει, τουλάχιστον, την εκμετάλλευση της πορνείας άλλων ή άλλες μορφές γενετήσιας εκμετάλλευσης, την αναγκαστική εργασία ή παροχή υπηρεσιών, τη δουλεία ή πρακτικές παρόμοιες με τη δουλεία, την υποτέλεια ή την αφαίρεση οργάνων.»*

Ο ορισμός αυτός εμπεριέχει τα κύρια στοιχεία που απαιτούνται για τη στοιχειοθέτηση του αδικήματος: ήτοι, α. την ενέργεια, που συνίσταται στην στρατολόγηση, μεταφορά, απόκρυψη, ή αποδοχή προσώπων, β. το μέσον, που μπορεί να περιλαμβάνει την απειλή ή χρήση βίας ή άλλων μορφών εξαναγκασμού, απαγωγής, απάτης, παραπλάνηση, κατάχρησης εξουσίας ή εκμετάλλευση ευάλωτης θέσης ή την παροχή ή λήψη χρημάτων ή ωφελημάτων καθώς και γ. τον σκοπό του δράστη, δηλαδή, η αποκόμιση οικονομικού οφέλους από την εκμετάλλευση του θύματος. Σύμφωνα με τη διάταξη η παρεχόμενη από το θύμα συναίνεση που τείνει στην περαιτέρω εκμετάλλευσή του είναι νομικά αδιάφορη όταν είναι ελαττωματική ως προϊόν εξαπάτησης ή βίας. Η εμπορία ανθρώπων, σύμφωνα με το Πρωτόκολλο του Παλέρμο και τη γενικότερη κατάσταση σε παγκόσμια κλίμακα, δύναται να λαμβάνει τις εξής μορφές : την εκμετάλλευση της εργασίας -καταναγκαστική ή υποχρεωτική εργασία-, την παροχή σεξουαλικών υπηρεσιών και γενικότερα σεξουαλική εκμετάλλευση, ιδίως γυναικών και παιδιών, την παιδική πορνογραφία, την επαιτεία, την αφαίρεση οργάνων, ιστών ή και άλλων στοιχείων του ανθρώπινου σώματος, τους καταναγκαστικούς γάμους και τη στρατολόγηση ανηλίκων σε ένοπλες συρράξεις. Όλα αυτά τα είδη αξιόποινων

¹² Κυριαζή Τ., Εμπορία ανθρώπων. Διεθνές και ευρωπαϊκό δίκαιο προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, σελ. 1

συμπεριφορών έχουν ως κοινό παρονομαστή την εκμετάλλευση του ανθρώπινου σώματος, με τρόπο που να τον καθιστά «αντικείμενο» αποστερούμενο της προσωπικής ελευθερίας και αξιοπρέπειάς του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΔΙΕΘΝΕΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

I. α. Σύντομη ιστορική αναδρομή στα πρώτα διεθνή κείμενα

Με το φαινόμενο της εμπορίας ανθρώπων να λαμβάνει παγκόσμια διάσταση σε συνδυασμό με τη ραγδαία αύξηση του αριθμού των θυμάτων που σημειώθηκε κατά τον προηγούμενο αιώνα και το διασυνοριακό χαρακτήρα του, έγινε αντιληπτό από τα κράτη και το νομικό κόσμο η ανάγκη να θεσπιστούν διεθνείς κανόνες για την πρόληψη και την αντιμετώπιση αυτού του προβλήματος. Τα πρώτα διεθνή νομοθετικά κείμενα¹³ είχαν ήδη ξεκινήσει να εκδίδονται από τις αρχές του 1800 έως το 1890, με αντικείμενο τους την αντιμετώπιση του τότε σε έξαρση φαινομένου, του εμπορίου δούλων. Τις νομοθετικές αυτές προσπάθειες διαδέχτηκαν διεθνή κείμενα στα οποία πλέον διαπιστώνεται ως επίκεντρο ενδιαφέροντος η καταστολή της διεθνούς σωματεμπορίας και χρονικά μεταγενέστερα, όλες οι σύγχρονες μορφές εμφάνισης της εμπορίας ανθρώπων. Τα κείμενα αυτά αν και χρονολογούνται από τις αρχές του 1900, κρίνεται σκόπιμο να αναφερθούν καθώς δεν παύουν να αποτελούν την εναρκτήρια προσπάθεια για την μετέπειτα ανάπτυξη μιας πλούσιας διεθνούς νομοθετικής δραστηριότητας.

Η πρώτη Διεθνής Συμφωνία για την Καταπολέμηση της Εμπορίας Λευκής Σαρκός¹⁴ υπεγράφη στο Παρίσι το 1904. Αφορμή για την υιοθέτησή της από την Κοινωνία των Εθνών, αποτέλεσε η διακίνηση Βρετανών γυναικών σε οίκους ανοχής στην Ευρώπη και η διακίνηση Ευρωπαίων γυναικών στις Ηνωμένες Πολιτείες, δηλαδή στόχευε να προστατεύσει τις ευρωπαϊές -λευκές- γυναίκες και τις ανήλικες κοπέλες από τα κυκλώματα σωματεμπορίας¹⁵. Η Συμφωνία αυτή όμως δεν περιείχε καμία πρόβλεψη για την τιμώρηση των δραστών αυτής

¹³ βλ. αναλυτικά *Magliveras K.*, *Combating Trafficking in Persons: the Role and Action of International Organisations*, σελ. 11-13

¹⁴ *International Agreement for the Suppression of the White Slave Traffic*, 1 LNTS 83 (1904)

¹⁵ βλ. *Κυριαζή Τ.*, *Εμπορία ανθρώπων. Διεθνές και ευρωπαϊκό δίκαιο προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου*, σελ. 1 - 2.

της εγκληματικής συμπεριφοράς, παρά μόνο μερίμνησε για την προστασία των θυμάτων του εμπορίου λευκής σαρκός.

Για να καλυφθεί το προαναφερθέν νομοθετικό κενό της ατιμωρησίας των δραστών, έξι χρόνια αργότερα, το 1910, υιοθετήθηκε η Διεθνής Σύμβαση για την Καταστολή της Εμπορίας Λευκής Σαρκός¹⁶ στην ίδια πόλη. Το εν λόγω διεθνές κείμενο υποχρέωνε τα συμβαλλόμενα κράτη για την τυποποίηση ως αυτοτελούς εγκλήματος, της εμπορίας λευκής σαρκός, ώστε οι δράστες αυτοί να τιμωρούνται ανεξαρτήτως της ποινικής ευθύνης που υπέχουν σύμφωνα με το εκάστοτε εθνικό δίκαιο, χωρίς ωστόσο να προβλέπεται συγκεκριμένο πλαίσιο ποινής. Πρόβλημα στην επιτυχή αντιμετώπιση όμως της εκμετάλλευσης της γενετήσιας ελευθερίας των γυναικών, αποτέλεσε η επιλογή από τις ως άνω Συμβάσεις του όρου «εμπόριο λευκής σαρκός», δηλαδή λευκών γυναικών, καθώς αποτέλεσαν το επιχείρημα για τους πλούσιους ρατσιστές δουλεμπόρους ότι η εμπορία γυναικών από άλλες φυλές για σεξουαλική ή άλλη εκμετάλλευση δεν ενέπιπτε στο προστατευτικό πεδίο των εν λόγω κειμένων και άρα ήταν απολύτως νόμιμη¹⁷.

Μετέπειτα ακολούθησαν συμβάσεις με παρόμοιο περιεχόμενο και σκοπό: το 1921 υπεγράφη στη Γενεύη η Σύμβαση για την καταστολή της διακίνησης γυναικών και παιδιών¹⁸ υπό την αιγίδα της Κοινωνίας των Εθνών, η οποία στόχευε στη συνεργασία των συμβαλλομένων κρατών για τη δίωξη των δραστών και προέβλεπε τη θέσπιση μέτρων για χορήγηση αδειών σε γραφεία εξεύρεσης εργασίας και στην προστασία γυναικών και παιδιών - σε αντίθεση με τις προηγούμενες συμβάσεις, ενέπιπταν στο προστατευτικό του πεδίο και άρρενες ανήλικοι - που μετακινούνταν ως μετανάστες. Το 1933 με τη Σύμβαση περί Καταστολής της Σωματεμπορίας Ενήλικων Γυναικών¹⁹ επαναλήφθηκαν οι βασικοί κανόνες των προηγούμενων νομοθετικών κειμένων, ωστόσο στο άρθρο 1²⁰ της Σύμβασης διευρύνεται ο βαθμός προστασίας των γυναικών που διακινούνταν με σκοπό την ανήθικη εκμετάλλευσή

¹⁶ International Agreement for the Suppression of the White Slave Traffic, III LNTS 278 (1910)

¹⁷ βλ. *Τσαγκλάγκανου Γ.*, Η διεθνική σωματεμπορία - Trafficking, Ενημερωτική μελέτη, Αθήνα 2002, ΚΕΘΙ, www.kethi.gr/attachments/153_DIETHNIKI_SOMATEMPORIA.pdf, σελ.20

¹⁸ International Convention for the Suppression of the Traffic in Women and Children, 9 LTNS 416 (1921). Η εν λόγω Σύμβαση κυρώθηκε από την Ελλάδα με το ν.δ. της 20.10.1992 (ΦΕΚ Α, 220/03.11.1992).

¹⁹ International Convention for the Suppression of the Traffic in Women of Full Age, 150 LTNS 431 (1933). Κυρώθηκε από την Ελλάδα με το α.ν. 360/1936 (ΦΕΚ Α, 233/18.06.1937)

²⁰ Στο άρθρο 1 της Σύμβασης συναντάται ο ορισμός της σωματεμπορίας των ενηλικών γυναικών. Συγκεκριμένα «είναι τιμωρητέος ποινικώς πας όστις προς ικανοποίησιν αλλοτρίων παθών προήγαγε, παρέσυρεν ή παρεπλάνησε καιτιην εικειία έτι συγκαταθέσει, γυναίκα ή νεανίδα ενήλικον επί σκοπώ ανηθίκου εκμεταλλεύσεως αυτήν εν άλλη χώρα και εάν ακόμη αι διάφοροι πράξεις, αι συνιστώσαι την παράβασιν, ετελέσθησαν εις διαφόρους χώρας».

τους, με πρόβλεψη τιμώρησης και δίωξης των δραστών ασχέτως του αν το θύμα είχε εκφράσει τη συγκατάθεσή του ή όχι. Από το ίδιο άρθρο προκύπτει και η τιμώρηση, πλέον, ως αξιόποινης πράξης κάθε προπαρασκευαστικής ενέργειας.

Αν και μέσω των κειμένων αυτών διαμορφώθηκε κατά τον προηγούμενο αιώνα ένα νομοθετικό πλαίσιο σχετικά με την ποινική καταστολή του φαινομένου της εμπορίας ανθρώπων και του διασυννοριακού του χαρακτήρα, ωστόσο δεν δημιουργήθηκε ένα επαρκές κανονιστικό πλαίσιο για την αποτελεσματική αντιμετώπιση του καθώς οι Συμβάσεις αυτές συνέδεαν εννοιολογικά έως τότε την εμπορία ανθρώπων αποκλειστικά και μόνο με τη διακίνηση ατόμων με σκοπό τη γενετήσια εκμετάλλευση γυναικών και παιδιών, επομένως χωρίς να μπορούν να εντάξουν στο προστατευτικό τους πεδίο και τα θύματα από τις ολοένα και περισσότερες μορφές εκμετάλλευσής τους, όπως για παράδειγμα η εξαναγκαστική εργασία.

Άξια αναφοράς είναι και η δράση του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών για την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων, με το έτος 1949 να εγκρίνεται από τη Γενική Συνέλευση η Διεθνής Σύμβαση περί Καταστολής της Εμπορίας Προσώπων και της Εκμετάλλευσης της Πορνείας των Άλλων²¹. Αποτελέσε την πρώτη διεθνή συνθήκη που υπογράφηκε στο πλαίσιο του Ο.Η.Ε. για την αντιμετώπιση αυτού του φαινομένου, η οποία αναγνώρισε την έποψη του trafficking ως προβλήματος διεθνούς και διαφυλετικού και όχι εθνικής δικαιοδοσίας και προέβλεψε την προώθηση της διεθνούς συνεργασίας των κρατών για τη δίωξη των δραστών. Ουσιαστικά αποτελούσε την ενοποίηση, κατά κάποιον τρόπο, των τεσσάρων προηγούμενων Διεθνών Συμβάσεων του 1904, 1919, 1921 και 1933, με μία σημαντική διεύρυνση: αναγνώρισε ως θύμα της σχετικής εγκληματικής συμπεριφοράς κάθε πρόσωπο και όχι μόνο τη γυναίκα. Η Σύμβαση όμως αποδείχθηκε αναποτελεσματική για τους παρακάτω λόγους. Αρχικά, αντιμετώπισε το φαινόμενο της εμπορίας ανθρώπων μονοδιάστατα καθώς παρέλειπε στο κείμενό της να συμπεριλάβει ορισμό της εμπορίας ανθρώπων, με την πρόβλεψη μόνο ότι τα συμβαλλόμενα κράτη υποχρεούνται να ποινικοποιήσουν συγκεκριμένα αδικήματα²² που αφορούν κυρίως τη διακίνηση προσώπων

²¹ International Convention on the Suppression of the Traffic in Person and of the Exploitation of the Prostitution of Others, 96 UNTS 271 (1949)

²² Άρθρα 1 και 2 της Σύμβασης « 1. The Parties to the present Convention agree to punish any person who, to gratify the passions of another: Procures, entices or leads away, for purposes of prostitution, another person, even with the consent of that person; Exploits the prostitution of another person, even with the consent of that person.

για σεξουαλική εκμετάλλευση και τη μαστροπεία²³. Δεν αναγνώριζε δηλαδή όλες τις μορφές εμπορίας ανθρώπων όπως αυτές εμφανίζονται πλέον στο διεθνή εγκληματικό χώρο, για παράδειγμα το εμπόριο οργάνων ή την καταναγκαστική εργασία αλλά μόνο τη σεξουαλική εκμετάλλευση των θυμάτων. Επίσης όπως προκύπτει από το άρθρο 1 της εν λόγω Σύμβασης δεν προβαίνει σε διαχωρισμό μεταξύ ηθελημένης πορνείας και εξαναγκαστικής σεξουαλικής εκμετάλλευσης, τυποποιώντας και τις δύο συμπεριφορές ως ποινικά κολάσιμα αδικήματα (χωρίς να ποινικοποιεί την ίδια την πορνεία αλλά πράξεις που σχετίζονται με αυτήν). Με τον τρόπο αυτό καταδεικνύεται το γεγονός ότι προσεγγίζει τις γυναίκες ως ευάλωτα άτομα και ως θύματα και δεν καταφέρνει να τις αντιμετωπίσει ως υποκείμενα προστασίας και ανεξάρτητες οντότητες τα οποία διαθέτουν ελεύθερη βούληση, δυνατότητα επιλογών και δικαιώματα. Επίσης, σημαντικότερη έλλειψη αποτελεί και η απουσία ειδικών διατάξεων για τα ζητήματα σχετικά με την εμπορία ανηλίκων, λαμβάνοντας υπόψη κανείς το γεγονός ότι τα παιδιά συνιστούν ένα μεγάλο μέρος των θυμάτων εμπορίας και λόγω της ευαίσθητης και ευάλωτης θέσης τους μία σύγχρονη συνθήκη θα έπρεπε να λαμβάνει υπόψη τα ειδικά αυτά χαρακτηριστικά αυτής της κατηγορίας θυμάτων και να προβλέπει ένα ειδικό κανονιστικό πλαίσιο αντιμετώπισής τους.

I. β. Η διεθνής Σύμβαση του ΟΗΕ και το Πρωτόκολλο του Παλέρμο

Η αδυναμία να ανταποκριθεί στις νέες, σύγχρονες μορφές της εμπορίας ανθρώπων και η έλλειψη προστατευτικών ρυθμίσεων για τα θύματα που παρέχει η Σύμβαση του 1949²⁴, κατέστησε αναγκαία την υιοθέτηση μιας Σύμβασης που θα αποτελούσε ένα ισχυρό και γενικά διεθνώς αποδεκτό κείμενο για την πάταξη του φαινομένου, της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών κατά του Διεθνικού Οργανωμένου Εγκλήματος και ιδιαίτερα, του Πρωτοκόλλου για

2. The Parties to the present Convention further agree to punish any person who: Keeps or manages, or knowingly finances or takes part in the financing of a brothel; Knowingly lets or rents a building or other place or any part thereof for the purpose of the prostitution of others.»

²³ βλ. Κυριαζή Τ., Εμπορία ανθρώπων. Διεθνές και ευρωπαϊκό δίκαιο προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, σελ. 28 επ.

²⁴ Για τα συμβαλλόμενα σε αυτήν κράτη που δεν δεσμεύονται όμως από το Πρωτόκολλο του Παλέρμο, ήτοι 17 κράτη, εξακολουθεί να συνιστά το μόνο δεσμευτικό, διεθνές συμβατικό κείμενο με αντικείμενο την εμπορία ανθρώπων. Τα κράτη αυτά είναι : η Αιθιοπία, η Αϊτή, η Ακτή Ελεφαντοστού, το Αφγανιστάν, η Ζιμπάμπουε, η Ιαπωνία, η Ινδία, το Ιράν, η Κορέα, η Κούβα, το Μαρόκο, το Μπαγκλαντές, το Πακιστάν, η Σιγκαπούρη, η Σρι Λάνκα και η Υεμένη.

την Πρόληψη, την Καταστολή και την Τιμωρία της Παράνομης Διακίνησης και Εμπορίας Προσώπων, το οποίο υπογράφηκε στο Παλέρμο της Σικελίας το Δεκέμβριο του 2000²⁵.

Η Οικουμενική Διακήρυξη του ΟΗΕ για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα του 1948, στην οποία αναγνωρίστηκε η πανανθρώπινη αξία ότι όλοι οι άνθρωποι γεννιούνται ελεύθεροι και ίσοι την αξιοπρέπεια και τα δικαιώματα, δηλαδή χωρίς διάκριση ως προς τη φυλή, το χρώμα, το φύλο ή οποιαδήποτε άλλο γνώρισμα²⁶ αποτέλεσε θεμέλιο για την σύνταξη και υπογραφή μεταγενέστερων διεθνών συμβάσεων με σκοπό την προάσπιση της δυσμενούς διάκρισης σε βάρος των γυναικών και της εμπορίας προσώπων²⁷. Ειδικότερα, η Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών όρισε το Δεκέμβριο του 1998 μία διακυβερνητική ειδική επιτροπή (Ad Hoc Committee on the elaboration of an International Convention against Transnational Organized Crime) για την κατάρτιση ενός διεθνούς δεσμευτικού νομικού κειμένου με σκοπό την καταπολέμηση του διεθνικού εγκλήματος. Απότοκος των πολυάριθμων διαβουλεύσεων των κρατών που διήρκεσαν έως τον Οκτώβριο του 2000, ήταν η ολοκλήρωση της Διεθνούς Σύμβασης του Ο.Η.Ε. κατά του Διακρατικού Οργανωμένου Εγκλήματος καθώς και τριών συμπληρωματικών στη Σύμβαση Πρωτοκόλλων²⁸: α. το Πρωτόκολλο κατά της λαθραίας διακίνησης μεταναστών από την ξηρά, τη θάλασσα και τον αέρα, β. το Πρωτόκολλο για την πρόληψη, καταστολή και τιμωρία της εμπορίας ανθρώπων, ιδιαίτερα των γυναικών και των παιδικών καθώς και γ. το Πρωτόκολλο κατά της παρανόμου κατασκευής και διακίνησης πυροβόλων όπλων, τμημάτων και συστατικών τους και πυρομαχικών.

Αν και το κείμενο που θα μας απασχολήσει είναι αυτό του Πρωτοκόλλου για την «Πρόληψη, καταστολή και τιμωρία της παράνομης εμπορίας ανθρώπων, ιδίως παιδιών και γυναικών», πρέπει να επισημανθούν ορισμένα στοιχεία όσον αφορά την αρχική Σύμβαση στην οποία προσαρτήθηκε. Διατρέχοντας τα άρθρα της Σύμβασης, λοιπόν, διαπιστώνεται η ύπαρξη διατάξεων που ρυθμίζουν ζητήματα ουσιαστικού ποινικού δικαίου (άρθρα 5-9, 23),

²⁵ Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, Supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime, Doc.A/55/383.

²⁶ Οικουμενική Διακήρυξη του ΟΗΕ για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, 10/12/1948, Διαδικτυακός τόπος: <https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=grk>

²⁷ Κίτση Κ., «Η σύμβαση των ΗΕ κατά του Διεθνικού Οργανωμένου Εγκλήματος και το Πρωτόκολλο στη Σύμβαση αυτή για την πρόληψη, καταστολή και τιμωρία της παράνομης διακίνησης και εμπορίας προσώπων, ιδιαίτερα γυναικών και παιδιών (Νέα Υόρκη, 15 Νοεμβρίου 2000)», σελ 2 επ.

²⁸ Η Σύμβαση του Παλέρμο ετέθη σε ισχύ από τις 29 Σεπτεμβρίου 2003 (άρθρο 38), το Πρωτόκολλο για την εμπορία ανθρώπων από τις 25 Δεκεμβρίου 2003 (άρθρο 17), το Πρωτόκολλο για την παράνομη διακίνηση μεταναστών από τις 28 Ιανουαρίου 2004 (άρθρο 22) και το Πρωτόκολλο για την παράνομη διακίνηση όπλων από τις 3 Ιουλίου 2005 (άρθρο 18).

ποινικής δικονομίας (άρθρα 10-15, 20, 24-26) καθώς και άρθρα που αναφέρονται σε μορφές διεθνούς συνεργασίας όπως είναι η δικαστική συνδρομή (άρθρα 16, 18, 19, 27)²⁹. Η δεσμευτικότητα των ρυθμίσεων αυτών -τόσο της Σύμβασης όσο και των Πρωτοκόλλων της- ποικίλει αναλόγως της λεκτικής διατύπωσης έκαστου άρθρου. Συγκεκριμένα, άλλοτε από το κείμενο των διατάξεων απορρέουν σαφείς υποχρεώσεις³⁰ προς τα συμβαλλόμενα κράτη όπως, διαφαίνεται, για παράδειγμα στο άρθρο 5 της Σύμβασης για την ποινικοποίηση της συμμετοχής σε οργανωμένη εγκληματική ομάδα, ενώ ορισμένες από αυτές οφείλουν να βρίσκονται σε συνέπεια με τα εθνικά, νομικά και διοικητικά συστήματα και άλλοτε αφήνει στην διακριτική ευχέρεια των την επιλογή μεταξύ προτεινόμενων μέτρων όπως συμβαίνει στην περίπτωση των άρθρων που αφορούν στην έκδοση και την αμοιβαία δικαστική συνδρομή. Σε κάθε περίπτωση η Σύμβαση του Παλέρμο αποτελεί μία ολοκληρωμένη νομική βάση για την προαγωγή της συνεργασίας των κρατών μερών ως προς τα φλέγοντα ζητήματα της πρόληψης και καταπολέμησης του διεθνικού εγκλήματος³¹.

Πρέπει επίσης να επισημανθεί ότι το Πρωτόκολλο είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με τη Σύμβαση για το διεθνικό οργανωμένο έγκλημα καθώς σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 37 αυτής, ένα κράτος για να γίνει συμβαλλόμενο μέρος σε ένα πρωτόκολλο της πρέπει να έχει συνάψει πρώτα το κείμενο της Σύμβασης του Παλέρμο. Από το άρθρο αυτό μάλιστα διαφαίνεται και ο συμπληρωματικός και παρακολουθηματικός χαρακτήρας του Πρωτοκόλλου ως προς το ειδικότερο ζήτημα της παράνομης εμπορίας ανθρώπων με τις διατάξεις του να πρέπει να ερμηνεύονται σε συνδυασμό με τις διατάξεις της Σύμβασης³² για την επίτευξη μιας εννοιολογικής ενότητας μεταξύ των δύο κειμένων και την πλήρωση του επιθυμητού σκοπού με τη θέσπιση αυτών³³. Όσον αφορά τη νομική δεσμευτικότητα των δύο κειμένων, αυτά δεν είναι αυτοδύναμης εφαρμογής, δηλαδή απαιτείται η λήψη εκτελεστικών

²⁹ βλ. Κυριαζή Τ., Εμπορία ανθρώπων. Διεθνές και ευρωπαϊκό δίκαιο προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, σελ. 32

³⁰ Άλλο παράδειγμα «Κάθε συμβαλλόμενο κράτος θεσπίζει τα μέτρα που είναι αναγκαία για την εδραίωση της δικαιοδοσίας του για τα αδικήματα που καθορίζονται σύμφωνα με τα άρθρα 5, 6, 8 και 23 της παρούσας σύμβασης»: Organized Crime Convention, στο άρθ. 15(1)

³¹ βλ. Αιτιολογική Έκθεση στο σχέδιο νόμου «Κύρωση και εφαρμογή της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών κατά του Διεθνικού Οργανωμένου Εγκλήματος και των τριών Πρωτοκόλλων αυτής και συναφείς διατάξεις»

³² Trafficking Protocol, στο άρθ.1(1)

³³ Όπως αναφέρεται στο άρθρο 1 της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών κατά του Διασυνοριακού Οργανωμένου Εγκλήματος, αντικείμενο της Σύμβασης είναι η προαγωγή της συνεργασίας για την πιο αποτελεσματική πρόληψη και καταπολέμηση του διεθνικού οργανωμένου εγκλήματος.

και νομοθετικών μέτρων για να ενταχθούν οι ρυθμίσεις στο εσωτερικό των συμβαλλομένων κρατών.

Το Πρωτόκολλο του Ο.Η.Ε. για την «Πρόληψη, καταστολή και τιμωρία της παράνομης εμπορίας ανθρώπων, ιδίως παιδιών και γυναικών» αποτελεί την ουσιωδέστερη νομοθετική κίνηση του Οργανισμού προς την κατεύθυνση της αντιμετώπισης της εμπορίας ανθρώπων. Όπως διατυπώνεται στο άρθρο 2 αυτού, το Πρωτόκολλο για την εμπορία ανθρώπων κινείται με γνώμονα τρεις βασικούς άξονες: την πρόληψη και καταπολέμηση της διακίνησης προσώπων και ιδίως των πιο ευάλωτων πληθυσμιακών ομάδων, όπως είναι οι γυναίκες και τα παιδιά με την ποινικοποίηση συγκεκριμένων συμπεριφορών που εμπίπτουν στην νομοτυπική μορφή του εγκλήματος της εμπορίας ανθρώπων, την προστασία και αρωγή των θυμάτων³⁴ των εγκλημάτων αυτών με πλήρη σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους καθώς και την προαγωγή της συνεργασίας μεταξύ των συμβαλλομένων κρατών για την εκπλήρωση των τιθέμενων εκ του Πρωτοκόλλου στόχων.

Ειδικότερα, το υπό ανάλυση κείμενο διαιρείται σε τρία βασικά μέρη: αρχικά, στα άρθρα 1 έως 5 δίνονται ορισμένες διευκρινίσεις σχετικά με τη νομική φύση και τον επιδιωκόμενο σκοπό του Πρωτοκόλλου καθώς και ορισμοί σημαντικών εννοιών που περιέχονται στο κείμενο για την καλύτερη εφαρμογή του από τα κράτη μέλη. Συγκεκριμένα, το άρθρο 3 παρέχει, όπως προαναφέρθηκε, τον πρώτο ευρέως αποδεκτό ορισμό της εμπορίας ανθρώπων. Περιγράφει την εμπορία ανθρώπων ως κάθε είδος διακίνησης με σκοπό την εκμετάλλευση του θύματος μέσω της χρήσης καταναγκαστικών μέσων, προβαίνοντας σε μία ενδεικτική απαρίθμηση των μορφών εκμετάλλευσης. Δηλαδή, σύμφωνα με το Πρωτόκολλο το έγκλημα της εμπορίας ανθρώπων περιλαμβάνει τρία ξεχωριστά στοιχεία: μια ενέργεια (πρόσληψη, μεταφορά, μετακίνηση, παροχή καταλύματος), ένα μέσο (απειλή ή χρήση βίας ή άλλες μορφές εξαναγκασμού, απαγωγής, απάτης, εξαπάτησης, κατάχρησης εξουσίας ή κατάχρησης θέσης ευπάθειας ή παροχής ή λήψης πληρωμών ή παροχών για την επίτευξη συγκατάθεση ενός προσώπου έχοντας έλεγχο επί άλλου προσώπου), και ένα σκοπό (εκμετάλλευση). Όσον αφορά την κεντρική έννοια της «εκμετάλλευσης» προκειμένου να μην περιοριστεί το πεδίο εφαρμογής του Πρωτοκόλλου δεν γίνεται ρητή απαρίθμηση³⁵ των συγκεκριμένων μορφών εμφάνισης της αλλά παρέχεται ένας ανοικτός κατάλογος περιπτώσεων ο οποίος

³⁴ Στο προστατευτικό του πεδίο έρχεται πλέον το Πρωτόκολλο να προσθέσει ρυθμίσεις για την αρωγή και προστασία των θυμάτων σε αντίθεση με την προαναφερόμενη Σύμβαση του 1949

³⁵ Στη σχετική διάταξη με τη χρήση του όρου «at a minimum» υποδεικνύεται η ενδεικτική απαρίθμηση των μορφών εμφάνισης της «εκμετάλλευσης»

περιλαμβάνει: «την εκμετάλλευση της πορνείας άλλων ή άλλες μορφές σεξουαλικής εκμετάλλευσης, καταναγκαστικής εργασίας ή υπηρεσιών, δουλεία ή πρακτικές παρόμοιες με η δουλεία, η σκλαβιά ή η αφαίρεση οργάνων», μια γενική αναφορά δηλαδή ώστε να υπάρχει ευρύ περιθώριο να ενταχθούν σε αυτήν και άλλες μορφές εγκληματικής συμπεριφοράς που τείνουν προς την εμπορευματοποίηση του ανθρώπινου σώματος και που ενδεχομένως δεν είναι γνωστές. Εκ του γεγονότος ότι ο παραπάνω ορισμός είναι ευρύτερος από αντίστοιχους σε προγενέστερα του Πρωτοκόλλου διεθνή και ευρωπαϊκά κείμενα, αποτέλεσε μια ουσιαστική βάση για να διευκολυνθεί η σύγκλιση των εθνικών προσεγγίσεων και νομοθεσιών όσον αφορά την καθιέρωση εγχώριων ποινικών αδικημάτων που θα υποστηρίζουν την αποτελεσματική διεθνή συνεργασία στη διερεύνηση και δίωξη των υποθέσεων εμπορίας ανθρώπων.

Περαιτέρω αναφορικά με το πεδίο εφαρμογής του Πρωτοκόλλου, αν και αρχικά κατά το στάδιο των πρώτων σχεδίων του κειμένου αυτό περιοριζόταν στην εμπορία γυναικών και παιδιών, με την τελική κατάρτιση του επεκτάθηκε περιλαμβάνοντας στον προστατευτικό του μανδύα όλα τα ανθρώπινα όντα, διατείνοντας ωστόσο μεγαλύτερη έμφαση στην εμπορία γυναικών και παιδιών³⁶. Θα πρέπει να σημειωθεί επίσης ότι το Πρωτόκολλο εφαρμόζεται για την «πρόληψη, διερεύνηση και δίωξη» των αδικημάτων που έχουν θεσπισθεί σε αυτό καθώς και για την προστασία των θυμάτων, κυρίως όταν πρόκειται για αδικήματα που έχουν διακρατικό χαρακτήρα και εμπλέκεται σ' αυτά οργανωμένη εγκληματική ομάδα (άρθρο 4).

Την αποσάφηση των παραπάνω εννοιών εισάγει η Σύμβαση, ορίζοντας στο άρθρο 2α ως «οργανωμένη εγκληματική ομάδα³⁷ τη δομημένη ομάδα τριών ή περισσότερων προσώπων που υπάρχει για κάποια χρονική περίοδο και ενεργεί με κοινό σκοπό τέλεσης ενός ή περισσότερων σοβαρών εγκλημάτων ή εγκλημάτων που θεσπίζονται σύμφωνα με τη Σύμβαση αυτή, προκειμένου να ποριστεί αμέσως ή εμμέσως οικονομικό ή άλλο υλικό όφελος». Ως «έγκλημα διακρατικού χαρακτήρα» ορίζεται το έγκλημα που α.τελείται σε περισσότερα του ενός Κράτη, β. τελείται σε ένα Κράτος, αλλά σημαντικό τμήμα της

³⁶ Ο αρχικός όρος που είχε προταθεί για το πεδίο εφαρμογής από την Αργεντινή ήταν «women and children», ο οποίος τελικά αντικαταστάθηκε με τον όρο «human beings, especially women and children».

³⁷ Με τον ορισμό αυτό τέθηκαν τα χαρακτηριστικά που πρέπει να ενέχει ένα αδίκημα για να χαρακτηριστεί ως μορφή οργανωμένου εγκλήματος (όπως, η σοβαρότητα, η τέλεση από μία οργανωμένη ομάδα, η υπερεθνική του διάσταση) και δεν δόθηκε ένας κατάλογος συγκεκριμένων αδικημάτων που εμπíπτουν στο πεδίο εφαρμογής του. Αυτή η λύση κρίθηκε ως ορθότερη με το επιχείρημα ότι τα κυκλώματα οργανωμένου εγκλήματος για την εκπλήρωση των δραστηριοτήτων τους ενδέχεται με το πέρασ των χρόνων να επιλέγουν νέες παραλλαγές δράσης τους.

προπαρασκευής, του σχεδιασμού, της καθοδήγησης ή του ελέγχου του λαμβάνει χώρα σε άλλο Κράτος, γ. τελείται σε ένα Κράτος από οργανωμένη εγκληματική ομάδα που συμμετέχει σε εγκληματικές δραστηριότητες σε περισσότερα του ενός Κράτη, ή δ. τελείται σε ένα Κράτος, αλλά έχει σημαντικές επιπτώσεις σε άλλο Κράτος (άρθρο 3. 2). Από την ανάλυση των παραπάνω εννοιών προκύπτει ότι δεν έχει συμπεριληφθεί στο πεδίο εφαρμογής του Πρωτοκόλλου η εμπορία ανθρώπων όταν τελείται από ένα ή δύο άτομα καθώς και η περίπτωση τέλεσης της στο εσωτερικό ενός κράτους, όταν δηλαδή δεν έχει διεθνή ή διακρατικό χαρακτήρα. Υπό την συνδυαστική ανάγνωση των σχετικών διατάξεων, έχει υποστηριχθεί από ορισμένους ότι το Πρωτόκολλο απαιτεί από τα συμβαλλόμενα κράτη να αναλάβουν δράση κατά της εμπορίας ανθρώπων μόνο στην περίπτωση που πρόκειται για διακρατικό ζήτημα ή εμπλέκεται το οργανωμένο έγκλημα. Σε αυτήν την εκδοχή συμβάλλει και η ασαφής διατύπωση του άρθρου 34 της Σύμβασης³⁸ αν εφαρμόζεται σε όλες τις περιπτώσεις εμπορίας ανθρώπων, εθνικής ή διακρατικής, οργανωμένης ή μη. Αυτή η άποψη όμως δεν μπορεί να επικρατήσει παρά το διαφορούμενο κείμενο των διατάξεων³⁹ καθώς ήδη από τις προπαρασκευαστικές εργασίες κατάρτισης του Πρωτοκόλλου γίνεται λόγος για τη νομοθετική πρωτοβουλία που πρέπει κάθε συμβαλλόμενο κράτος να λάβει προκειμένου να διευρύνει τη νομοθεσία του και να ποινικοποιήσει και τους προλεχθέντες τρόπους τέλεσης του αδικήματος⁴⁰. Γίνεται δεκτό επομένως ότι οι διατάξεις τόσο της Σύμβασης όσο και του Πρωτοκόλλου ερμηνεύονται με τέτοιο τρόπο ώστε το εσωτερικό δίκαιο κάθε συμβαλλόμενου κράτους να τυποποιείται το αδίκημα της εμπορίας ανθρώπων ανεξαρτήτως της διεθνικής διάστασής του ή της συμμετοχής μιας οργανωμένης εγκληματικής ομάδας σε αυτό.

Ακολουθώντας στο άρθρο 5 του υπό εξέταση Πρωτοκόλλου προβλέπεται η σαφής και αυστηρή υποχρέωση για τα κράτη να ποινικοποιήσουν συμπεριφορές, σε επίπεδο αντικειμενικής και υποκειμενικής υποστάσεως, που εμπίπτουν στην τυπολογία του

³⁸ Organized Crime Convention, άρθρο 34.2. : «Τα αδικήματα που θεσπίζονται σύμφωνα με τα άρθρα 5, 6, 8 και 23 της Σύμβασης πρέπει να θεσπισθούν στο εσωτερικό δίκαιο κάθε Κράτους Μέρους ανεξάρτητα από τη διεθνή φύση τους ή την εμπλοκή οργανωμένης εγκληματικής ομάδας, όπως ορίζεται στο άρθρο 3 παράγραφος 1, με εξαίρεση το άρθρο 5, στο μέτρο που αυτό απαιτεί την εμπλοκή οργανωμένης εγκληματικής ομάδας.»

³⁹ *Gallagher, A., David, F.* (2014) *The International Law of Migrant Smuggling*, Cambridge University Press, σελ. 68

⁴⁰ βλ. *Travaux Préparatoires for the Organized Crime Convention and Protocols*, στο 285. Για το ζήτημα της ανάμειξης μιας οργανωμένης εγκληματικής ομάδας, Βλ. επίσης *Conference of the Parties to the United Nations Convention against Transnational Organized Crime*, “Criminalization within the scope of the United Nations Convention against Transnational Organized Crime and the Protocols thereto: Note by the Secretariat,” UN Doc. CTOC/COP/2008/4, Sept. 9, 2008, στην παρ. 2 («τα αδικήματα πρέπει να ποινικοποιούνται στο εσωτερικό δίκαιο ανεξάρτητα από τον διεθνή τους χαρακτήρα ή τη συμμετοχή μιας οργανωμένης εγκληματικής ομάδας»)

εγκλήματος της εμπορίας ανθρώπων⁴¹, την απόπειρα τέλεσης τέτοιου αδικήματος⁴², την συμμετοχική δράση ενός ατόμου, την διοργάνωση ή την καθοδήγηση άλλων για την διάπραξη του εγκλήματος και την παρεμπόδιση του έργου της δικαιοσύνης, όταν σχετίζεται με τα αδικήματα που υπαγορεύονται από το Πρωτόκολλο⁴³. Σε αντίθεση με το Πρωτόκολλο για τα πυροβόλα όπλα και το Πρωτόκολλο περί λαθρεμπορίου μεταναστών, στο Πρωτόκολλο για την εμπορία ανθρώπων η υποχρέωση για ποινικοποίηση ισχύει μόνο για το αδίκημα της εμπορίας όπως αυτό περιγράφεται στα άρθρα 3 και 5 και δεν επεκτείνεται σε «συναφείς συμπεριφορές», αν και πλέον σε πολλές εθνικές νομοθεσίες έχουν επιλέξει πλέον να διευρύνουν το πεδίο εφαρμογής των διατάξεων αυτών και να αναγνωρίζουν ως εγκληματικές και σχετικές με τις οριζόμενες στα ανωτέρω άρθρα συμπεριφορές⁴⁴. Η υποχρέωση ποινικοποίησης ισχύει τόσο για τα φυσικά όσο και για τα νομικά πρόσωπα, αν και στην περίπτωση αυτή η ευθύνη που έχει θεσπιστεί δεν πρέπει κατ' ανάγκη να είναι «ποινική» ευθύνη⁴⁵.

Στο δεύτερο μέρος του Πρωτοκόλλου για την εμπορία ανθρώπων προβλέπονται διατάξεις σχετικές με την προστασία και αρωγή των θυμάτων εμπορίας, για άτομα επομένως τα οποία μετά τις τραυματικές και βασανιστικές εμπειρίες που υπέστησαν έρχονται σε επαφή με τις αστυνομικές αρχές υπό το φόβο της απέλασης ή ακόμη και της ποινικής τους καταδίκης. Ειδικότερα, στο άρθρο 6 τα συμβαλλόμενα κράτη καλούνται με σαφή υποχρέωσή τους να προστατεύουν την ιδιωτικότητα και την ταυτότητα των θυμάτων εμπορίας στο μέτρο του δυνατού βάσει της εθνικής τους νομοθεσίας, συμπεριλαμβανομένης της εμπιστευτικότητας των νομικών διαδικασιών στο βαθμό που αυτό είναι επίσης δυνατό βάσει

⁴¹ Legislative Guide for the implementation of the Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, σελ. 268. Πιο συγκεκριμένα, αυτό που ποινικοποιείται είναι ο συνδυασμός των συστατικών στοιχείων του αδικήματος και όχι τα στοιχεία αυτά καθ' αυτά. Έτσι, οποιαδήποτε συμπεριφορά που συνδυάζει οποιαδήποτε εισηγμένη δράση και μέσα και διεξάγεται για οποιονδήποτε από τους αναφερόμενους σκοπούς, πρέπει να τιμωρείται ως εμπορία ανθρώπων.

⁴² Legislative Guide for the implementation of the Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, σελ.271-272, «Subject to the basic concepts» of the legal system of the State: Επισημαίνεται ότι αυτή η προειδοποίηση εισήχθη στο άρθρο 5. 2α. για να διευκολύνει νομικά συστήματα που δεν αναγνωρίζουν την εγκληματική έννοια της «απόπειρας».

⁴³ Organized Crime Convention, στο άρθρο 23

⁴⁴ Legislative Guide for the implementation of the Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, σελ. 267-268

https://www.unodc.org/pdf/crime/legislative_guides/Legislative%20guides_Full%20version.pdf

⁴⁵ Organized Crime Convention, άρθρο 10

του εσωτερικού δικαίου⁴⁶, όπως επίσης και να θεσπίσουν μέτρα για την πληροφόρηση των θυμάτων κατά την ποινική διαδικασία και το δικαίωμά τους προς αποζημίωση. Το Πρωτόκολλο περαιτέρω αφήνει στην διακριτική ευχέρεια των κρατών την επιλογή των κατάλληλων μέτρων⁴⁷ για τη σωματική, ψυχολογική και κοινωνική στήριξη και προστασία των θυμάτων και της ασφάλειάς τους, ειδικά λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαίτερες ανάγκες των ανηλίκων (άρθρο 6 παρ. 5). Το άρθρο 7 του Πρωτοκόλλου υποδεικνύεται στα κράτη μέρη να θεσμοθετήσουν, πέραν των μέτρων που λαμβάνονται κατά το προηγούμενο άρθρο 6, και άλλα μέτρα πρόσφορα, προβλέποντας τη δυνατότητα μόνιμης ή κατά περίπτωση διαμονής του θύματος στην επικράτειά του κράτος υποδοχής του για ανθρωπιστικούς λόγους. Το δε άρθρο 8 υποχρεώνει τα συμβαλλόμενα μέρη να μεριμνήσουν νομοθετικά για τον ασφαλή και άμεσο επαναπατρισμό του προσώπου, αντιμετωπιζόμενο πάντοτε από την ιδιαίτερη θέση του θύματος εμπορίας που έχει και όχι ως ένας παράνομος μετανάστης. Με στόχο την γρηγορότερη ολοκλήρωση των σχετικών διαδικασιών, τα κράτη -τόσο το κράτος υποδοχής όσο και το κράτος προέλευσης- οφείλουν να συνεργάζονται και να επικοινωνούν μεταξύ τους για την επαλήθευση των εθνικοτήτων, των ταξιδιωτικών εγγράφων καθώς και για όποιο άλλο συναφές ζήτημα προκύψει. Οι προαναφερθείσες διαδικασίες προϋποθέτουν από τα κράτη να αντιμετωπίσουν το θύμα trafficking ως ένα πραγματικό θύμα και να αποφύγουν οποιαδήποτε ποινικοποίησή του και μεταχείριση του ως παράνομο πρόσωπο⁴⁸.

Το Πρωτόκολλο για την Εμπορία Ανθρώπων σε εκτέλεση της επιταγής του άρθρου 31 της Σύμβασης για το Διεθνικά Οργανωμένο Έγκλημα, εστιάζει στο τρίτο μέρος του στην πρόληψη και καταστολή του φαινομένου. Ειδικότερα, με το άρθρο 9 εισάγεται η αυστηρώς υποχρεωτική για τα συμβαλλόμενα κράτη ενσωμάτωση στην εθνική τους νομοθεσία μέτρων που στοχεύουν στην αποτροπή της εμπορίας ανθρώπων και στην προστασία των θυμάτων από το να ξαναγίνουν θύματα στο μέλλον όντας ευάλωτα, συμπεριλαμβανομένων πρόσθετων μέτρων όπως ενημερωτικές εκστρατείες και κοινωνικές και οικονομικές πρωτοβουλίες.

⁴⁶ Για παράδειγμα, μπορούν να ληφθούν μέτρα για τη διατήρηση της εμπιστευτικότητας της διαδικασίας, όπως απαγόρευση προσέλευσης του κοινού εντός της δικαστηριακής αιθούσης ή των εκπροσώπων των μέσων ενημέρωσης ή περιορίζοντας τη δημοσίευση συγκεκριμένων πληροφοριών, όπως είναι οι λεπτομέρειες που θα επιτρέψουν την αναγνώριση του θύματος.

⁴⁷ Στο άρθρο 6.3. γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στην παροχή στέγης, παροχή συμβουλών και πληροφοριών σε γλώσσα που το θύμα αντιλαμβάνεται, ιατρική, ψυχολογική και υλική βοήθεια, όπως επίσης και ευκαιρίες απασχόλησης, εκπαίδευσης και επιμόρφωσης.

⁴⁸ *Κίτση Κ.*, «Η σύμβαση των ΗΕ κατά του Διεθνικού Οργανωμένου Εγκλήματος και το Πρωτόκολλο στη Σύμβαση αυτή για την πρόληψη, καταστολή και τιμωρία της παράνομης διακίνησης και εμπορίας προσώπων, ιδιαίτερα γυναικών και παιδιών (Νέα Υόρκη, 15 Νοεμβρίου 2000)», σελ. 25

Μέσω του Πρωτοκόλλου επιδιώκεται η πρόληψη του φαινομένου του trafficking στοχεύοντας στην καταπολέμηση ενός βασικού αιτίου εμφάνισης και εξάπλωσής του διακρατικά, όπως είναι η ζήτηση των υπηρεσιών που εξαναγκάζονται να προσφέρουν τα θύματα με όλες τις πιθανές μορφές εκμετάλλευσης τους. Ως επί το πλείστον, τα μέτρα αυτά θα πρέπει να ληφθούν σε συνεργασία με Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και άλλους συναφείς οργανισμούς⁴⁹ που έρχονται καθημερινά σε επαφή με το πρόβλημα και έχουν εντονότερη επαφή με την αντιμετώπισή του. Τέλος, το πρωτόκολλο επιδιώκει την πρόληψη της εμπορίας προσώπων επιβάλλοντας μέτρα⁵⁰ που αποσκοπούν να δυσχεράνουν τη δράση των διακινητών καθώς και την είσοδό τους σε άλλη χώρα απαιτώντας από τα κράτη μέλη να τελούν εντατικούς ελέγχους συνόρων με την ανάπτυξη της απαιτούμενης υποδομής και τεχνολογίας ώστε να εντοπίζουν τους δράστες και τα θύματα αυτών βάσει της γνησιότητας και των τύπων των χρησιμοποιούμενων ταξιδιωτικών εγγράφων, βάσει της αντιστοιχίας αυτών με τους κατόχους τους, δηλαδή των βασικών μεθόδων που χρησιμοποιούνται από τις οργανωμένες εγκληματικές ομάδες. Αναγκαίος όρος για την επιτυχία όλων των αναφερθέντων στόχων και την καλύτερη αντιμετώπιση του trafficking, κρίνεται η συνεργασία και η ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ των κρατών που εμπλέκονται στην αντιμετώπιση των εγκλημάτων διακίνησης ανθρώπων (άρθρο 10).

Προβαίνοντας σε μία σύντομη κριτική επισκόπηση του Πρωτοκόλλου για την «Πρόληψη, καταστολή και τιμωρία της παράνομης εμπορίας ανθρώπων, ιδίως παιδιών και γυναικών», αξίζει να αναφερθεί ότι αποτελεί ένα αρκετά πλήρες νομοθετικό πόνημα, καλύπτοντας πολλές πτυχές του με διατάξεις τόσο για την ποινική καταστολή της παράνομης διακίνησης και εκμετάλλευσης προσώπων όσο και για την παροχή στήριξης και μέριμνας των θυμάτων, προωθώντας παράλληλα τη διεθνή συνεργασία για την καταπολέμηση του φαινομένου. Ωστόσο, μία μεγάλη αδυναμία του εν λόγω διεθνούς κειμένου μπορεί να θεωρηθεί η απουσία αυστηρών υποχρεώσεων προς τα συμβαλλόμενα κράτη όσον αφορά το προστατευτικό πλαίσιο των θυμάτων, εναποθέτοντας στους εθνικούς νομοθέτες να αποφασίσουν ποια μέτρα θα λάβουν για την αρωγή των προσώπων αυτών, μειώνοντας με αυτό τον τρόπο σε ένα βαθμό την αποτελεσματικότητα των διατάξεών του. Επιπλέον, υποστηρίζεται πως το Πρωτόκολλο δεν θα έπρεπε να αποτελεί συμπληρωματικό νομοθετικό κείμενο προς τη Σύμβαση κατά του

⁴⁹ Trafficking Protocol, άρθρο 9 .3.

⁵⁰ Legislative Guide for the implementation of the Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, σελ.298, Η ακριβής φύση αυτών των μέτρων επαφίεται στη διακριτική ευχέρεια του νομοθέτη.

Διεθνικού Οργανωμένου Εγκλήματος καθώς η σύνδεσή του με το οργανωμένο έγκλημα έχει ως αποτέλεσμα να μην αντιμετωπίζεται το φαινόμενο της εμπορίας ανθρώπων υπό το πρίσμα της παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων όπως θα όφειλε να εστιάζει ένα διεθνές νομικό κείμενο τέτοιας εμβέλειας, σε αντίθεση με τις μεθόδους καταστολής άλλων οργανωμένων εγκλημάτων, όπως είναι το εμπόριο όπλων και οργάνων.

Όσον αφορά τη χώρα μας, η Ελλάδα κύρωσε τη Σύμβαση κατά του Διεθνικού Οργανωμένου Εγκλήματος και τα τρία προσαρτημένα σε αυτή Πρωτόκολλα με τον ν. 3875/2010⁵¹.

II. Το Συμβούλιο της Ευρώπης

A. Η συμβολή των Συστάσεων

Το Συμβούλιο της Ευρώπης, ο διεθνής οργανισμός που αριθμεί σήμερα 47 μέλη και 5 κράτη ως παρατηρητές, έχει ως κύρια αποστολή του την υπεράσπιση και προώθηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου σε κάθε τομέα, συμπεριλαμβανομένης της παράνομης διακίνησης και εμπορίας ανθρώπων. Δεδομένου ότι μία από τις βασικές ανησυχίες του Συμβουλίου της Ευρώπης είναι η διαφύλαξη και προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας και ότι η εμπορία ανθρώπων υπονομεύει άμεσα τις αξίες στις οποίες βασίζεται το Συμβούλιο, είναι λογικό το γεγονός ότι ήδη από την αρχή της δεκαετίας του '90 δραστηριοποιήθηκε έντονα αναφορικά με την καταπολέμηση και περιστολή του φαινομένου, κυρίως υιοθετώντας πλήθος Συστάσεων⁵² με τη συμβολή των δύο βασικών οργάνων του, αφενός της Επιτροπής Υπουργών και αφετέρου της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης, μέχρι την υιοθέτηση της Σύμβασης «για τη δράση κατά της εμπορίας ανθρώπων». Οι σπουδαιότερες από αυτές τις συστάσεις⁵³, με ειδικότερο ρυθμιστικό πεδίο την σεξουαλική εκμετάλλευση των θυμάτων, είναι βάσει αύξουσας χρονικής προτεραιότητας οι εξής:

⁵¹ ΦΕΚ Α, 158/20.09.2010

⁵² https://europa.eu/european-union/eu-law/legal-acts_el, «Οι συστάσεις δεν είναι δεσμευτικές. Η έκδοση σύστασης δίνει τη δυνατότητα στα θεσμικά όργανα της ΕΕ να γνωστοποιήσουν τις απόψεις τους και να υποδείξουν μια γραμμή δράσης χωρίς όμως να επιβάλουν νομική υποχρέωση στους αποδέκτες της σύστασης.»

⁵³ Για τη δράση του Συμβουλίου της Ευρώπης κατά της διακίνησης και εμπορίας ανθρώπων μέχρι τη σύνταξη της Σύμβασης, βλ. *Συκιάτου, Α.* (2003) Εμπορία ανθρώπων στα Βαλκάνια, Αθήνα: Αντ. Ν.Σάκκουλας, σελ. 126 επ., Διαδικτυακός τόπος www.coe.int, Εισηγητική Έκθεση του ν.3064/2002,ΚΝοΒ, 2002, σελ.2154

1. Η Σύσταση R (1991) 11 ήταν ουσιαστικά το πρώτο διεθνές κείμενο που ασχολήθηκε συνολικά με την αντιμετώπιση των ζητημάτων της σεξουαλικής εκμετάλλευσης, της πορνογραφίας και της πορνείας, καθώς και της σωματεμπορίας παιδιών και νέων ενηλίκων.
2. Η Σύσταση 1325 (1997), για τη διακίνηση και εμπορία γυναικών και την καταναγκαστική πορνεία στα κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης, όριζε τις κεντρικές έννοιες αυτές ως «κάθε νόμιμη ή παράνομη μεταφορά γυναικών και/ή εμπορία αυτών, με την αρχική συγκατάθεσή τους ή χωρίς αυτήν, για οικονομικό όφελος, με σκοπό την καταναγκαστική πορνεία, τον αναγκαστικό γάμο ή άλλες μορφές σεξουαλικής εκμετάλλευσης. Η άσκηση βίας μπορεί να είναι σωματική, σεξουαλική και/ή ψυχολογική, περιλαμβανομένης της χρησιμοποίησης εκφοβισμού, βιασμού, κατάχρησης εξουσίας ή κατάστασης εξάρτησης».
3. Η Σύσταση R (1997) 13 για τον εκφοβισμό μαρτύρων και τα δικαιώματα υπεράσπισης.
4. Η Σύσταση R (2000) 11 για την ανάληψη δράσης κατά της διακίνησης και εμπορίας ανθρώπων με σκοπό την σεξουαλική τους εκμετάλλευση.
5. Η Σύσταση 1450 (2000) για τη βία κατά των γυναικών στην Ευρώπη.
6. Η Σύσταση 1467 (2000) για την λαθρομετανάστευση και τον αγώνα κατά των Διακινητών.
7. Η Σύσταση R (2001) 16 για την προστασία των παιδιών από τη σεξουαλική εκμετάλλευση.
8. Η Ολομέλεια της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης με την υιοθέτηση της Σύστασης R (2002) 1545 για την εκστρατεία ενάντια στην παράνομη διακίνηση γυναικών, πρότεινε την κατάρτιση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την εμπορία γυναικών στηριζόμενη στον ορισμό της εμπορίας που περιέχεται στην Σύσταση R(2000)11 της Επιτροπής Υπουργών και η οποία θα είναι ανοικτή και σε κράτη μη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης.
9. Η Σύσταση 1610 (2003) σχετικά με τη μετανάστευση που σχετίζεται με την εμπορία και διακίνηση γυναικών καθώς και την πορνεία.
10. Η Σύσταση 1611 (2003) ασχολήθηκε με τη διακίνηση και εμπορία οργάνων στην Ευρώπη, προτείνοντας την προσάρτηση στη μελλοντική Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τη δράση κατά της εμπορίας ανθρώπων ενός πρωτοκόλλου για την εμπορία οργάνων και ιστών ανθρώπινης προέλευσης.
11. Η Σύσταση 1663 (2004) για την οικογενειακή δουλειά: καταναγκασμός, au pairs και νύφες δι' αλληλογραφίας.

Οι παραπάνω Συστάσεις προτείνουν νομοθετικά και εκτελεστικά μέτρα για την καταπολέμηση, πρόληψη και προστασία των θυμάτων καθώς και ρυθμίσεις για ποινική

νομοθέτηση, με βοηθητικό εργαλείο την εντατική συνεργασία των κρατών και τη σύμπραξη με σχετικούς οργανισμούς. Περαιτέρω, αν και στερούνται νομικής δεσμευτικότητας, η σημασία τους έγκειται στο γεγονός ότι για τη θέσπιση της Σύμβασης «για τη δράση κατά της εμπορίας ανθρώπων» του Συμβουλίου της Ευρώπης οι αναφερθείσες συστάσεις ελήφθησαν υπόψη παρέχοντας κατευθυντήριες γραμμές όπως διαφαίνεται ήδη από το Προοίμιο⁵⁴ της.

Β. Η Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη δράση κατά της εμπορίας ανθρώπων

Για τη σύνταξη της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη δράση κατά της εμπορίας ανθρώπων συγκροτήθηκε το 2003 ειδική επιτροπή (Committee on Action against Trafficking in Human Beings, με πρωτοβουλία της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου. Η εν λόγω Σύμβαση υπεγράφη το 2005 στη Βαρσοβία ενώ τέθηκε σε ισχύ την 1η Φεβρουαρίου 2008, και συνιστά την πρώτη συμβατική προσπάθεια του Συμβουλίου της Ευρώπης με στόχο την αντιμετώπιση του φαινομένου της εμπορίας ανθρώπων.

Η Σύμβαση υιοθετεί μία ανθρωποκεντρική προσέγγιση⁵⁵ στην αντιμετώπιση του φαινομένου, η οποία αρχικώς καθίσταται φανερή από τον ίδιο τον τίτλο της με τη χρήση του όρου «δράση» προκειμένου να τονίσει ότι δεν προβλέπει μόνο νομοθετικά μέτρα αλλά και άλλες πρωτοβουλίες που πρέπει να αναληφθούν για την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων κυρίως με διατάξεις για την πρόληψη, την προστασία και αρωγή των θυμάτων⁵⁶. Η διευρυμένη και πολυτομεακή σε σχέση με άλλα διεθνή κείμενα θεώρηση του φαινομένου διαφαίνεται επίσης και από την Αιτιολογική Έκθεση της Σύμβασης αναγνωρίζοντας ότι η εμπορία ανθρώπων συνιστά καθόλα μια παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και προσβολή της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας⁵⁷. Σε αυτό ακριβώς το κομβικό σημείο αντιμετώπισης του φαινομένου έρχεται να διαφοροποιηθεί η υπό ανάλυση Σύμβαση

⁵⁴ Διαδικτυακός τόπος: <https://rm.coe.int/>

[CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168064898f](https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168064898f)

⁵⁵ βλ. αναλυτικά, *Κυριαζή Τ.*, ό.π., σελ. 248 επ.

⁵⁶ Σημείο 32 της Αιτιολογικής Έκθεσης της Σύμβασης για τη δράση κατά της εμπορίας ανθρώπων,

Διαδικτυακός τόπος: <https://rm.coe.int/>

[CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016800d3812](https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016800d3812)

⁵⁷ Σύμφωνα με το κείμενο του Προοιμίου «trafficking in human beings constitutes a violation of human rights and an offence to the dignity and the integrity of the human being; (...) trafficking in human beings may result in slavery for victims;»: για πρώτη φορά ένα διεθνές κείμενο χρησιμοποιεί μια τόσο χαρακτηριστική δήλωση για τη φύση του αδικήματος της εμπορίας ανθρώπων, σε αντίθεση με άλλα διεθνή κείμενα που περιέχουν ελάχιστες διατάξεις προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από τις οποίες απορρέουν κυρίως χαλαρές υποχρεώσεις προς τα συμβαλλόμενα κράτη.

συγκριτικά με άλλες προγενέστερες που ρυθμίζουν το πρόβλημα της εμπορίας ανθρώπων, καθώς θέτει ως πρωταρχικό της στόχο την προστασία των θυμάτων εμπορίας και την εγγύηση της ισότητας των φύλων (άρθρα 1 και 3). Επιπλέον, προχωρά ένα βήμα παρακάτω από κάθε άλλο συμβατικό κείμενο διεθνούς δικαίου με την πρόβλεψη για δημιουργία ενός αποτελεσματικού και ανεξάρτητου μηχανισμού παρακολούθησης⁵⁸ για τη συμμόρφωση των συμβαλλομένων μερών προς τις διατάξεις της (κεφάλαιο VII Σύμβασης Συμβουλίου της Ευρώπης).

Η Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης υιοθετεί, στο κεφάλαιο I, τους ορισμούς που περιέχει η Σύμβαση του ΟΗΕ και το συμπληρωματικό της Πρωτόκολλο «για την πρόληψη, καταστολή και τιμωρία της εμπορίας προσώπων, ιδίως γυναικών και παιδιών», αναφορικά με την εμπορία ανθρώπων (άρθρο 4)⁵⁹ λόγω της ευρείας αποδοχής που έλαβαν από τη διεθνή κοινότητα και της θεμελιώδους συμβολής του στη διεθνή δράση κατά του trafficking⁶⁰. Ωστόσο αν και ο νομοθέτης έλαβε το πρωτόκολλο του Πατέρμο ως σημείο εκκίνησης, επέλεξε να διευρύνει τον ορισμό αυτό και αντιστοίχως το πεδίο εφαρμογής της Σύμβασης, τονίζοντας στο άρθρο 2 αυτής ότι «Η παρούσα Σύμβαση ισχύει για όλες τις μορφές εμπορίας ανθρώπων, είτε εθνικής είτε διεθνικής, είτε σχετίζεται με οργανωμένο έγκλημα είτε όχι.». Ως εκ τούτου, περιλαμβάνει και περιπτώσεις εγκληματικής συμπεριφοράς που έλαβαν χώρα εντός συνόρων του κράτους και χωρίς την προϋπόθεση τέλεσής της από οργανωμένη εγκληματική ομάδα (άρθρο 4). Πρέπει να σημειωθεί επιπλέον ότι ο ορισμός που υιοθετεί η Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης είναι ευρύτερος και από εκείνον που γινόταν δεκτός σε προγενέστερα κείμενα του Συμβουλίου της Ευρώπης, πιο συγκεκριμένα στη Σύσταση αρ. R(2000)11 της Επιτροπής των Υπουργών, του οποίου το πεδίο εφαρμογής, σε αντίθεση με τον ορισμό της παρούσας σύμβασης, περιορίζεται στην εμπορία ανθρώπων με σκοπό τη σεξουαλική εκμετάλλευση.

⁵⁸ Η εγκαθίδρυση μηχανισμού παρακολούθησης της εφαρμογής της Σύμβασης αποτελεί σημαντική πρωτοπορία του συγκεκριμένου διεθνούς κειμένου. Αναλυτικότερα, στα άρθρα 36-38 προβλέπεται η ίδρυση ομάδας εμπειρογνομόνων, για τη δράση κατά της εμπορίας ανθρώπων (Group of Experts against trafficking in human beings-GRETA) και η Επιτροπή των Συμβαλλόμενων Μερών.

⁵⁹ Άρθρο 4 περ. α: «Trafficking in human beings" shall mean the recruitment, transportation, transfer, harbouring or receipt of persons, by means of the threat or use of force or other forms of coercion, of abduction, of fraud, of deception, of the abuse of power or of a position of vulnerability or of the giving or receiving of payments or benefits to achieve the consent of a person having control over another person, for the purpose of exploitation. Exploitation shall include, at a minimum, the exploitation of the prostitution of others or other forms of sexual exploitation, forced labour or services, slavery or practices similar to slavery, servitude or the removal of organs;»

⁶⁰ βλ. Αιτιολογική Έκθεση της Σύμβασης, Σημείο 72

Περαιτέρω, επιδιώκοντας να ρυθμίσει πληρέστερα το φαινόμενο ο νομοθέτης προέβη σε ειδική πρόβλεψη καθορισμού της έννοιας του θύματος εμπορίας, ως κάθε φυσικό πρόσωπο (άνδρας, γυναίκα ή παιδί) που υπόκειται οποιασδήποτε μορφής εκμετάλλευσης υπό την προϋπόθεση ότι έχουν χρησιμοποιηθεί συγκεκριμένα μέσα όπως αυτά περιγράφονται στην Σύμβαση⁶¹ (άρθρο 4, περ. ε). Καθώς μέσα στο κείμενο της Σύμβασης υπάρχουν πολλές αναφορές στον όρο «θύμα», οι συντάκτες της θεώρησαν ότι ήταν απαραίτητο να καθοριστεί η έννοια ειδικότερα, με σκοπό να διασφαλίζεται η ορθή εφαρμογή των μέτρων προστασίας και προώθησης των δικαιωμάτων στα πρόσωπα που είναι θύματα κατά την έννοια της σύμβασης.

Προς πλήρωση των στόχων που θέτει, η ίδια η Σύμβαση περιλαμβάνει στο κείμενό της μέτρα για την πρόληψη της τέλεσης του αδικήματος (άρθρα 5-9), όπως η ενημέρωση και η ευαισθητοποίηση των πολιτών, η αναδιοργάνωση των προγραμμάτων και πολιτικών ενός κράτους για την αντιμετώπιση της εμπορίας αναλαμβάνοντας εκπαιδευτικές εκστρατείες, κοινωνικές και οικονομικές πρωτοβουλίες και προγράμματα κατάρτισης καθώς και η ενίσχυση της ασφάλειας των πολιτών. Δίνει επίσης έμφαση στην ανάγκη πρόνοιας μέσω της άμβλυνσης των αιτιών που καθιστούν τους πολίτες ευάλωτους στο φαινόμενο, όπως είναι για παράδειγμα η αυξημένη ζήτηση υπηρεσιών των θυμάτων. Διατρέχοντας τα άρθρα 10 έως 17 (Κεφάλαιο III) διαπιστώνεται έντονα ο ανθρωποκεντρικός χαρακτήρας της Σύμβασης με την εισαγωγή διατάξεων για την προστασία και αρωγή των θυμάτων εμπορίας με σκοπό την σωματική, ψυχολογική και κοινωνική τους αποκατάσταση, και την πρόβλεψη ενός minimum αριθμού μέτρων που οφείλει να λάβει κάθε κράτος για την προστασία των δικαιωμάτων των προσώπων αυτών. Μεταξύ άλλων προβλέπεται η διαδικασία αναγνώρισης των θυμάτων ως τέτοιων, η εξασφάλιση διαμονής και ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης, η υπό προϋποθέσεις χορήγηση άδειας διαμονής καθώς και η ιδιαίτερα χρήσιμη χορήγηση προθεσμίας περίσκεψης τουλάχιστον τριάντα ημερών στα θύματα⁶², όπου το πρόσωπο, έχοντας ανακάμψει και διαφύγει από τη σφαίρα επιρροής των δραστών, μπορεί να αποφασίζει συνειδητά σχετικά με την συνεργασία του ή όχι με τις εθνικές αρχές, την δυνατότητα νομικής συνδρομής και την διεκδίκηση αποζημίωσης σύμφωνα με το άρθρο 15.

Αξιο αναφοράς είναι και το άρθρο 17 της Σύμβασης, που διακηρύσσει την προώθηση της αρχής της ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών. Στόχος της διάταξης δεν είναι, όπως τονίζεται και στην Αιτιολογική Έκθεση, «να αποφευχθεί κάθε διάκριση λόγω φύλου κατά την

⁶¹ βλ. αναλυτικά Συκιάτου Α., Η έννοια του θύματος στην εμπορία ανθρώπων, Ποιν. Χρον. 2006, σελ. 684 επ.

⁶² Άρθρο 13 της Σύμβασης

άσκηση μέτρων προστασίας και προώθησης των δικαιωμάτων των θυμάτων, η οποία ήδη περιλαμβάνεται στο άρθρο 3 της Σύμβασης» αλλά να ευαισθητοποιήσει τα κράτη απέναντι στην αυξημένη στοχοποίηση γυναικών ως θυμάτων της εμπορίας ανθρώπων «οι οποίες περιθωριοποιούνται ακόμη και πριν γίνουν θύματα εμπορίας ανθρώπων και βρίσκονται πιο συχνά θύματα φτώχειας και ανεργίας από τους άνδρες». Με την θέσπιση του άρθρου αυτού, λοιπόν, προτρέπει την ενσωμάτωση μέτρων στις εθνικές νομοθεσίες, για την άμβλυνση της ανισότητας καθώς και την προστασία και προώθηση των δικαιωμάτων των γυναικών θυμάτων ως ευπαθών ομάδων' μέτρα δηλαδή που λαμβάνουν υπόψη την κοινωνική πραγματικότητα ότι οι ανάγκες των ανδρών και γυναικών δεν είναι πάντα οι ίδιες.

Συνεχίζοντας την γενική επισκόπηση των άρθρων της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης, το Τέταρτο Κεφάλαιο της Σύμβασης για τη δράση κατά της εμπορίας ανθρώπων περιλαμβάνει διατάξεις ουσιαστικού ποινικού δικαίου (άρθρα 18-26) για την καλύτερη εφαρμογή των οποίων τίθεται ως βασική προϋπόθεση η εναρμόνιση των εθνικών νομοθεσιών, η οποία διευκολύνει την καταπολέμηση της εγκληματικότητας σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Με την προώθηση της διεθνούς συνεργασίας μέσω έκδοσης ή αμοιβαίας δικαστικής συνδρομής καθώς και με την προσαρμογή των εθνικών νομοθεσιών προς μία κοινή ποινική αντιμετώπιση της εμπορίας ανθρώπων, αποφεύγεται το φαινόμενο οι δράστες να προτιμούν τη διάπραξη αδικημάτων σε ένα συμβαλλόμενο μέρος το οποίο έχει λιγότερο αυστηρούς κανόνες⁶³.

Το άρθρο 18⁶⁴ καλεί τα κράτη να ποινικοποιήσουν τα εγκλήματα που εντάσσονται στην εμπορία ανθρώπων, όπως ορίζεται στο άρθρο 4, ορίζοντας πως τα κράτη οφείλουν να λάβουν αναγκαία νομοθετικά μέτρα, ώστε να τιμωρούν όλες τις συμπεριφορές που μπορούν να εμπίπτουν στον δοθέντα ορισμό εφόσον πραγματοποιούνται με δόλο⁶⁵. Όπως εξηγήθηκε και στην ανάλυση του Πρωτοκόλλου του ΟΗΕ για την εμπορία ανθρώπων, για τη στοιχειοθέτηση

⁶³ Αιτιολογική Έκθεση της Σύμβασης, Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings - Explanatory Report (στο εξής Αιτιολογική Έκθεση), σημείο 216

⁶⁴ Η Σύμβαση του Συμβουλίου αναπαράγει το άρθρο 5 του Πρωτοκόλλου του Παλέρμω και το άρθρο 1 της απόφασης - πλαίσιο 2002/629/ΔΕΥ του Συμβουλίου (όπως θα αναλυθεί παρακάτω), καθιερώνοντας πανομοιότυπη ποινική ευθύνη των δραστών

⁶⁵ Αιτιολογική Έκθεση της Σύμβασης, Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings - Explanatory Report (στο εξής Αιτιολογική Έκθεση), σημείο 226-228. Το αδίκημα της εμπορίας ανθρώπων πρέπει να διαπραχθεί εκ προθέσεως για να υπάρξει ποινική ευθύνη του δράστη, με την ερμηνεία της λέξης "εκ προθέσεως" να αφήνεται από τους συντάκτες στο εσωτερικό δίκαιο κάθε συμβαλλόμενου κράτους. Ωστόσο προβλέπεται ένα συγκεκριμένο στοιχείο προθέσεως, στο μέτρο που τα είδη συμπεριφοράς που απαριθμούνται σ' αυτό εμπλέκονται «με σκοπό» την εκμετάλλευση.

του ποινικού αδικήματος της εμπορίας ανθρώπων απαιτείται ένας συνδυασμός συστατικών και όχι τα συστατικά να λαμβάνονται μεμονωμένα. Πιο συγκεκριμένα, η Σύμβαση δεν δημιουργεί καμία υποχρέωση να ποινικοποιούνται οι περιγραφόμενες συμπεριφορές του άρθρου 4 τελούμενες χωριστά όπως για παράδειγμα η απαγωγή, η εξαπάτηση, η απειλή ή άσκηση βίας, η καταναγκαστική εργασία, η εκμετάλλευση της πορνείας άλλων. Περαιτέρω χρήζει επισήμανσης ότι ο νομοθέτης για την πλήρωση της εγκληματικής πράξης δεν απαιτεί την πραγμάτωση της εκμετάλλευσης του θύματος, αλλά αρκείται στην ύπαρξη του σκοπού της εκμετάλλευσης στο πρόσωπο του δράστη. Συγκεκριμένα, διώκεται ποινικά κάποιος, σύμφωνα με τα οριζόμενα παραπάνω, που έχει προβεί στις προβλεπόμενες πράξεις⁶⁶ με ένα από τα μέσα⁶⁷ που περιγράφονται στον ορισμό πριν από οποιαδήποτε πραγματική εκμετάλλευση του ατόμου⁶⁸.

Στη συνέχεια, στο άρθρο 19 θεσπίζεται ως ποινικό αδίκημα η χρήση των υπηρεσιών των θυμάτων, εφόσον ο αποδέκτης έχει γνώση⁶⁹ πως το πρόσωπο είναι θύμα εκμετάλλευσης (άρθρο 19). Στόχος της διάταξης είναι να τιμωρούνται όσοι διαδραματίζουν κάποιον ρόλο στην εκμετάλλευση του θύματος και όχι να αποτραπεί το θύμα από την άσκηση κάποιου επαγγέλματος. Ωστόσο η λεκτική διατύπωση της διάταξης⁷⁰ προκύπτει περισσότερο ως μία προτροπή προς τα κράτη παρά ως μία σαφή νομική υποχρέωση νομοθέτησης. Ακολούθως και στα υπόλοιπα άρθρα του Κεφαλαίου IV, οι συντάκτες της Σύμβασης συστήνουν στα κράτη να ποινικοποιήσουν τις κάτωθι εγκληματικές συμπεριφορές: την πλαστογράφηση, προμήθεια, παρακράτηση ή καταστροφή των ταξιδιωτικών εγγράφων του θύματος (άρθρο 20)⁷¹ καθώς

⁶⁶ στρατολόγηση, μεταφορά, υπόθαλψη ή υποδοχή προσώπων

⁶⁷ απειλή ή άσκηση βίας ή άλλων μορφών εξαναγκασμού, απαγωγή, απάτη ή κατάχρηση εξουσίας ή εκμετάλλευση ιδιαίτερα ευάλωτης θέσης ή με προσφορά ή πρόσληψη χρημάτων ή προνομίων

⁶⁸ Αιτιολογική έκθεση ελληνικού σχεδίου νόμου «Κύρωση της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Δράση κατά της Εμπορίας Ανθρώπων», σελ 13, ανάρτηση σε <http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/c8827c35-4399-4fbb-8ea6-aebdc768f4f7/8228901.pdf>

⁶⁹ βλ. Κυριαζή Τ., ό.π., σελ. 255 «Η δυσκολία απόδειξης του στοιχείου της γνώσης κατά την ποινική διαδικασία δυσχεραίνει σημαντικά την καταδίκη των χρηστών, λειτουργεί όμως στο πλαίσιο του σεβασμού των δικαιωμάτων του κατηγορουμένου, ιδίως δε του τεκμηρίου αθωότητας. Προφανώς, τα συμβαλλόμενα κράτη επέλεξαν τη ρύθμιση αυτή γιατί δεν θέλησαν να πάρουν θέση υπέρ της απόλυτης ποινικοποίησης της αγοράς σεξουαλικών υπηρεσιών»

⁷⁰ «*Each Party shall consider adopting* such legislative and other measures as may be necessary to establish as criminal offences under its internal law, the use of services which are the object of exploitation as referred to in Article 4 paragraph a of this Convention, with the knowledge that the person is a victim of trafficking in human beings.»

⁷¹ Το άρθρο 20 στοιχ. α. και β. βασίζεται στο άρθρο 6 παράγραφος 1 του πρωτοκόλλου κατά της παράνομης διακίνησης μεταναστών δια ξηράς, αεροπορίας και θαλάσσης, που συμπληρώνει τη σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών κατά του διακρατικού οργανωμένου εγκλήματος. Σκοπός του άρθρου είναι να θεωρούνται ως ποινικά

και τη συμμετοχή ή απόπειρα τέλεσης των προαναφερθέντων στα άρθρα 18 έως 20 αδικημάτων (άρθρο 21), ενώ μέσω των άρθρων 22 και 23 προβλέπεται η αναγνώριση αστικής, διοικητικής και ποινικής ευθύνης των νομικών προσώπων. Ως επίλογος των ποινικών αυτών διατάξεων, σε αντίθεση με το Πρωτόκολλο του Παλέρμο που δεν καταπιάνεται με τον προσδιορισμό των ποινών, έρχεται ο νομοθέτης να συστήσει στα κράτη τη νομοθέτηση «αποτελεσματικών, ανάλογων και αποτρεπτικών» ποινικών κυρώσεων και ειδικότερα, όσον αφορά τα φυσικά πρόσωπα, ποινές στερητικές της ελευθερίας και έκδοση των δραστών. Επίσης, μέσω της Σύμβασης διαμορφώνονται επιβαρυντικές περιστάσεις για τον υπολογισμό της ποινής (άρθρο 24), η δυνατότητα συνεκτίμησης τυχόν προηγούμενων καταδικών για συναφή εγκλήματα (άρθρο 25) καθώς και η πρόβλεψη για μη επιβολή τιμωρίας στα θύματα εμπορίας, όταν αναμείχθηκαν σε παράνομες δραστηριότητες, εξαιτίας της καταναγκαστικής συμπεριφοράς του δράστη (άρθρο 26).

Το κεφάλαιο V (άρθρα 27-31) της Σύμβασης εμπεριέχει δικονομικές διατάξεις και ρυθμίσεις αναφορικά με την έρευνα και τη δίωξη των δραστών ενώ στα άρθρα 32 έως 35, η σύμβαση του Συμβουλίου προωθεί τη συνεργασία ανάμεσα στα κράτη, μια συνεργασία που δεν σχετίζεται μόνο με ποινικά ζητήματα, αλλά επεκτείνεται και σε θέματα πρόληψης, προστασίας και αρωγής των θυμάτων.

Καταληκτικά προσδιορίζεται στη Σύμβαση η σχέση της με άλλα διεθνή κείμενα (άρθρα 39-40). Αναλυτικότερα, η Σύμβαση δεν θίγει τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που απορρέουν από την Σύμβαση του ΟΗΕ κατά του διεθνικού οργανωμένου εγκλήματος και το Πρόσθετο Πρωτόκολλο του Παλέρμο, ούτε όσων απορρέουν από άλλα διεθνή κείμενα που έχουν υπογράψει ή θα υπογράψουν τα συμβαλλόμενα μέρη εφόσον διασφαλίζεται υψηλότερο επίπεδο προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων των θυμάτων.

Η Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη δράση κατά της Εμπορίας Ανθρώπων κυρώθηκε και ετέθη σε ισχύ στην Ελλάδα με το ν. 4216/2013⁷².

αδικήματα ορισμένες πράξεις που σχετίζονται με ταξιδιωτικά έγγραφα ή έγγραφα ταυτότητας όταν διαπράττονται με σκοπό την εμπορία ανθρώπων. Τέτοια έγγραφα αποτελούν συχνά μέσο πίεσης και βασικό εργαλείο των διακινητών ή των δραστών της εμπορίας με σκοπό αρχικά την κυκλοφορία των θυμάτων μέσω χωρών και προς τις χώρες όπου θα χρησιμοποιηθούν, και μετέπειτα μέσω εξαναγκασμού για την εκμετάλλευσή τους καθ' ότι τα πρόσωπα αυτά χωρίς τα ταξιδιωτικά τους έγγραφα δεν μπορούν να ξεφύγουν μακριά από τα κυκλώματα εμπορίας.

⁷² ΦΕΚ Α, 266/10.12.2013

III. Η εμπορία ανθρώπων και οι διεθνείς συμβάσεις προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου

Η εμπορία ανθρώπων αποτελεί ένα αδίκημα άμεσα συνυφασμένο με την παραβίαση μιας σειράς θεμελιωδών ατομικών δικαιωμάτων όπως αναδείχθηκε ανωτέρω μέσα από τα ειδικά νομοθετικά κείμενα και κυρίως, από τις διατάξεις τους που συνθέτουν το προστατευτικό πλαίσιο για τα θύματα. Στο παρόν κεφάλαιο θα εξετασθεί η δυνατότητα επίκλησης, στο πλαίσιο της εμπορίας, θεμελιωδών δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται σε διεθνείς συμβάσεις ευρύτερου περιεχομένου στον πυρήνα των οποίων εμπίπτει η εν γένει προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων⁷³ όπως το δικαίωμα στη ζωή, η απαγόρευση των βασανιστηρίων, η μη απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση, η προσωπική ελευθερία και ασφάλεια, η εργασία υπό κατάλληλες συνθήκες και η ίση μεταχείριση⁷⁴. Πρόκειται για διεθνείς συμβάσεις τις οποίες η Ελλάδα έχει υπογράψει και κυρώσει, καθιστώντας τες σύμφωνα με το άρθρο 28 παρ. 1 εδ. α του Συντάγματος εσωτερικό δίκαιο με αυξημένη τυπική ισχύ, όπως η Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα, ο Χάρτης θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου και η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Αξίζει να αναφερθεί στο πλαίσιο των συμβάσεων για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων η δράση της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας, η οποία έχει συνάψει πλήθος συμβάσεων στα πλαίσια της εμπορίας ανθρώπων, με σημαντικότερη τη Σύμβαση 29 (1930) περί αναγκαστικής ή υποχρεωτικής εργασίας, η οποία κυρώθηκε στην Ελλάδα με το Ν. 2079/1952.

Αναλυτικότερα:

A. Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης⁷⁵, που συντάχθηκε από εκπροσώπους των κυβερνήσεων και από βουλευτές από όλες τις χώρες της ΕΕ, κατοχυρώνει μια σειρά από πολιτικά, κοινωνικά και οικονομικά δικαιώματα των πολιτών και ελευθερίες. Δικαιώματα τα οποία προκύπτουν κυρίως από τη νομολογία του Δικαστηρίου της ΕΕ, τις

⁷³ βλ. Αμπατζή Α., Προσεγγίζοντας το φαινόμενο του trafficking, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, σελ. 56 επ.

⁷⁴ Τα δικαιώματα αυτά τυγχάνουν συνταγματικής προστασίας και στην ελληνική έννομη τάξη (άρ. 2 παρ. 1, άρ. 5 παρ. 1 και 2, άρ. 7 παρ. 2, άρ. 21 παρ. 1 και 3, άρ. 22 παρ. 4

⁷⁵ Το πλήρες κείμενο του Χάρτη βρίσκεται στον ιστότοπο, http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_el.pdf

κοινές συνταγματικές παραδόσεις και τις κοινές διεθνείς υποχρεώσεις των χωρών της ΕΕ, καθώς και άλλα δικαιώματα και αρχές που απορρέουν την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, τους κοινωνικούς χάρτες που έχουν ψηφιστεί από την ΕΕ και από το Συμβούλιο της Ευρώπης. Ο σκοπός του νομοθετικού αυτού κειμένου ήταν να καταστούν περισσότερο αντιληπτά τα θεμελιώδη δικαιώματα και πιο αποτελεσματική η προστασία τους σε ενωσιακό επίπεδο⁷⁶.

Στη Σύνοδο Κορυφής της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στη Νίκαια, στις 7 Δεκεμβρίου του 2000, εγκρίθηκε ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων και στη συνέχεια τροποποιήθηκε το 2007. Αν και αρχικώς στερούνταν νομικής δεσμευτικότητας αποτελώντας μια απλή διακήρυξη δικαιωμάτων, μετά την υιοθέτηση της Συνθήκης της Λισαβόνας, από την 1η Δεκεμβρίου 2009, ο Χάρτης αποτελεί νομικά δεσμευτικό κείμενο που απολαμβάνει ίδιου νομικού κύρους με τις ιδρυτικές Συνθήκες της Ένωσης (ΣΕΕ, ΣΛΕΕ). Πιο συγκεκριμένα, το άρθρο 6 παρ. 1 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση ορίζει πως *«η Ένωση αναγνωρίζει τα δικαιώματα, τις ελευθερίες και τις αρχές που περιέχονται στον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης [...], ο οποίος θα έχει το ίδιο νομικό κύρος με τις Συνθήκες»*⁷⁷. Επομένως, τόσο τα όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης όσο και τα κράτη μέλη οφείλουν να σέβονται τα δικαιώματα που απορρέουν από τον Χάρτη, κατά την άσκηση των αρμοδιοτήτων τους, ώστε να μην αντιβαίνουν το ενωσιακό δίκαιο.

Για πρώτη φορά προβλέπεται σε κείμενο τέτοιας κανονιστικής εμβέλειας και σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης ρητή απαγόρευση της εμπορίας ανθρώπων. Συγκεκριμένα στην παράγραφο 3 του άρθρου 5 προβλέπεται ότι *«Απαγορεύεται η εμπορία των ανθρωπίνων όντων.»*. Η εν λόγω διάταξη περιλαμβάνεται στο άρθρο 5 του Χάρτη, το οποίο υπό τον τίτλο *«απαγόρευση της δουλείας και της αναγκαστικής εργασίας»* ορίζει τα εξής στις δύο πρώτες παραγράφους του: *«1. Κανείς δεν μπορεί να κρατηθεί σε δουλεία ούτε σε ειλωτεία.»* και *«2. Κανείς δεν μπορεί να υποβληθεί σε αναγκαστική ή υποχρεωτική εργασία.»*. Η συστημική ένταξη της απαγόρευσης εμπορίας ανθρώπων στο ίδιο άρθρο που απαγορεύει τη δουλεία και την καταναγκαστική εργασία, που αποτελεί ειδικότερη μορφή εκμετάλλευσης των θυμάτων εμπορίας, μας υποδεικνύει ότι ο ευρωπαίος νομοθέτης αντιμετωπίζει την εμπορία ως συναφή πρακτική, αποδεχόμενος την αντίληψη ότι αποτελεί την σύγχρονη μορφή δουλείας. Επιπλέον,

⁷⁶ Παπαδημητρίου Γ., Ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων - Θεσμός στη θεσμική ωρίμανση της ΕΕ, σελ.212

⁷⁷ Επομένως, ο Χάρτης αποτελεί πρωτογενές δίκαιο της ΕΕ και το περιεχόμενό του εξετάζεται κατά τον έλεγχο της εγκυρότητας του παράγωγου δικαίου της ΕΕ και των εθνικών μέτρων από το ΔΕΕ.

το γεγονός ότι η απαγόρευση της εμπορίας ανθρώπων εντάσσεται στο Κεφάλαιο Ι του Χάρτη σχετικά με την προστασία της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, όπου περιλαμβάνονται διατάξεις για την απαγόρευση βασανιστηρίων, την προστασία του δικαιώματος της ζωής και της ανθρώπινης ακεραιότητας, φανερώνει την αναγωγή της σε θεμελιώδες δικαίωμα του ανθρώπου στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης⁷⁸ με σκοπό την ουσιαστική καταπολέμησή του μέσω νομοθετικών πρωτοβουλιών από τα κράτη και την ΕΕ.

Από τη συνδυαστική εφαρμογή του άρθρου 52 παρ. 3 του Χάρτη⁷⁹ και τη συνοδευτική επεξήγηση των συντακτών του Χάρτη προκύπτει ότι οι δύο πρώτες παράγραφοι του άρθρου 5 αντιστοιχούν στο άρθρο 4 παρ. 1 και 2 της ΕΣΔΑ⁸⁰ έχοντας ανάλογο περιεχόμενο. Έχοντας, λοιπόν, την ίδια έννοια και την ίδια εμβέλεια συνεπάγεται ότι το εν λόγω δικαίωμα του άρθρου 5 του Χάρτη δεν είναι δυνατό να υποστεί περιορισμούς όσο ισχύουν και οι αρνητικοί ορισμοί της παραγράφου 3 του άρθρου 4 της ΕΣΔΑ. Περαιτέρω, ως βοηθητικό εργαλείο για την ερμηνεία των όρων «αναγκαστική ή υποχρεωτική εργασία» που χρησιμοποιούνται στη διατύπωση του άρθρου, λειτουργεί η νομολογία τόσο του ΔΕΕ όσο και του ΕΔΔΑ, με την τελευταία να έχει θέσει τις κατευθυντήριες γραμμές σχετικά με το κανονιστικό περιεχόμενο της διάταξης. Η αναφορά που κάνει το άρθρο 52 του Χάρτη στην ΕΣΔΑ δεν έχει σκοπό να θίξει την αυτονομία του κοινοτικού δικαίου αλλά να διασφαλίσει, αρχικά, την απαιτούμενη συνοχή μεταξύ των δύο νομοθετικών κειμένων και κατά δεύτερον ότι ο Χάρτης θα παράσχει επίπεδο προστασίας τουλάχιστον ίσο με αυτό που παρέχει η ΕΣΔΑ.

B. Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου - Νομολογία ΕΔΔΑ

Η Σύμβαση για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, γνωστή και ως Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ), που υιοθετήθηκε υπό την αιγίδα του Συμβουλίου της Ευρώπης το 1950, είναι μια διεθνής συνθήκη για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών

⁷⁸ Παπαδημητρίου Γ., ό.π., σελ.41-42

⁷⁹ Άρθρο 52- Εμβέλεια και ερμηνεία των δικαιωμάτων και των αρχών: «3. Στο βαθμό που ο παρών Χάρτης περιλαμβάνει δικαιώματα που αντιστοιχούν σε δικαιώματα τα οποία διασφαλίζονται στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, η έννοια και η εμβέλειά τους είναι ίδιες με εκείνες που τους αποδίδει η εν λόγω Σύμβαση. Η διάταξη αυτή δεν εμποδίζει το δίκαιο της Ένωσης να παρέχει ευρύτερη προστασία.»

⁸⁰ Άρθρο 4 - Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου - Απαγόρευση της δουλείας και των καταναγκαστικών έργων: «1. Ουδείς δύναται να κρατηθή εις δουλείαν ή ειλωτείαν, 2. Ουδείς δύναται να υποχρεωθή εις αναγκαστικήν ή υποχρεωτικήν εργασίαν.»

στην Ευρώπη και στην οποία συμμετέχουν και οι 47 χώρες του Συμβουλίου της Ευρώπης, 28 από τις οποίες είναι μέλη της ΕΕ.

Παρά το γεγονός ότι η ΕΣΔΑ δεν περιλαμβάνει στο κείμενο της ρητή απαγόρευση της εμπορίας ανθρώπων, μέσω κυρίως της νομολογίας του ΕΔΔΑ το παραπάνω αδίκημα εντάχθηκε σταδιακά στο προστατευτικό πεδίο του άρθρου 4 της Σύμβασης. Συγκεκριμένα, το άρθρο αυτό της ΕΣΔΑ προβλέπει τρεις σοβαρές μορφές παραβίασης της προσωπικής ελευθερίας: τη δουλεία, την ειλωτεία και την αναγκαστική ή υποχρεωτική εργασία. Επιπλέον, το δικαίωμα που κατοχυρώνει το άρθρο 4 σε αντίθεση με τα περισσότερα δικαιώματα που κατοχυρώνονται στην ΕΣΔΑ και τα πρωτόκολλα της είναι απόλυτο⁸¹, δηλαδή δεν υπόκειται σε κανένα περιορισμό και σε καμία εξαίρεση. Επομένως, η υποβολή του προσώπου σε καθεστώς δουλείας ή ειλωτείας ή σε αναγκαστική ή υποχρεωτική εργασία δεν επιτρέπεται για κανένα απολύτως λόγο⁸² και όπως υποστηρίζεται⁸³ ούτε και σε περίπτωση πολέμου ή δημοσίου κινδύνου.

Το ΕΔΔΑ⁸⁴ στην απόφαση ορόσημο *Rantsev* κατά Κύπρου και Ρωσίας⁸⁵, που αφορά γυναίκα-θύμα εμπορίας ανθρώπων με σκοπό τη σεξουαλική εκμετάλλευση, απεφάνθη ότι δεδομένου πως η ΕΣΔΑ αποτελεί ένα ζωντανό κείμενο που πρέπει να ερμηνεύεται υπό το φως των σύγχρονων συνθηκών και το φαινόμενο της εμπορίας έχει λάβει μεγάλες διαστάσεις, πρέπει να εξετάζεται στο πλαίσιο του άρθρου 4 συνολικά και όχι κάθε μίας ξεχωριστά από τις συμπεριφορές που περιγράφονται στις διατάξεις του άρθρου⁸⁶. Επιπλέον, το Δικαστήριο έχει

⁸¹ *Μαγγανάς Αντ. , Χρυσανθάκης Χαρ. , Βανδώρος Δημ. , Καρατζά Αίλια*, «Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου», Νομική Βιβλιοθήκη, 2005, σελ. 69

⁸² ΕΔΔΑ, *Van der Musselle* κατά Βελγίου (Ευρεία Σύνοψη), 23.11.1983, παρ. 32 «...Subject to Article 4 § 3 (art. 4-3), the European Convention, for its part, lays down a general and absolute prohibition of forced or compulsory labour...»

⁸³ βλ. *Παπαντωνίου Αντ.*, Ο ρόλος του πελάτη-Νομική προσέγγιση και εμπειρικά δεδομένα

⁸⁴ Με τη Συνθήκη συγκροτήθηκε το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, που αποσκοπεί στην προστασία των ατόμων από τις παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ο πολίτης που θεωρεί ότι έχουν παραβιαστεί τα δικαιώματά του σύμφωνα με τη Σύμβαση από ένα κράτος μέλος μπορεί να φέρει την υπόθεση στο Δικαστήριο. Οι αποφάσεις του Δικαστηρίου είναι νομικά δεσμευτικές και το Δικαστήριο έχει τη δυνατότητα να επιδικάσει αποζημίωση. Το καθεστώς που δίνει τη δυνατότητα να προστατεύονται οι πολίτες από παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων αποτελεί καινοτομία όσον αφορά τις διεθνείς συμβάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων, καθώς παρέχει στο άτομο έναν ενεργό ρόλο στη διεθνή σκηνή (παραδοσιακά, μόνο τα κράτη θεωρούνταν υποκείμενα της διεθνούς νομοθεσίας).

⁸⁵ ΕΔΔΑ, *Rantsev v. Cyprus and Russia*, (2010) ECHR, 22, 07.01.2010, υπ' αρ. 25965/04 προσφυγή, ανάρτηση ελληνικής μετάφρασης στον ιστότοπο [http://www.law.gov.cy/law/lawoffice.nsf/0/F8B0FDDABEC238DEC22574240039546B/\\$file/Rantsev%20v%20Cyprus%20and%20Russia.judgment.07.01.10.doc](http://www.law.gov.cy/law/lawoffice.nsf/0/F8B0FDDABEC238DEC22574240039546B/$file/Rantsev%20v%20Cyprus%20and%20Russia.judgment.07.01.10.doc)

⁸⁶ ΕΔΔΑ, *Rantsev v. Cyprus and Russia*, παρ. 282: «There can be no doubt that trafficking threatens the human dignity and fundamental freedoms of its victims and cannot be considered compatible with a democratic society

επισημάνει ότι, «η απουσία ρητής αναφοράς στην εμπορία ανθρώπων στην [Ευρωπαϊκή] Σύμβαση [Δικαιωμάτων του Ανθρώπου] δεν προκαλεί έκπληξη. Πηγή έμπνευσης της Σύμβασης υπήρξε η Οικουμενική Διακήρυξη για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου που υιοθετήθηκε από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών το 1948 και η οποία δεν περιελάμβανε καμία ρητή αναφορά στην εμπορία ανθρώπων. Στο Άρθρο 4, η Διακήρυξη απαγόρευσε τη «δουλεία και το δουλεμπόριο υπό οποιαδήποτε μορφή». Ωστόσο, εξετάζοντας το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 4 παρ.1 της Σύμβασης, δεν πρέπει να λησμονούμε τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της Σύμβασης ή το γεγονός ότι πρόκειται για ένα ζωντανό κείμενο που πρέπει να ερμηνεύεται υπό το φως των σύγχρονων συνθηκών. Τα ολόένα και υψηλότερα πρότυπα που απαιτούνται στον τομέα της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών απαιτούν, ακολούθως και αναπόφευκτα, μεγαλύτερη αυστηρότητα στην αξιολόγηση των παραβιάσεων των θεμελιωδών αξιών στις δημοκρατικές κοινωνίες.»⁸⁷. Την εφαρμογή του άρθρου 4 της ΕΣΔΑ σε περιπτώσεις εμπορίας ανθρώπων επιβεβαίωσε το ΕΔΔΑ σε μια πιο πρόσφατη απόφασή του, L.E κατά Ελλάδος⁸⁸.

Η ΕΣΔΑ δεν περιέχει ορισμό της δουλείας, της ειλωτείας ή της αναγκαστικής εργασίας που χρησιμοποιεί στο άρθρο 4. Προς επίρρωση της εννοιολογικής αυτής ασάφειας, ως προς το περιεχόμενο των όρων, κρίσιμη για την κατανόηση του πεδίου εφαρμογής της διάταξης είναι η μελέτη της νομολογίας του ΕΔΔΑ σε σχέση με την εμπορία ανθρώπων. Το ΕΔΔΑ ασχολήθηκε με το ζήτημα της εμπορίας ανθρώπων για πρώτη φορά το 2005 στην υπόθεση Siliadin κατά Γαλλίας⁸⁹, υπόθεση εμπορίας με τη μορφή της οικιακής δουλείας. Αν και το

and the values expounded in the Convention. In view of its obligation to interpret the Convention in light of present-day conditions, the Court considers it unnecessary to identify whether the treatment about which the applicant complains constitutes “slavery”, “servitude” or “forced and compulsory labour”. Instead, the Court concludes that trafficking itself, within the meaning of Article 3(a) of the Palermo Protocol and Article 4(a) of the Anti-Trafficking Convention, falls within the scope of Article 4 of the Convention.»

⁸⁷ ΕΔΔΑ, Rantsev κατά Κύπρου και Ρωσίας, ό.π., παρ.127

⁸⁸ ΕΔΔΑ, L.E κατά Ελλάδος, 21.01.2016, παρ. 64. Σύντομο ιστορικό: Η προσφεύγουσα L.E., κοπέλα Νιγηριανής καταγωγής, εισήλθε στην ελληνική επικράτεια το 2004 με τη βοήθεια του Κ.Α., σε αντάλλαγμα να του αποδώσει ποσό ύψους 40.000 ευρώ (η τελευταία ισχυρίστηκε, ότι ο Κ.Α. την οδήγησε στο σπίτι κάποιου «ιερέα βουντού», ώστε εκεί, ενώπιον του τελευταίου, να υποσχεθεί, ότι όφειλε το ποσό των 40.000 ευρώ στον Κ.Α.). Από τη στιγμή της άφιξής της στην Ελλάδα, ο Κ.Α. κατάσχεσε το διαβατήριό της και την ανάγκασε να εργαστεί ως πόρνη (Ισχυρίστηκε δε, ότι δεν μπορούσε να αποδράσει από το φόβο, καθώς πίστευε ότι δεν θα μπορούσε ποτέ να απελευθερωθεί από το κακό ξόρκι που είχε κάνει ο «ιερέας βουντού»). Συνελήφθη επανειλημμένα για πορνεία και παραβίαση της νομοθεσίας περί εισόδου και διαμονής αλλοδαπών. Ωστόσο δεν απελάθηκε ποτέ, ενώ αθωνόταν και για τις κατηγορίες, μέχρι τον Νοέμβριο του 2006 που τέθηκε υπό κράτηση εν αναμονή της απέλασης, η αιτούσα υπέβαλε καταγγελία κατά του Κ.Α. και της συζύγου του D.J.

⁸⁹ ΕΔΔΑ, Siliadin κατά Γαλλίας, 26-7-2005, υπ αρ.73316/01 προσφυγή, το πλήρες κείμενο της απόφασης είναι αναρτημένο στον ιστότοπο

Δικαστήριο δεχόμενο παραβίαση του άρθρου 4 της ΕΣΔΑ έκανε δεκτό ότι τα πραγματικά περιστατικά⁹⁰ στην εν λόγω υπόθεση δεν στοιχειοθετούσαν δουλεία (slavery), αλλά ειλωτεία (servitude), το Δικαστήριο είχε την ευκαιρία να ερμηνεύσει για πρώτη φορά και την έννοια της δουλείας⁹¹, ⁹². Αναλυτικά, όσον αφορά το περιεχόμενο του όρου, το ΕΔΔΑ, στην υπόθεση αυτή υιοθέτησε τον ορισμό που είχε δοθεί στη Διεθνή Σύμβαση κατά της δουλείας του 1926, ειδομένης της δουλείας ως η «κατάσταση ατόμου υποκειμένου εις τας περί δικαίου της ιδιοκτησίας αρχάς ή τινας εξ αυτών»⁹³, δηλαδή το θύμα χάνει την προσωπικότητά του και μετατρέπεται σε αντικείμενο υπό την πλήρη εξουσία του δράστη. Ειδικότερα, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η προσφεύγουσα δεν ήταν θύμα δουλείας, γιατί οι εργοδότες της, παρά το γεγονός ότι ασκούσαν έλεγχο σε αυτήν, δεν είχαν «γνήσιο δικαίωμα νόμιμης ιδιοκτησίας πάνω της, μειώνοντας τη νομική υπόστασή της σε αντικείμενο». Το Δικαστήριο, επίσης, στην ίδια απόφαση επιβεβαίωσε ότι το άρθρο 4 της ΕΣΔΑ επιβάλλει στα κράτη μέλη μία ειδική θετική υποχρέωση, να ποινικοποιούν και να διώκουν αποτελεσματικά κάθε πράξη που έχει σκοπό τη διατήρηση ενός προσώπου σε κατάσταση δουλείας, ειλωτείας ή καταναγκαστικής ή υποχρεωτικής εργασίας και την υποχρέωση να λαμβάνουν θετικά μέτρα για την προστασία των θυμάτων, διαφορετικά παραβιάζουν τα θεμελιώδη δικαιώματα που προστατεύονται με τις θεμελιώδεις διατάξεις της ΕΣΔΑ.

Στην παλαιότερη απόφαση του Van Droogenbroeck κατά Βελγίου, το ΕΔΔΑ κατέφυγε σε μία διάκριση των εννοιών «δουλείας» και «ειλωτείας» αφενός και της «αναγκαστικής ή υποχρεωτικής εργασίας» αφετέρου. Όρισε λοιπόν ότι η ειλωτεία υφίσταται ως μια μορφή αρνήσεως της ελευθερίας προς το θύμα, στην οποία είναι υποχρεωμένο να ζει και να

⁹⁰ Η προσφεύγουσα, μετέβη από το Τόγκο στην Γαλλία, σε ηλικία 15 ετών, συνοδευόμενη από πρόσωπο, στο οποίο την εμπιστεύτηκε ο πατέρας της, προκειμένου να εργαστεί έως την αποπληρωμή του εισιτηρίου, να νομιμοποιηθεί στη Γαλλία και να σπουδάσει. Μόλις, όμως, έφτασε στην οικία, το πρόσωπο κατάσχεσε τα ταξιδιωτικά έγγραφα της ανήλικης και την εξανάγκασε σε καθημερινή 15ωρη εργασία και σε σπίτια τρίτων προσώπων, χωρίς να καταβάλλει αμοιβή σε αυτήν. Επίσης, η ανήλικη δεν σπούδασε, ούτε απέκτησε δελτίο ταυτότητας, ούτε άλλο έγγραφο της προσωπικής της κατάστασης.

⁹¹ Καθώς μέχρι τότε είχε αποφανθεί μόνο για την έννοια της ειλωτείας. Συγκεκριμένα, διαπίστωσε πως η ανήλικη έπεσε θύμα καταναγκαστικής εργασίας, όπου συνέτρεχε παράλληλα καθεστώς ειλωτείας. Αν και η προσφεύγουσα δεν απειλείτο με τιμωρία, σε περίπτωση μη συμμόρφωσης προς τις εντολές του εργοδότη, εντούτοις, έγινε δεκτό ότι τελούσε σε καθεστώς φόβου, όντας ανήλικη και διαμένοντας σε μια ξένη χώρα, χωρίς ταξιδιωτικά έγγραφα, διατηρώντας την ελπίδα πως, εν καιρώ, θα τακτοποιούνταν η νομιμότητα της διαμονής της.

⁹² Κούρτης Β., «Η καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων στην Ευρωπαϊκή Ένωση», σελ 207-208, σε Επιτροπή Ερευνών ΑΠΘ, «Το νομικό καθεστώς για τις αλλοδαπές γυναίκες-θύματα εκμετάλλευσης και παράνομης διεθνούς διακίνησης», ό.π.

⁹³ Άρθρο 2 της Συμβάσεως περί Δουλείας, όπως αυτή κυρώθηκε από το Ν. 4473/1930 (ΦΕΚ Α' 62)

εργάζεται στην ιδιοκτησία άλλου και να του παρέχει υπηρεσίες αμειβόμενες ή μη, χωρίς να έχει τη δυνατότητα να αλλάξει αυτή την κατάσταση. Εν αντιθέσει, προς την περίπτωση της επιβολής καταναγκαστικής εργασίας, η οποία προσεγγίστηκε εννοιολογικά ως μια ειδική υποχρέωση που βαραίνει το άτομο για ορισμένο μόνο χρονικό διάστημα. Ένα χρόνο αργότερα, επ'αφορμής της υποθέσεως Van der Musselle κατά Βελγίου το Δικαστήριο προσέφυγε σε μία ειδικότερη ερμηνεία της καταναγκαστικής εργασίας, εξετάζοντας για την κατάφασή της αν συντρέχουν τα δυο στοιχεία που απαρτίζουν την έννοια, πρώτον την απειλή ποινής και δεύτερον, τον μη οικειοθελή χαρακτήρα της προσφοράς εργασίας.

Ακολούθως, το ΕΔΔΑ σε απόφαση με ελληνικό ενδιαφέρον, τη Chowdury και λοιπών κατά Ελλάδα, προβαίνει σε έναν εννοιολογικό προσδιορισμό της ειλωτείας και της καταναγκαστικής εργασίας, επισημαίνοντας για ακόμη μια φορά ότι το στοιχείο εκείνο που διακρίνει την περίπτωση της ειλωτείας από την περίπτωση καταναγκαστικής ή υποχρεωτικής εργασίας είναι το αίσθημα του είλωτα ότι η κατάστασή του είναι διαρκής και οριστική και η κατάστασή τους είναι δεν πρόκειται να βελτιωθεί.

Τέλος, πρέπει να τονισθεί πως το άρθρο 4 της ΕΣΔΑ έχει ευρύ χαρακτήρα, καθώς δεν προβλέπει για την τέλεση του εγκλήματος της δουλείας, της ειλωτείας ή της αναγκαστικής και υποχρεωτικής εργασίας τη χρήση συγκεκριμένων μέσων για την τέλεση του εγκλήματος ή ορισμένου σκοπού. Δεν απαιτεί δηλαδή, σε αντίθεση με το άρθρο 3 του Πρωτοκόλλου του Παλέρμιο και το άρθρο 4 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης κατά της εμπορίας ούτε τη χρήση απειλής ή βίας ή άλλων μορφών εξαναγκασμού, απαγωγής, απάτης κλπ, ούτε απαιτεί συγκεκριμένη εκμετάλλευση του ατόμου, όπως για παράδειγμα τη δουλεία με σκοπό την σεξουαλική εκμετάλλευση. Επιπροσθέτως, η συγκεκριμένη διάταξη δεν περιορίζει το πεδίο εφαρμογής της σε περιπτώσεις οργανωμένου εγκλήματος ή σε διακρατικές υποθέσεις ή σε περιπτώσεις με θύματα και δράστες υπηκόους συγκεκριμένης χώρας. Από την άλλη πλευρά βεβαίως, η διάταξη του άρθρου 4 της ΕΣΔΑ αναφέρεται αποκλειστικά σε δουλεία, ειλωτεία και αναγκαστική εργασία και επομένως, δεν περιλαμβάνει κάθε μορφή εμπορίας ανθρώπων όπως λαμβάνει χώρα στη σύγχρονη εποχή.

IV. Νομικά δεσμευτικά κείμενα σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης

Πρώτη προσπάθεια εννοιολογικού προσδιορισμού της εμπορίας ανθρώπων στο πλαίσιο νομοθέτησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης αποτελεί η υπογραφή της Σύμβασης της Ευρωπαϊκής Αστυνομικής Υπηρεσίας, άλλως Σύμβαση Eurropol⁹⁴, στην οποία υιοθετήθηκε ένας αρκετά διευρυμένος ορισμός της εμπορίας ανθρώπων με την τυποποίηση μόνων ορισμένων πράξεων διακίνησης, χωρίς να προϋποθέτουν κάποιο απώτερο σκοπό, όπως πορισμό περιουσιακού οφέλους.

Ακολούθως, στα πλαίσια της ανάγκης καταστολής του φαινομένου του trafficking, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο δεν έμεινε άπραγο αλλά προχώρησε στην έκδοση μιας σειράς Ψηφισμάτων προς τα κράτη μέλη για να λάβουν τα κατάλληλα μέτρα καταστολής, αναγάγοντας την εμπορία ανθρώπων σε ζήτημα ουσιώδους προτεραιότητας (Συμπεράσματα της Ειδικής Συνόδου του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου στο Τάμπερε της Φινλανδίας, 1999). Υιοθετήθηκαν, επίσης, στα πλαίσια δράσης της ΕΕ, νομοθετικά κείμενα με δεσμευτικό πλέον χαρακτήρα, με σκοπό την ποινικοποίηση των πράξεων που συνιστούν εμπορία ανθρώπων και την, κατά το μέτρο του δυνατού, χάραξη ενός κοινού τρόπου προσέγγισης του εγκλήματος από τα κράτη.

A. Η Απόφαση – Πλαίσιο 2002/629/ΔΕΥ της 19ης Ιουλίου 2002

Άξια αναφοράς σε επίπεδο ενωσιακού νομοθετήματος, είναι η Απόφαση – πλαίσιο 2002/629/ΔΕΥ της 19ης Ιουλίου 2002, για την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων, η οποία συνετέλεσε επιβοηθητικά στην υιοθέτηση ενός κοινού τρόπου προσέγγισης του φαινομένου του trafficking μέσα από τις νομοθεσίες των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ειδικότερα, τα βασικότερα σημεία του εν λόγω κειμένου, σε επίπεδο ουσιαστικού ποινικού δικαίου, είναι η πρόβλεψη στα άρθρα 1 και 2 ρυθμίσεων για τη λήψη των κατάλληλων και αναγκαίων μέτρων για την ποινικοποίηση των πράξεων που συνιστούν εμπορία ανθρώπων, καθώς και για την ποινικοποίηση της προτροπής, βοήθειας, εξώθησης ή απόπειρας διάπραξης των πράξεων αυτών, παρέχοντας παράλληλα τα στοιχεία για την εννοιολογική οριοθέτηση της εμπορίας ανθρώπων. Ο ορισμός που παρέχει για την εμπορία αποκλίνει από το Πρωτόκολλο του Παλέρμο καθώς δεν περιορίζεται σε πεδίο εφαρμογής μόνο στο επίπεδο του οργανωμένου εγκλήματος αλλά συστέλλει το αντικείμενο ρύθμισής

⁹⁴ Στην Ελλάδα κυρώθηκε με το Ν. 2605/1998.

της, σε ορισμένες μόνο μορφές εκμετάλλευσης, την εργασιακή και την σεξουαλική. Η χώρα μας ενσωμάτωσε το περιεχόμενο της εν λόγω απόφασης-πλαίσιο στην εσωτερική έννομη τάξη με τους ν. 3064/2002 και 3625/2007, όπως θα αναλυθεί κατωτέρω, αν και διαφοροποιήθηκε ως προς την περιγραφή των τρόπων και των μέσων τέλεσης της αξιόποινης πράξης εμπορίας⁹⁵.

B. Η Οδηγία 2011/36/ΕΕ της 5ης Νοεμβρίου 2011

Η ως άνω Απόφαση - Πλαίσιο αντικαστάθηκε με την Οδηγία 2011/36/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου «για την πρόληψη και την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων και για τη προστασία των θυμάτων της. Αποτελεί το τελικό αποτέλεσμα πολυετών προσπαθειών της Ευρωπαϊκής Ένωσης να καταστείλει το φαινόμενο της εμπορίας ανθρώπων, με το δεσμευτικό της χαρακτήρα να δημιουργεί την υποχρέωση των κρατών μελών για συμμόρφωση προς το περιεχόμενό της. Συγκεκριμένα, η χώρα μας κύρωσε την Οδηγία με το νόμο 4198/2013, ενσωματώνοντάς την στο εσωτερικό εθνικό δίκαιο με τις αλλαγές στο άρθρο 323Α ΠΚ, όπως θα τύχει ανάλυσης σε επόμενο σημείο της παρούσας εργασίας. Αξίζει πάντως να αναφερθεί, επί του παρόντος, ότι στο άρθρο 2 της οδηγίας δίνεται ένας διευρυμένος ορισμός της εμπορίας, τόσο ως προς τις αξιόποινες πράξεις προσβολής όσο και προς τα μέσα τέλεσης αυτών, πολύ κοντινός σε αυτό που γνωρίζει σήμερα το ελληνικό ποινικό δίκαιο.

⁹⁵ βλ. *Συγκριώτου Αθ.*, ό.π., σελ.134-135

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΕΘΝΙΚΟ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Α. Οι κυριότερες ρυθμίσεις πριν τη θέσπιση του Ν. 3064/2002

Καθώς τα τελευταία χρόνια το φαινόμενο της εμπορίας ανθρώπων έλαβε τεράστιες διαστάσεις και η Ελλάδα άρχισε να αποτελεί χώρα διέλευσης και προορισμού για τα θύματα που διακινούνται με σκοπό, κυρίως, τη σεξουαλική εκμετάλλευση και τον εξαναγκασμό σε εργασία, ο εθνικός νομοθέτης έλαβε υπόψη του τις επιταγές του διεθνούς και ευρωπαϊκού νομοθετικού και θεσμικού πλαισίου και ενσωμάτωσε στην ελληνική έννομη τάξη το Ν. 3064/2002⁹⁶ «για την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων, των εγκλημάτων της γενετήσιας ελευθερίας, της πορνογραφίας ανηλίκων και γενικότερα, της οικονομικής εκμετάλλευσης της γενετήσιας ζωής και αρωγή στα θύματα των πράξεων αυτών».

Ο Ν. 3064/2002 συνιστά την πρώτη ουσιώδη και σε εθνικό επίπεδο νομοθετική προσπάθεια για την αντιμετώπιση του trafficking⁹⁷, με τον οποίο η χώρα μας συμμορφώθηκε σε υποχρεώσεις της που απορρέουν από τα Συμπεράσματα της Προεδρίας που διατυπώθηκαν στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Τάμπερε (Οκτώβριος 1999), την πρόταση Απόφασης – Πλαίσιο 2002/629/ΔΕΥ⁹⁸ του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης καθώς και από μια σειρά Διεθνών Συμβάσεων και ευρωπαϊκών κειμένων που έχει υπογράψει⁹⁹. Ως κοινή συνισταμένη των κειμένων αυτών θεωρείται η πρόβλεψη για την αυστηρή καταστολή των πράξεων της εμπορίας ανθρώπων, ενός φαινομένου που αποτελεί σοβαρή καταπάτηση των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων που επιφέρουν σε βάρος των θυμάτων¹⁰⁰.

⁹⁶ ΦΕΚ Α, 248/15.10.2002

⁹⁷ Αξίζει να σημειωθεί ότι στην ελληνική έννομη τάξη η έννοια της εμπορίας ανθρώπων, λόγω της σύνδεσης της με το μεταναστευτικό φαινόμενο, εμφανίζεται ουσιαστικά για πρώτη φορά με τη διάταξη του άρθρου 53 παρ. 5 του ν. 2910/2001, ο οποίος εισήγαγε ρυθμίσεις σχετικά την παράνομη είσοδο και διαμονή αλλοδαπών προσώπων.

⁹⁸ Με την Απόφαση-Πλαίσιο του Συμβουλίου ετάσσετο προθεσμία σε όλα τα κράτη-μέλη για συμμόρφωση το αργότερο μέχρι την 1η Αυγούστου 2004 (άρθρο 10 παρ.1) προκειμένου το Συμβούλιο μέχρι την 1η Αυγούστου 2005 να προβεί σε αξιολόγηση των μέτρων συμμόρφωσης που αυτά έλαβαν (άρθρο 10 παρ.2).

⁹⁹ βλ. Εισηγητική Έκθεση της 23ης Ιουλίου 2002 και Έκθεση της Διεύθυνσης Επιστημονικών Μελετών της Βουλής, ΝοΒ 2002, σελ. 954 επ.

¹⁰⁰ Χατζηνικολάου Ν., Η ποινική καταστολή της παράνομης μετανάστευσης και της εμπορίας ανθρώπων στην ελληνική έννομη τάξη: αναζητώντας την αξιολογική συνοχή της μεταξύ τιμωρητικής όξυνσης και θυματολογικής προσέγγισης, ΠοινΔικ2008, σελ. 213 επ.

Πριν την περαιτέρω όμως ανάλυση του ν. 3064/2002 θα ήταν ίσως σκόπιμη μια αναφορά στο προϋφιστάμενο νομικό καθεστώς. Ειδικότερα, ο ποινικός νομοθέτης είχε προβλέψει διατάξεις για την αντιμετώπιση των βασικών μορφών της εμπορίας ανθρώπων, ωστόσο δεν θεσπιζόταν ως αυτοτελές ποινικό αδίκημα. Οι κυριότερες ρυθμίσεις που εφαρμόζονταν για την τιμώρηση της εμπορίας ανθρώπων, ευρισκόμενες τόσο στον Ποινικό Κώδικα όσο και σε ειδικούς ποινικούς νόμους, ήταν, κατ' αρχήν, τα άρθρα 322 (αρπαγή)¹⁰¹ και 323¹⁰² (εμπόριο δούλων) ΠΚ. Ωστόσο, ανέκυπτε πρόβλημα εφαρμογής τους για την αποτελεσματική αντιμετώπιση του φαινομένου. Το πρώτο άρθρο εξ' αυτών, δεν μπορούσε να αντιμετωπίσει όλες τις σύγχρονες μορφές εμφάνισης της εμπορίας, για το λόγο ότι έμενε αρρυθμιστή η περίπτωση όπου το θύμα υποβάλλεται μεν στη φυσική εξουσία του δράστη όμως αυτή δεν είναι διαρκής και αυθαίρετη ώστε να οδηγεί σε πλήρη αποστέρηση της ελευθερίας και λόγω της αδυναμίας του να επικαλεσθεί την προστασία της πολιτείας¹⁰³. Όσον αφορά το άρθρο για το εμπόριο δούλων, το οποίο με τη θέσπιση του Ν. 4619/2019 καταργήθηκε, το πρόβλημα εφαρμογής του έγκειτο στο στοιχείο της πλήρους υποδούλωσης του θύματος στο δράστη, το οποίο δεν μπορεί να υφίσταται σε όλες τις περιπτώσεις εμπορίας ανθρώπων, αφήνοντας τες αρρυθμιστες.

Περαιτέρω, σχετικά με την εργασιακή εκμετάλλευση είχαν θεσπιστεί διατάξεις για την καταστολή της, με το άρθρο 17 ν. 2639/1998 να περιλαμβάνει στο πεδίο εφαρμογής του κάθε παραβίαση των εργασιακών προτύπων, ενώ σε περιπτώσεις βίας ή απειλής πληροίτο η αντικειμενική υπόσταση του άρθρου 385 ΠΚ (εκβίαση), όπως και του άρθρου 409 ΠΚ (παραμέληση αποτροπής από επαιτεία ή αλητεία) το οποίο ρύθμιζε (πριν την κατάργησή του με το Ν.4619/2019) την περίπτωση της επαιτείας, μία από τις μορφές εμφάνισης της εμπορίας ανθρώπων. Αναφορικά με την σεξουαλική εκμετάλλευση, παρατηρείται μια πληρέστερη

¹⁰¹ Στο εν λόγω άρθρο φαίνεται ότι μπορούσε να υπαχθεί ως αξιόποινη πράξη εμπορίας, κάθε πράξη σύλληψης, απαγωγής ή παράνομης κατακράτησης του θύματος με χρήση εξαναγκαστικών ή απατηλών μέσων (όπως, βία, απειλή βίας, απάτη), έτσι ώστε το θύμα να περιάγεται σε κατάσταση ομηρίας και να αποστερείται την προστασία της πολιτείας με σκοπό να να εξαναγκασθεί σε πράξη, παράλειψη ή ανοχή. Δηλαδή πράξεις εμπορίας που στρέφονταν κατά ενηλίκων ή ανηλίκων, με σκοπό την οποιασδήποτε μορφής εκμετάλλευσης αυτών (εργασιακής, σεξουαλικής ή ακόμα και της αφαίρεσης ιστών ή οργάνων).

¹⁰² Το άρθρο αυτό αντιμετώπιζε κάθε πράξη εμπορίας ή μεταφοράς δούλων, ακόμα και χωρίς την προϋπόθεση της χρήσης των εξαναγκαστικών ή απατηλών μέσων που απαιτούνται για το έγκλημα της αρπαγής.

¹⁰³ Τα δικαστήρια εφαρμόζουν τη συγκεκριμένη διάταξη με ιδιαίτερη συστολή και μόνον όταν υφίσταται επιβεβαιωμένη περίπτωση ομηρίας (αν και η περιαγωγή του θύματος σε ομηρία αποτελεί ενδεικτική περίπτωση), για να μην τεθεί ζήτημα υπέρβασης του γλωσσικού νοήματος του κανόνα δικαίου (όντας απαγορευμένη στο ποινικό δίκαιο, βλ. ενδεικτικά: ΣυμβΠλημΞάνθης 29/2008, ΠοινΔικ 2009, σελ. 1207 επ. και ΣυμβΠλημΚαλαμάτας 56/2011, ΠοινΔικ 2012, σελ. 490 επ.

αντιμετώπιση του φαινομένου και πριν τη θέσπιση του ν. 3064/2002, με πλήθος ποινικών διατάξεων για τα εγκλήματα κατά της γενετήσιας ελευθερίας, να τυγχάνουν εφαρμογής¹⁰⁴ με κυριότερες: το 327 ΠΚ (απαγωγή με σκοπό ακολασίας), το 336 ΠΚ (βιασμός), το 349 παρ. 3 ΠΚ (μαστροπεία)¹⁰⁵, το 351 παρ. 1 περ. β' και γ' ΠΚ (σωματεμπορία) και επικουρικός με αυτές τις ρυθμίσεις το άρθρο 353 ΠΚ (πρόκληση σκανδάλου με ακόλαστες πράξεις)¹⁰⁶. Παρά την ύπαρξη, όμως, των προλεχθεισών διατάξεων που κατά βάση περικλείουν στο πεδίο εφαρμογής τους τις πιο βασικές μορφές του trafficking, το νομοθετικό αυτό πλαίσιο δεν κρίθηκε ανεπαρκές να καταστείλει το φαινόμενο της εμπορίας ανθρώπων με τις έντονες διαστάσεις και τις σύγχρονες μορφές που άρχισε να λαμβάνει. Απαιτείτο, λοιπόν, μία ειδική ρύθμιση στον Ποινικό Κώδικα για να προσπελαστεί η δυσχέρεια υπαγωγής των πολύπλοκων μορφών συμπεριφοράς που συνθέτουν την εμπορία ανθρώπων και την εν γένει εκμετάλλευση των ατόμων¹⁰⁷ σε διάσπαρτες διατάξεις. Καταληκτικά, η ανωτέρω διαπίστωση διατυπώθηκε και στο βούλευμα 90/2003 του Συμβουλίου Πλημ/κών Αμαλιάδος, το οποίο αποτελεί και την πρώτη νομολογιακή καταγραφή εφαρμογής του Ν. 3064/2002. Συγκεκριμένα, το δικαστικό Συμβούλιο, αποδεχόμενο την εισαγγελική πρόταση, κάνει λόγο για «*διεθνή κατακραυγή της χώρας μας για την ελλιπή αντιμετώπιση του προβλήματος*», τονίζοντας ότι «*κυριότερος σκοπός του νόμου 3064/2002 είναι η καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων*», γεγονός το οποίο «*λαμβάνεται υπόψη κατά την εφαρμογή του νόμου διότι αποτελεί διατυπωμένη βούληση του ιστορικού νομοθέτη, που περιλαμβάνεται και στην οικεία εισηγητική έκθεση*»¹⁰⁸.

¹⁰⁴ βλ. σχετικά την ΑΠ 1918/2001, ΝΟΜΟΣ: Επικυρώνει την παραπομπή των κατηγορουμένων «για βιασμό, μαστροπεία κατ'επάγγελμα και κατ'εξακολούθηση, παράνομη κατακράτηση και για παράνομη προώθηση στο εσωτερικό της χώρας λαθρομεταναστών με σκοπό το παράνομο κέρδος, καθώς οι κατηγορούμενοι υποχρέωναν με βία αλλοδαπές, τις οποίες διεκπεραίωναν λαθραία στο ελληνικό έδαφος σε συνεργασία με λαθρεμπόρους, να συνενυθρύνονται με πελάτες, καρπώνομενοι οι ίδιοι την αμοιβή. Τις κατακρατούσαν σε ξενοδοχεία και διαμερίσματα ενώ τις εξανάγκαζαν με σωματική βία σε συνουσία και με τους ίδιους.»

¹⁰⁵ Αναφορικά με τη σχέση των άρθρων 349 και 351 ΠΚ, η νομολογία των δικαστηρίων είχε συνδέσει εσφαλμένα την αντικειμενική υπόσταση της μαστροπείας, χωρίς αυτό να προκύπτει από το γράμμα της διάταξης, με την προώθηση στην πορνεία γυναικών που δεν ήταν πόρνες, με συνέπεια πράξεις μαστροπείας να αντιμετωπίζονται ως σωματεμπορία και να απειλούνται με μικρότερο πλαίσιο ποινής καθώς ήταν δύσκολο να αποδειχθεί ότι μία γυναίκα δεν ασκούσε και προηγουμένως την πορνεία, βλ. ενδεικτικά: ΑΠ 208/2002, ΠοινΧρ 2002, σελ.177 και ΑΠ 1244/2006, ΠοινΧρ 2007, σελ. 439 επ.

¹⁰⁶ βλ. ενδεικτικά: ΑΠ 1079/1989, ΠοινΧρ 1990, σελ. 395

¹⁰⁷ Διατυπώθηκε ωστόσο και η αντίθετη άποψη στη θεωρία, η οποία αμφισβήτησε την αναγκαιότητα νομοθετικής τροποποίησης με την ταυτόχρονη υποστήριξη της θέσεως ότι τα όποια κενά ή προβλήματα μπορούσαν να αντιμετωπιστούν με διορθωτικές παρεμβάσεις στις ισχύουσες διατάξεις του Ποινικού Κώδικα. Βλ. Χαραλαμπάκης Α., Βασικοί προβληματισμοί ως προς την αντιμετώπιση του διασυνοριακού εγκλήματος από το Ποινικό Δίκαιο, ΠοινΧρ 2002, σελ. 97 επ.

¹⁰⁸ βλ. Χατζηνικολάου Ν., Η παράσυρση του θύματος στο έγκλημα της σωματεμπορίας, ΠοινΧρ 2009, σελ 492 επ.

B. Οι αλλαγές που επέφερε ο Ν. 3064/2002 και τα νομοθετήματα που ακολούθησαν

Ο εν λόγω νόμος επέφερε ουσιώδεις μεταβολές στο ισχύον, μέχρι τότε, νομοθετικό καθεστώς, τόσο σε επίπεδο ουσιαστικού όσο και δικονομικού δικαίου. Συγκεκριμένα, το ως άνω νομοθέτημα έθεσε στο επίκεντρο της προσοχής του την αντιμετώπιση των σύγχρονων μορφών εμπορίας ανθρώπων μέσω της τυποποίησης ενός αυτοτελούς ποινικού αδικήματος στο άρθρο 323Α ΠΚ, ιδίως της αφαίρεσης οργάνων του σώματος και της εξαναγκαστικής ή απατηλής εκμετάλλευσης της εργασίας προσώπων, αλλά και της στρατολόγησης ανηλίκων με σκοπό τη χρησιμοποίησή τους σε ένοπλες συγκρούσεις. Παράλληλα, με τον ίδιο νόμο αναμορφώθηκε η νομοτυπική μορφή του αδικήματος της σωματεμπορίας (άρθρο 351 ΠΚ), από πλημμεληματική σε κακουργηματική πράξη, ενισχύθηκε η προστασία των ανηλίκων και άλλων ευάλωτων κοινωνικών ομάδων με τη διεύρυνση του αξιοποίνου των σχετικών διατάξεων¹⁰⁹, θεσπίστηκαν διοικητικές κυρώσεις¹¹⁰, καθώς και μέτρα αρωγής¹¹¹ των θυμάτων και επαναπατρισμού των παράνομων αλλοδαπών που κατέστησαν θύματα εμπορίας ανθρώπων.

Επίσης, ο Ν. 3064/2002 αντικατέστησε το άρθρο 8 περ. η' ΠΚ, με τις πράξεις της εμπορίας ανθρώπων και της σωματεμπορίας να υπόκεινται πλέον στην αρχή της παγκόσμιας δικαιοσύνης και ως εκ τούτου να είναι αξιόπινες ανεξάρτητα από το αν διώκονται ως αξιόπινες στον τόπο τέλεσης. Μια ρύθμιση, η οποία εισήγαγε εξαίρεση από την αρχή του διττού αξιοποίνου που αποτελεί θεμελιώδη αρχή του ποινικού δικαίου και διεύρυνε την πιθανή τέλεση των εγκλημάτων, με την εφαρμογή των ελληνικών ποινικών νόμων στις πράξεις αυτές οπουδήποτε και από οποιονδήποτε κι αν τελούνται (ημεδαπό ή αλλοδαπό), ακόμα και σε χώρες όπου πράξεις, όπως η ασέλγεια με ανήλικο έναντι χρημάτων δεν είναι αξιόπινες. Περαιτέρω, ο νομοθέτης πρόσθεσε στον κατάλογο των εγκλημάτων που απαριθμούνται στην παρ. 1 του άρθρου 187 ΠΚ που τελεί μια εγκληματική οργάνωση τις

¹⁰⁹ Ειδικότερα, άρθρα 348 παρ.3, 349 παρ.1, 351Α και 348Α. Για περισσότερες λεπτομέρειες βλ. αναλυτικά, Τσαλαπόρτας Α., Εμπορία ανθρώπων: Η γενετήσια εκμετάλλευση παιδιών, σε: Εθνική Σχολή Δικαστικών Λειτουργών, Ποινικό Δίκαιο Σήμερα, Μέσο προστασίας ή μέτρο ελευθερίας;, σελ. 185

¹¹⁰ Άρθρο 11 παρ. 6 Ν. 3064/2002, βλ. *Συμεωνίδου - Καστανίδου*, Εμπορία Ανθρώπων: Ειδικά μέτρα αντιμετώπισης και προβλήματα εφαρμογής τους, ΠοινΔικ 2006, σελ. 234 επ.

¹¹¹ Στο άρθρο 12 παρ. 1 Ν. 3064/2002 προβλέπεται η διαμόρφωση ενός πεδίου προστασίας σημαντικών εννόμων αγαθών των θυμάτων, όπως της ζωής, της σωματικής ακεραιότητας και της προσωπικής και γενετήσιας ελευθερίας καθώς επίσης, και της στέγασης, τη διατροφής, της διαβίωσης, της περίθαλψης και της ψυχολογικής υποστήριξης, της εξασφάλισης νομικού παραστάτη και διερμηνέα, καθώς και της εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης των ανηλίκων.

αξιόποινες πράξεις των άρθρων 323Α και 351 ΠΚ, καθιστώντας πλέον σαφή την εννοιολογική σύνδεση της εμπορίας ανθρώπων με το οργανωμένο έγκλημα.

Χρονικά μεταγενέστερος ο Ν. 3625/2007, με τον οποίο η χώρα μας κύρωσε το Προαιρετικό Πρωτόκολλο της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού σχετικά με την εμπορία ανθρώπων, την παιδική πορνεία και πορνογραφία, επέφερε ουσιαστικές αλλαγές στα εγκλήματα κατά της προσωπικής και της γενετήσιας ελευθερίας, κυρίως στην εγκληματική πράξη της εμπορίας ανθρώπων. Αξίζει ιδιαίτερης μνείας η τροποποίηση του άρθρου 323Α ΠΚ με την προσθήκη της παραγράφου 6, βάσει της οποίας τυποποιείται ως έγκλημα εκ του αποτελέσματος διακρινόμενο η θανατηφόρα εμπορία ανθρώπων με σκοπό την αφαίρεση οργάνων του σώματος ή την εργασιακή εκμετάλλευση ή την στρατολόγηση ανηλίκων για τη χρησιμοποίηση σε ένοπλες συγκρούσεις. Με την πρόβλεψη αυτή, υποστηρίχθηκε από τη θεωρία¹¹² ότι, ο νομοθέτης προσπάθησε να διορθώσει την αξιολογική αντινομία που επικρατούσε έως τότε. Δηλαδή, ενώ η πράξη της εμπορίας ανθρώπων που είχε ως αποτέλεσμα την πρόκληση βαριάς σωματικής βλάβης απειλούσε με ποινή κάθειρξης 10 έως 20 έτη, δεν υπήρχε πριν την εισαγωγή του νόμου η αντίστοιχη ρύθμιση για την εξ αμελείας θανάτωση του θύματος, με συνέπεια η περίπτωση αυτή να αντιμετωπίζεται με τους κανόνες της συρροής και με ποινή πολύ μικρότερη από αυτήν¹¹³.

Στη συνέχεια, ο Ν. 3875/2010¹¹⁴, ο οποίος κύρωσε τη Σύμβαση του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών κατά του Υπερεθνικού Οργανωμένου Εγκλήματος και τα τρία Πρόσθετα Πρωτόκολλά της, τροποποίησε σειρά διατάξεων του Ποινικού Κώδικα, του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας και άλλων ποινικών νόμων. Αναφορικά, όμως, με την εμπορία ανθρώπων σημαντική σε επίπεδο ουσιαστικού ποινικού δικαίου είναι η τροποποίηση του άρθρου 323Α ΠΚ και διεύρυνση του πεδίου εφαρμογής του ν. 3064/2002, ώστε να καλύπτει πλέον την εμπορία ιστών και την εκμετάλλευση προσώπων με τον εξαναγκασμό τους σε επαιτεία. Η προϊσχύουσα διάταξη περιελάμβανε μόνο την εμπορία ανθρώπων με σκοπό την αφαίρεση οργάνων του ανθρώπινου σώματος, δημιουργώντας αμφισβήτηση ως προς τη δυνατότητα υπαγωγής των πράξεων εμπορίας με σκοπό αφαίρεσης ζωτικών στοιχείων του σώματος, πέραν των των οργάνων, στη νομοτυπική μορφή του άρθρου 323Α ΠΚ. Και μπορεί βέβαια η

¹¹² βλ. *Συμεωνίδου - Καστανίδου Ε.*, Οι ποινικές διατάξεις για την εμπορευματοποίηση ανθρώπινων οργάνων, ΠοινΔικ 2003, σελ. 304 επ.

¹¹³ Συγκεκριμένα, με ποινή 5 έως 13 έτη και 9 μήνες όπως προέκυπτε από την εφαρμογή του άρθρου 94 παρ. 2 ΠΚ.

¹¹⁴ ΦΕΚ Α, 158/20.09.2010

εξαίρεση αυτή των ιστών ή κυττάρων (με τη συμπλήρωση που προσέθεσε ο Ν.3984/2011) να μην μπορούσε να δικαιολογηθεί από το σκοπό του νόμου, δεν επιτρέπεται ωστόσο η υπέρβαση του γλωσσικού νοήματος του ποινικού κανόνα λόγω της αρχής *nullum crimen nulla poena sine lege*¹¹⁵, γεγονός το οποίο διορθώθηκε με τη ρητή πρόβλεψη της ειδικότερης μορφής εμπορίας ανθρώπων μέσω της θέσπισης του Ν. 3875/2010. Επιπλέον, τροποποιήθηκε η παράγραφος 3 του προαναφερθέντος άρθρου προβλέποντας την τιμώρηση οποιουδήποτε δέχεται τα έσοδα από την επαιτεία του θύματος.

Με το Ν. 4198/2013¹¹⁶ για την «Πρόληψη και καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων και προστασία των θυμάτων αυτής και άλλες διατάξεις», ενσωματώθηκε η Ευρωπαϊκή Οδηγία 2011/36/ΕΕ, επιφέροντας δύο παρεμβάσεις στο άρθρο 323Α ΠΚ: η πρώτη εξ'αυτών αφορά την προσθήκη στα μέσα τέλεσης του εγκλήματος της εμπορίας ανθρώπων, την απαγωγή και τη μετατροπή της απλής «απειλής» σε «απειλή βίας». Υποστηρίζεται¹¹⁷ όμως ότι και υπό την προηγούμενη διατύπωση του άρθρου, στην έννοια της «με χρήση βίας» «μεταφορά προσώπου» μπορούσε να υπαχθεί και αυτή της απαγωγής, κρίνοντας την προσθήκη περιττή. Η δεύτερη νομοθετική αλλαγή που επήλθε αφορούσε την αντικειμενική υπόσταση της επιβαρυντικής περίπτωσης της παραγράφου 4, ώστε να τιμωρείται η εμπορία ανθρώπων που είχε ως αποτέλεσμα, αντί μόνον τη βαριά σωματική βλάβη του παθόντος, την ιδιαίτερα σοβαρή βλάβη της υγείας του παθόντος, στην οποία εμπεριέχεται πλέον τόσο η σωματική όσο και η ψυχική βλάβη της υγείας αυτού, ή την έκθεση ζωής του θύματος σε σοβαρό κίνδυνο. Περαιτέρω, ο ορισμός του άρθρου 323Α του Ποινικού Κώδικα εμπλουτίστηκε, με την κύρωση του Ν. 4531/2018¹¹⁸, προσθέτοντας στους σκοπούς του δράστη της εμπορίας τον εξαναγκασμό του προσώπου σε τέλεση γάμου, αλλαγή που οφείλεται στη διαπίστωση του νομοθέτη της ανάπτυξης των σύγχρονων μορφών εμφάνισης του εγκλήματος του trafficking.

Τελευταία τροποποίηση του άρθρου όσο και γενικότερα του αδικήματος της εμπορίας ανθρώπων, επήλθε με την πρόσφατη αλλαγή του Ποινικού Κώδικα και την ψήφιση του Ν. 4619/2019. Σύμφωνα με την Αιτιολογική Έκθεση του σχεδίου νόμου¹¹⁹, όσον αφορά ζητήματα ουσιαστικού ποινικού δικαίου, στην ισχύουσα πλέον διάταξη του άρθρου 323Α ΠΚ

¹¹⁵ βλ. *Μυλωνόπουλος Χ.*, ό.π., σελ. 70

¹¹⁶ ΦΕΚ Α, 215/11.10.2013

¹¹⁷βλ. *Μαργαρίτη Μιχ.*, Ποινικός Κώδικας Ερμηνεία – Εφαρμογή 2014, σελ. 969

¹¹⁸ ΦΕΚ Α, 62/05.04.2018, με τον οποίο προβαίνει στην κύρωση της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Πρόληψη και την Καταπολέμηση της Βίας κατά των γυναικών και της Ενδοοικογενειακής Βίας.

¹¹⁹ Διαδικτυακός τόπος:

<https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/2f026f42-950c-4efc-b950-340c4fb76a24/k-poinkod-eis-NEO.pdf>

ο σκοπός του εγκλήματος, δηλαδή η «εκμετάλλευση» του θύματος, περιγράφεται εξαντλητικώς και με μεγαλύτερη σαφήνεια, εξειδικεύοντας την έννοια στην παράγραφο 5. Ειδικότερα, ορίζεται ως ο πορισμός παράνομου περιουσιακού οφέλους που προκύπτει από α. την υπαγωγή του θύματος σε καθεστώς δουλείας ή σε παρεμφερείς προς τη δουλεία πρακτικές, β. την υπαγωγή του σε καθεστώς ειλωτείας, γ. εργασιακή του εκμετάλλευση, δ. την τέλεση εγκληματικών πράξεων από αυτό, ε. την αφαίρεση κυττάρων, ιστών ή οργάνων του σώματος του, στ. την γενετήσια εκμετάλλευση του ή ζ. τον εξαναγκασμό του σε τέλεση γάμου. Διαπιστώνεται, λοιπόν, με την προσθήκη της γενετήσιας εκμετάλλευσης στον σκοπό του δράστη ότι η πράξη της σωματεμπορίας έχει ενταχθεί πλέον και τυποποιείται στο άρθρο 323Α, μετά την κατάργηση του άρθρου 351 ΠΚ. Η αλλαγή αυτή κρίνεται ορθή καθώς η νομοτυπική μορφή της σωματεμπορίας του άρθρου 351 ΠΚ αποτελούσε επανάληψη της νομοτυπικής δομής του άρθρου 323Α του προισχύοντος ΠΚ, με την οποία επιδιωκόταν η καταστολή της ειδικότερης μορφής εμπορίας ανθρώπων, της εκμετάλλευσης της γενετήσιας ζωής.

Μετά τις ανωτέρω αναπτύξεις μπορούμε να καταλήξουμε στο συμπέρασμα πως το εθνικό νομικό καθεστώς για την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων, με την τυποποίηση ενός αυτοτελούς ποινικού αδικήματος και τη διεύρυνση του αξιοποίνου, αντανακλά τις επιταγές των διεθνών και ευρωπαϊκών συμβάσεων, με σκοπό την αντιμετώπιση των σύγχρονων και φαινομενολογικά εξελισσόμενων μορφών trafficking καθώς και τη διαμόρφωση ενός πληρέστερου προστατευτικού πλέγματος για τα θύματα.

III. ΤΟ ΑΔΙΚΗΜΑ ΤΗΣ ΕΜΠΟΡΙΑΣ ΑΝΘΡΩΠΩΝ (323Α ΠΚ)

A. Η βασική νομοτυπική μορφή του εγκλήματος (παρ. 1 και 2)

Στην πρώτη παράγραφο του άρθρου 323Α ΠΚ τυποποιείται η βασική μορφή του εγκλήματος της εμπορίας ανθρώπων. Συγκεκριμένα προβλέπεται ότι «Όποιος με τη χρήση βίας, απειλής βίας ή άλλων εξαναγκαστικών μέσων ή με επιβολή ή κατάχρηση εξουσίας, στρατολογεί, απάγει, μεταφέρει, κατακρατεί παράνομα, υποθάλλει, παραδίδει ή παραλαμβάνει άλλον με σκοπό την εκμετάλλευσή του, τιμωρείται με κάθειρξη έως δέκα έτη και χρηματική ποινή.». Από τη γραμματική διατύπωση του άρθρου συνάγεται ότι τυποποιείται ένα υπαλλακτικώς μικτό, άλλως γνήσιο πολύτροπο, έγκλημα με την έννοια ότι όσοι από τους

τρόπους τέλεσης που προβλέπονται κι αν πραγματοποιηθούν, στοιχειοθετείται ένα και μόνον έγκλημα¹²⁰ και υπό την προϋπόθεση ότι το παθόν πρόσωπο είναι ένα, μία ποινή επιβάλλεται, οι δε τυχόν λοιπές μορφές τέλεσής του επιφέρουν επίταση του αξιοποίνου και λαμβάνονται υπόψη κατά την επιμέτρηση της ποινής¹²¹.

Οι περιγραφόμενοι τρόποι πραγμάτωσης της εμπορίας ανθρώπων, που μπορούν να εναλλαχθούν πάνω στο ίδιο υλικό αντικείμενο, παρατίθενται κατά τρόπο εξαντλητικό, και όχι ενδεικτικό, και είναι συνολικά επτά: η στρατολόγηση, η απαγωγή, η μεταφορά, η υπόθαλψη, η παράνομη κατακράτηση και η παράδοση ή παραλαβή άλλου. Με την αναλυτική αυτή τυποποίηση πλειόνων και αλληλοεπικαλυπτόμενων μορφών τέλεσης του εγκλήματος, συνάγεται η επιθυμία του νομοθέτη να αποτυπώσει περισσότερες πιθανές εκδοχές «διακίνησης»¹²² προσώπων ώστε να καλύψει οποιαδήποτε συμπεριφορά του δράστη, η οποία μπορεί να οδηγήσει στην περαιτέρω εκμετάλλευση του θύματος και να προστατεύσει στο μέγιστο βαθμό το έννομο αγαθό της προσωπικής ελευθερίας. Για τη συγκρότηση όμως της αντικειμενικής υπόστασης του εγκλήματος δεν αρκούν από μόνες του οι ανωτέρω πράξεις προσβολής της προσωπικής ελευθερίας του θύματος, αλλά απαιτείται η πραγμάτωσή τους με τα περιοριστικώς αναφερόμενα στο νόμο μέσα τέλεσης. Αυτά είναι η χρήση βίας, απειλής βίας ή άλλου εξαναγκαστικού μέσου. Η χρήση της φράσης «άλλου εξαναγκαστικού μέσου» και συνεπώς μια ενδεικτικής απαρίθμησης¹²³ από τον ποινικό νομοθέτη, δεν θα πρέπει να προβληματίζει -αν και οφείλει ο νόμος να είναι *lex certa* σύμφωνα με το άρθρο 7 του Συντάγματος- πριν από τα μέσα τέλεσης της παραγράφου 2, καθώς δημιουργεί την αίσθηση ότι τα υπόλοιπα στο νόμο αναφερόμενα μέσα δεν είναι εξαναγκαστικά, χωρίς ωστόσο καμία πρακτική σημασία της διάκρισης της φύσης των μέσων. Η ενδεικτική αυτή απαρίθμηση της διάταξης τέθηκε από τον νομοθέτη για να προβλέψει κάθε μη τυποποιημένο μέσο τέλεσης που ενδεχομένως επιλέξει ο δράστης για την πράξη εμπορίας, ωστόσο λόγω της ασάφειάς της μπορεί να κριθεί αντισυνταγματική και αποτελεί παράδοξο που μετά από την τελευταία τροποποίηση του άρθρου δεν έχει παραλειφθεί ή αντικατασταθεί ακόμα.

¹²⁰ βλ. *Μυλωνόπουλος Χρ.*, ό.π., σελ. 160-161

¹²¹ βλ. ενδεικτικά, ΟΛΑΠ 2/2019 - ΑΠ 854/2010, ΝΟΜΟΣ, ΣυμβΕφΑγ 35/2005, ΠοινΔικ 2005, σελ. 673 επ.

¹²² βλ. *Δημήτρηνας Γ.*, ό.π., σελ. 113 «...η διακίνηση αποδίδει, προφανώς, τον όρο trafficking (in human beings), ο οποίος χρησιμοποιείται στα διεθνή και ευρωπαϊκά κείμενα για την απόδοση της έννοιας 'εμπορία ανθρώπων' αλλά και επαναλαμβάνεται, με τη χρήση της ίδιας της αγγλικής ορολογίας, στην πρώτη πρόταση της εισηγητικής εκθέσεως του σχεδίου νόμου (Ν.3062/2002)».

¹²³ ΣυμβΔιαρκΑερΑθ 137/2006, ΠοινΧρ 2008, σελ. 461. ΣυμβΠλημΑθ 2648/2008, ΠοινΧρ 2009, σελ.59.

Τα μέσα όμως με τα οποία ο δράστης επιτυγχάνει την τέλεση του αδικήματος της εμπορίας ανθρώπων θα πρέπει να αναφέρονται αποκλειστικά στις πράξεις της στρατολόγησης, απαγωγής, μεταφοράς κλπ. και όχι στον απώτερο σκοπό της εκμετάλλευσης του θύματος, ο οποίος εξειδικεύεται στην παράγραφο 5 του υπό ανάλυση άρθρου. Ως απόρροια τούτων, προκύπτει ότι δεν θεμελιώνεται ο κατ'αρχήν άδικος χαρακτήρας της πράξης εφόσον οι επιμέρους πράξεις της εμπορίας ανθρώπων δεν μπορούν να αποδοθούν στη χρήση των συγκεκριμένων μέσων. Αυτή είναι και η πρακτική δυσκολία του εφαρμοστή του δικαίου, να διαπιστώσει ότι ο δράστης χρησιμοποίησε τα τυποποιημένα στο νόμο μέσα για την τέλεση των πράξεων εμπορίας, καθώς στην όλη παράνομη διαδικασία του trafficking των θυμάτων εμπλέκονται πλήθος ανθρώπων ώστε να μην είναι ευχερές να διαπιστωθεί τι μέσα χρησιμοποιήθηκαν εν τέλει. Για παράδειγμα, η διακίνηση και μια ενδεχόμενη σεξουαλική εκμετάλλευση προσώπου από τον ιδιοκτήτη μιας επιχείρησης μπορεί να ευχερώς να αποδειχθεί, από την άλλη όμως δεν μπορεί να αποδειχθεί με την ίδια ευκολία αν έχει χρησιμοποιήσει εις βάρος της εξαναγκαστικά ή απατηλά μέσα¹²⁴.

Καταληκτικά, για την πλήρωση του κατ'αρχήν άδικου χαρακτήρα της πράξης της εμπορίας ανθρώπων, πέραν της συνδυασμένης χρήσεως εξαναγκαστικού ή μη μέσου μέσου και πράξης προσβολής, απαιτείται ο δράστης να προβαίνει στις περιγραφόμενες στο νόμο συμπεριφορές που συνιστούν το έγκλημα της εμπορίας ανθρώπων με σκοπό την περαιτέρω εκμετάλλευση του θύματος και πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με την παράγραφο 5, τον πορισμό παράνομου περιουσιακού οφέλους από την υπαγωγή του θύματος σε καθεστώς δουλείας ή σε καθεστώς ειλωτείας, την εργασιακή εκμετάλλευση του, την τέλεση εγκληματικών πράξεων από αυτό, την αφαίρεση κυττάρων, ιστών ή οργάνων του σώματος του, τη γενετήσια εκμετάλλευση του ή τον εξαναγκασμό του σε τέλεση γάμου. Έτσι, συνάγουμε ότι ως κεντρικής σημασίας στοιχείο στην εμπορία ανθρώπων ορίζεται ο πορισμός παράνομου περιουσιακού οφέλους από την εκμετάλλευση του σώματος ενός άλλου ανθρώπου¹²⁵ σε αντίθεση με την προϊσχύουσα διάταξη. Η εμπορία ανθρώπων, λοιπόν, αποκτά το συγκεκριμένο κοινωνικό της νόημα μόνο δια του ειδικού σκοπού της εκμετάλλευσης, η υλοποίηση όμως του εν λόγω σκοπού δεν αφορά την τυπική ολοκλήρωση του εγκλήματος αλλά ενδιαφέρει μόνο ως προς την

¹²⁴ βλ. *Συμεωνίδου - Καστανίδου Ε.*, Εμπορία ανθρώπων: Ειδικά μέτρα αντιμετώπισης και προβλήματα εφαρμογής τους, ΠoinΔικ 2006, σελ. 234 επ.

¹²⁵ Αιτιολογική έκθεση του σχεδίου νόμου 4619/2019, Διαδικτυακός τόπος:

<https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/2f026f42-950c-4efc-b950-340c4fb76a24/k-poinkod-eis-NEO.pdf>

ουσιαστική αποπεράτωσή του σε επίπεδο συρροών και συμμετοχής. Δηλαδή, δεν απαιτείται να αποδεικνύεται ότι έλαβε χώρα η περαιτέρω εκμετάλλευση του θύματος του προσώπου. Δεν τυποποιείται ως άδικη πράξη η πράξη της εργασιακής εκμετάλλευσης ούτε της αφαίρεσης ιστών και οργάνων κλπ. αλλά ο σκοπός της εκμετάλλευσης πρέπει να υπάρχει στη βούληση του δράστη κατά την τέλεση των πράξεων «διακίνησης». Πρόκειται, επομένως, για ένα έγκλημα σκοπού, άλλως έγκλημα με υπερχειλή υποκειμενική υπόσταση, όπως θα αναλυθεί στον οικείο τόπο της παρούσας εργασίας. Προστατευόμενο έννομο αγαθό της εμπορίας ανθρώπων αποτελεί η προσωπική ελευθερία του ατόμου, όπως προκύπτει και από τη συστηματική ένταξη του άρθρου στο Δέκατο όγδοο Κεφάλαιο του Ποινικού Δικαίου με τίτλο «Εγκλήματα κατά της προσωπικής ελευθερίας». Ως τέτοια νοείται η φυσική ιδιότητα του ανθρώπου να κινείται ελεύθερα κατά βούλησή του στον περιβάλλοντα εξωτερικό χώρο, έτσι ώστε να δύναται να αυτοπροσδιορίζεται¹²⁶ και να μην υποβιβάζεται σε ένα εμπορεύσιμο αντικείμενο χωρίς σεβασμό προς την ανθρώπινη αξία του.

Συμπερασματικά, οι δύο πρώτες παράγραφοι διαφοροποιούνται μόνο ως προς την περιγραφή του αδίκου αλλά ταυτίζονται σε επίπεδο υποκειμενικής υπόστασης και ποινικής κύρωσης, όπως θα αναλυθεί κατωτέρω. Διατηρεί η εμπορία ανθρώπων και μετά την τροποποίηση του Ποινικού Κώδικα, την κακουργηματική της μορφή και τιμωρείται με ποινή καθείρξεως έως 10 χρόνια, στις περιπτώσεις των παραγράφων 1 και 2.

B. Οι επιμέρους τρόποι τέλεσης της βασικής μορφής της εμπορίας ανθρώπων κατ' άρθρο 323Α παρ. 1 ΠΚ

Όπως ήδη διατυπώθηκε, οι τρόποι τέλεσης της βασικής μορφής της εμπορίας ανθρώπων όπως τυποποιούνται στην παράγραφο 1 του 323Α είναι: α.η στρατολόγηση, β.η απαγωγή, γ.η μεταφορά, δ. η παράνομη κατακράτηση, ε. η υπόθαλψη, στ. η παράδοση ή ζ. παραλαβή άλλου. Δεδομένου ότι ο νομοθέτης επιλέγει να χρησιμοποιήσει έννοιες με δυσδιάκριτα όρια, παραπλήσιες ή και με ασαφές περιεχόμενο -αν και ορισμένες εξ' αυτών απαντούν και σε άλλες ποινικές διατάξεις συναφείς ή όχι της εμπορίας ανθρώπων- καθίσταται απαραίτητη η ανάγκη ακριβούς οριοθέτησης μεταξύ των επίμαχων πράξεων.

¹²⁶ βλ. *Μανωλεδάκη Ι.*, Το έννομο αγαθό ως βασική έννοια του Ποινικού Δικαίου, σελ. 261

i) Στρατολόγηση

Η προσφάτως τροποποιηθείσα παράγραφος 1 του υπό ανάλυση άρθρου περιλαμβάνει στους προβλεπόμενους τρόπους τέλεσης της εμπορίας ανθρώπων, τη στρατολόγηση, χωρίς να προβλέπει ως παθητικό αντικείμενο της μόνο τους ανηλίκους¹²⁷. Πρόκειται για μία αόριστη έννοια, η οποία δεν εξειδικεύεται περαιτέρω με χρήση άλλων ενδεικτών, όπως συμβαίνει στην περίπτωση του τελευταίου εδαφίου της παραγράφου 4. Ενδεχομένως, ο νομοθέτης θέλοντας να εναρμονιστεί με τα διεθνή και ενωσιακά κείμενα στα οποία προβλέπεται ως αυτοτελής πράξη εμπορίας, προέβη σε μια πιστή αντιγραφή του αλλοδαπού κανόνα.

Στον γενικό όρο της στρατολόγησης μπορεί να περιληφθεί κάθε πράξη ένταξης ατόμων σε ένοπλες ομάδες, που μπορεί να ανήκουν και στον τακτικό στρατό ενός κράτους¹²⁸. Επιπλέον, δύναται να ενταχθεί και η περίπτωση όπου στο στάδιο προ της αναχώρησης του υποψήφιου θύματος, μέσω άσκησης βίας ή εξαπάτησης, συνήθως προσφέρεται υψηλό ημερομίσθιο προκειμένου να εργαστούν στο εξωτερικό -συχνότερα παραδείγματα γυναίκες για να απασχοληθούν ως καλλιτέχνιδες, χορεύτριες κλπ.- οδηγώντας τελικά τα άτομα αυτά σε υποδούλωση ή δέσμευση τους μέσω χρεών.

ii) Απαγωγή

Ο όρος δεν είναι άγνωστος στο ελληνικό ποινικό δίκαιο καθώς εμφανίζεται και στην ειδική υπόσταση του εγκλήματος του άρθρου 322 (αρπαγή), και στα, καταργηθέντα πλέον, άρθρα 327 (ακούσια απαγωγή) και 328 (Εκούσια απαγωγή). Ως απαγωγή, τόσο στη θεωρία όσο και στη νομολογία¹²⁹, ορίζεται η παρά τη θέληση του προσώπου απομάκρυνσή του από το συνήθη τόπο διαμονής ή επαγγελματικής εγκαταστάσεως και τα πρόσωπα του περιβάλλοντός του εν γένει και η αυτόματη θέση του υπό την απόλυτη εξουσία του κρατούντος, ώστε να καθίσταται πειθήνιο όργανο, χωρίς δυνατότητα επικοινωνίας ή άλλης ενέργειας ατομικής, επερχόμενης τοιουτοτρόπως της στέρησης της ελευθερίας του.

¹²⁷ Στο προϊσχύον άρθρο 323Α ΠΚ προβλεπόταν ως αξιόποινη πράξη εμπορίας μόνο η στρατολόγηση ανηλίκου.

¹²⁸ βλ. περισσότερα για την έννοια της στρατολόγησης στη σελίδα 78 -79 της παρούσας.

¹²⁹ βλ. ενδεικτικά ΑΠ 1722/2007, ΠοινΔικ 2008, σελ. 532 επ. ΑΠ 111/2005, ΠοινΛογ 2005, σελ. 192 επ. ΣυμβΠλημΑθ 5141/2004, ΠοινΧρ 2005, σελ.945 επ. (με εισαγγελική πρόταση Παναγιωτόπουλου Π.).

Αν και η έννοια της απαγωγής συναντάται σε αρκετά διεθνή και ευρωπαϊκά κείμενα¹³⁰, στην εθνική έννομη τάξη προστέθηκε σχετικά πρόσφατα στην ειδική υπόσταση της εμπορίας, με το νόμο του 2013. Στην προγενέστερη μορφή της διάταξης, αποτελούσε μέσο εξαναγκασμού στα χέρια του δράστη για την πραγμάτωση του εγκλήματος, όμως μετά την εισαγωγή του νέου Ν.4619/2019, αντιμετωπίζεται, σύμφωνα με τη διατύπωση της παραγράφου 1, ως τρόπος τέλεσης της εμπορίας ανθρώπων. Η επιλογή του νομοθέτη να αναγάγει νομοθετικά την έννοια της απαγωγής σε πράξη διακίνησης από μέσο τέλεσης της εμπορίας, επιλύει τη σύγχυση που επικρατούσε στην ενότητα της εννόμου τάξεως, με την εναρμόνιση πλέον και την κοινή αντιμετώπιση της απαγωγής σύμφωνα με τις λοιπές ποινικές διατάξεις, ως μία άδικη πράξη που μπορεί να τελεστεί με εξαναγκαστικά αλλά και με απατηλά μέσα. Όπως συνάγεται και από τη γραμματική διατύπωση του άρθρου 322 ΠΚ, η αξιόποινη πράξη της απαγωγής αντιμετωπίζεται ως συμπεριφορά που προσβάλλει το έννομο αγαθό της προσωπικής ελευθερίας και μάλιστα τίθεται διαζευκτικά με την παράνομη κατακράτηση, η οποία εξ αρχής συμπεριλήφθηκε από το νομοθέτη ως πράξη διακίνησης στο άρθρο 323Α ΠΚ. Χρήζει επισήμανσης ότι η έννοια της απαγωγής δεν ταυτίζεται με την έννοια της αρπαγής του άρθρου 322, αλλά αποτελεί μία εκ των αξιόποινων συμπεριφορών που συνθέτουν το έγκλημα καθώς για την πλήρωση της αντικειμενικής του υπόστασης απαιτείται και ένα επιπλέον στοιχείο, αυτό της αποστέρησης του θύματος από την προστασία της πολιτείας.

iii) Μεταφορά

Συνίσταται στη διαμετακόμιση του θύματος από τον έναν τόπο στον άλλο με οποιοδήποτε μέσο¹³¹, αυτοπροσώπως, χωρίς να αποκλείεται και η εξασφάλιση των υπηρεσιών τρίτων προσώπων, εφόσον ο δράστης όμως διατηρεί την οργάνωση και διεύθυνση της όλης διακίνησης, χωρίς να απαιτείται η αυτοπρόσωπη παρουσία του. Η δράση των λοιπών κρίνεται κατά τις διατάξεις περί συνέργειας¹³². Πρόκειται ενδεχομένως για τον συνηθέστερο τρόπο τέλεσης των δραστών και ο πιο εύκολα αντιληπτός από τον μέσο παρατηρητή.

¹³⁰ Για παράδειγμα, στο άρθρο 3 του Προσθέτου Πρωτοκόλλου του Παλέρμο, άρθρο 4 της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης, άρθρο 2 της Οδηγίας 2011/36/ΕΕ.

¹³¹βλ. ΑΠ 1452/1998, ΠοινΧρ 1999, σελ. 754 επ. ΑΠ 606/1989, ΠοινΧρ 1990, σελ.64 επ.Είναι αδιάφορο με ποιο μεταφορικό μέσο μετακινεί ο δράστης το θύμα, οδικώς, αεροπορικώς, με πλοίο κλπ.

¹³² βλ. ενδεικτικά ΑΠ 854/2010, ΑΠ 917/2008, ΣυμβΕφΑθ 2993/2004, ΝΟΜΟΣ

Παρατηρούμε ότι, με την τροποποίηση του άρθρου 323Α, έχει αφαιρεθεί από τους πιθανούς τρόπους τέλεσης του αδικήματος η προώθηση εντός ή εκτός της επικράτειας, έννοια η οποία σχετίζεται με αυτή της μεταφοράς και εμφανίζουν και οι δύο το στοιχείο της τοπικής μετακίνησης του θύματος. Η παράλειψη του όρου αυτού, ουσιαστικά, παύει τις όποιες αμφιβολίες είχαν δημιουργηθεί για την αναγκαιότητα συμπερίληψης της προώθησης μαζί με τη μεταφορά στο ίδιο άρθρο καθώς και τη διχογνωμία που είχε σχηματιστεί στη θεωρία για τις διαφορές των εννοιών¹³³.

iv) Παράνομη κατακράτηση

Ο όρος «κατακράτηση» παραπέμπει εννοιολογικά στο αυτοτελές έγκλημα του άρθρου 325 ΠΚ, το οποίο συστημικά ανήκει στο ίδιο κεφάλαιο του Ποινικού Κώδικα, των εγκλημάτων κατά της προσωπικής ελευθερίας και ως εκ τούτου, καθίσταται αναγκαία η ενιαία ερμηνευτική προσέγγιση της έννοιας στα δύο επιμέρους άρθρα.

Η νομολογία¹³⁴ έχει χαρακτηρίσει ως κατακράτηση τη δέσμευση του παθόντος, χωρίς απαραίτητα να σχετίζεται με τη στέρηση της φυσικής ελευθερίας κίνησής του και τον περιορισμό του σε ένα χώρο, κατά τρόπο πάντως που διαλαμβάνει ο ίδιος ως αδύνατη ή μάταιη τη διαφυγή του υπό τις συγκεκριμένες περιστάσεις, γεγονός το κρίνεται και με βάση τον ευάλωτο ή μη χαρακτήρα του και τις δυνατότητες αντίληψης και αντίστασης. Προκύπτει λοιπόν ότι έχει ευρύτερο περιεχόμενο καλύπτοντας κάθε πρόσφορο τρόπο παρεμπόδισης του θύματος να αποδεσμευτεί από την εξουσίαση του δράστη, όπως για παράδειγμα με παρακράτηση των νομιμοποιητικών εγγράφων του αλλοδαπού θύματος. Τέλος, στην έννοια της κατακράτησης προστέθηκε και ο όρος του παρανόμου, όπως στο άρθρο 325 ΠΚ, που συντρέχει όταν η πράξη αυτή τελείται χωρίς δικαίωμα από το νόμο ή όταν δεν αποτελεί ενάσκηση καθήκοντος¹³⁵.

¹³³ βλ. *Συμεωνίδου – Καστανίδου Ε.*, Εγκλήματα κατά προσωπικών εννόμων αγαθών, 2006, 267 επ.// *Κωστάρα Α.*, Ποινικό Δίκαιο, Επιτομή Ειδικού Μέρους, 2007, 927-928., ΣυμβΠλημΧανίων 139/2007. Έχει υποστηριχθεί από μία μερίδα θεωρητικών ότι η προώθηση διαφέρει από τη μεταφορά ως προς το ότι το θύμα μπορεί μεν να μετακινηθεί μόνο του, αλλά ο δράστης διευκολύνει την κίνησή του, όπως συμβαίνει λόγω χάρη, όταν ο δράστης επιβιβάζει το θύμα στο σωστό λεωφορείο με κατεύθυνση προς το κράτος που θα αποτελέσει κράτος υποδοχής. Ενώ, κατ' άλλη άποψη πάλι από την πλευρά της θεωρίας, προώθηση υπάρχει σε κάθε περίπτωση που ο δράστης αποστέλλει το θύμα, με ή χωρίς συνοδεία, σε κάποιο μέρος της ελληνικής επικράτειας ή στο εξωτερικό.

¹³⁴ βλ. ΣυμβΕφΠατρ 223/2017, ΝΟΜΟΣ. ΣυμβΠλημΑθ 2648/2008, ΠοινΧρ 2009, 59, ΣυμβΠλημΧαν 48/2008, ΠοινΔικ 2010, 415, ΣυμβΠλημΧαν 139/2007, ΠοινΔικ 2007, 539.

¹³⁵ βλ. ΣυμβΠλημΘεσ 724/1992, Αρμ 1993, σελ. 78

v) Υπόθαλψη

Η έννοια αυτή δεν έχει σαφές περιεχόμενο, γεγονός το οποίο οφείλεται στην αυτολεξεί μεταφορά στην εθνική νομοθεσία της διατύπωσης των διατάξεων των διεθνών και ευρωπαϊκών κειμένων. Μπορεί να προσεγγιστεί ωστόσο στο πλαίσιο της ερμηνείας του ίδιου όρου στο άρθρο 231 ΠΚ, δηλαδή τη ματαίωση της δίωξης ή της εκτέλεσης της ποινής κατά κάποιου εγκληματία. Στο πλαίσιο της εμπορίας ανθρώπων, απαιτείται κάποια αναπροσαρμογή του όρου με την αντιμετώπιση του θύματος ως εγκληματία, για παράδειγμα για τις πράξεις της παρανόμου εισόδου στη χώρα ή την πορνεία χωρίς την άδεια Αρχής, και του εμπόρου ως προστάτη του που δεν το καταδίδει και υπό μία έννοια ματαιώνει τη δίωξή του. Περαιτέρω, η υπόθαλψη μπορεί να περιλαμβάνει πράξεις που αποβλέπουν στη συντήρηση του θύματος, για παράδειγμα παροχή καταλύματος και τροφής ή ρουχισμού¹³⁶. Από την παραπάνω ανάλυση προκύπτει εμφανώς ότι η υπόθαλψη οδηγεί σε ελαφρύτερης μορφής προσβολή της προσωπικής ελευθερίας του θύματος, που ωστόσο αντιμετωπίζεται με το ίδιο πλαίσιο ποινής με τους υπόλοιπους τρόπους τέλεσης του εγκλήματος.

vi) Παράδοση - παραλαβή άλλου

Οι συγκεκριμένες πράξεις τέλεσης της εμπορίας ανθρώπων συνιστούν, ουσιαστικά, τις δύο όψεις μιας σχέσης συναλλαγής, όπου το θύμα καθίσταται αντικείμενο, δεκτικό εξουσίας¹³⁷. Πρόκειται για όρους που κατ' εξοχήν παραπέμπουν σε πράγματα και όχι σε πρόσωπα και η επιλογή τους από τον ποινικό νομοθέτη οφείλεται ακριβώς στη διάθεσή του να καταδείξει τον βαθμό κακομεταχείρισης τον οποίο υπόκεινται τα θύματα εμπορίας από τους δράστες ως απλά αντικείμενα. Ειδικότερα, με την παράδοση ο δράστης παραχωρεί¹³⁸ το θύμα σε κάποιον άλλο και με την παραλαβή ολοκληρώνεται το έγκλημα. Ως προς την ενδεχόμενη καταβολή ανταλλάγματος ο νομοθέτης δεν αναφέρει κάτι, αλλά στην πράξη υπάρχει, κατά κανόνα, αντάλλαγμα, χρηματικό ή μη.

¹³⁶ ΣυμβΠλημΧαν 139/2007, ό.π. ΣυμβΠλημΑθ 2648/2008, ό.π. ΑΠ 56/1983, ΠοινΧρ 1983, σελ. 699 επ.

¹³⁷ Συμεωνίδου-Καστανίδου Ε., ό.π., σελ. 268

¹³⁸ βλ. ενδεικτικά ΣυμβΕφΑιγ 35/2005, ΠοινΔικ 2005, δελ. 672

Γ. Τα μέσα πραγμάτωσης του εγκλήματος

Όπως παραπάνω εκτέθηκε, για την πλήρωση της αντικειμενικής υπόστασης της παραγράφου 1 του άρθρου 323Α ΠΚ δεν αρκεί μόνη η διαπίστωση τέλεσης ορισμένης εκ των προαναφερθέντων πράξεων διακίνησης, αλλά επιπρόσθετα απαιτείται ο δράστης να μετέρχεται κάποιο από τα τυποποιημένα στη διάταξη εξαναγκαστικά μέσα για την πραγμάτωσή τους, ήτοι η χρήση βίας, απειλής βίας, άλλων εξαναγκαστικών μέσων, επιβολή ή κατάχρηση εξουσίας.

i) Βία

Το πρώτο μέσο τέλεσης της πράξης που αναφέρεται στο κείμενο του νόμου είναι αυτό της βίας, έννοια του ποινικού δικαίου η οποία συναντάται, τόσο στο Γενικό Μέρος (άρθρο 13 δ'), όσο και σε σειρά εγκλημάτων του ειδικού μέρους, όπως για παράδειγμα στην ειδική υπόσταση της ληστείας, της εκβίασης, της παράνομης βίας κ.ά. Σύμφωνα με τον Σπινέλλη, η βία αποσκοπεί στον καταναγκασμό του θύματος να πράξει, να παραλείψει ή να ανεχθεί κάτι, όπου ως καταναγκασμός θεωρείται η υπερνίκηση (εκδηλωμένης) ή παρεμπόδιση (αναμενόμενης) αντίστασης, ώστε να επιτυγχάνεται η διαμόρφωση της βούλησης του θύματος¹³⁹. Τιμωρείται λοιπόν η βία ως ένα μέσο που τείνει σ' ένα ορισμένο σκοπό.

Η θεωρία έχει προβεί σε διακρίσεις της έννοιας¹⁴⁰, όπως αυτή δύναται να εμφανιστεί σε ένα εγκληματικό γεγονός. Διακρίνεται αφενός σε βία κατά προσώπων και βία κατά πραγμάτων, όπου η πρώτη διαχωρίζεται περαιτέρω σε ψυχολογική και σωματική. Στην έννοια της σωματικής βίας εμπεριέχεται αφενός η σωματική βία κατά προσώπου και η έμμεση σωματική βία¹⁴¹ και αφετέρου η απόλυτη (*vis absoluta*) και η σχετική (*vis compulsiva*) βία. Πιο συγκεκριμένα, η *vis absoluta* είναι η σωματική βία, η οποία εξουδετερώνει εντελώς την βούληση του θύματος ή εμποδίζει την πραγμάτωσή της και για αυτό το λόγο ο παθών δεν

¹³⁹ βλ. Σπινέλλη, Ποινικό Δίκαιο. Ειδικό μέρος, σελ. 218

¹⁴⁰ Καθώς η ανάλυση των παραπάνω διακρίσεων της βίας εκφεύγει της θεματολογίας της παρούσας εργασίας βλ. για λεπτομέρειες σχετικά με τις μορφές βίας στον ελληνικό ποινικό δίκαιο, σελ. 8// βλ. Μυλωνόπουλος Χρ., Ποινικό Δίκαιο – Ειδικό Μέρος, 2006, σελ. 277 επ.

¹⁴¹ Έμμεση σωματική βία είναι η βία, που ασκείται κατά πραγμάτων του υλικού περιγύρου του ανθρώπου, και έμμεσα επιδρά στο ανθρώπινο σώμα, με σκοπό τον εξαναγκασμό του ατόμου. Στην περίπτωση αυτή η επενέργεια επί του πράγματος εξομοιώνεται με επενέργεια επί του σώματος. Για αυτό, η έμμεση σωματική βία δεν θα πρέπει να ταυτίζεται με τη βία κατά πραγμάτων. Για παράδειγμα, ο δράστης καταστρέφει το διαβατήριο του θύματος με συνέπεια αυτό να εξαναγκάζεται να παραμείνει στη χώρα.

πράττει¹⁴². Από την άλλη, ως *vis compulsiva* νοείται η σωματική βία που πετυχαίνει το σκοπό της όταν κάμπτεται απλώς η βούληση του εξαναγκαζόμενου, ο οποίος στη συνέχεια κατευθύνει μόνος τη συμπεριφορά του, υπακούοντας πλέον στη βούληση του δράστη¹⁴³. Επιπλέον, γίνεται δεκτό στη θεωρία¹⁴⁴ ότι στην έννοια της βίας εμπίπτει και η βία κατά τρίτων προσώπων, οικείων¹⁴⁵ του εξαναγκαζόμενου. Αυτό δικαιολογείται υπό την σκέψη ότι η βούληση ενός ατόμου μπορεί να επηρεαστεί στον ίδιο βαθμό όταν πράξεις βίας στρέφονται κατά προσώπων του οικείου περιβάλλοντός του.

Αναφορικά με το έγκλημα του άρθρου 323Α του ελληνικού Ποινικού Κώδικα και λαμβανομένου υπόψη ότι ο νόμος δεν προσδιορίζει ειδικότερα παρά αρκείται στη γενική αναφορά του μέσου της βίας, υποστηρίζεται ότι οι πράξεις της εμπορίας ανθρώπων όπως αυτές τυποποιούνται στη διάταξη, μπορούν να τελεσθούν με οποιαδήποτε μορφή βίας¹⁴⁶. Θα πρέπει να διευκρινισθεί όμως, ότι τόσο ο εγχώριος νομοθέτης όσο και τα διεθνή και ευρωπαϊκά νομοθετήματα, προσπαθούν να συνδέσουν εννοιολογικά το αξιόποιο της εμπορίας ανθρώπων με την έννοια του εξαναγκασμού του θύματος, ειδικότερα σε πράξη, παράλειψη ή ανοχή. Το γεγονός αυτό οδηγεί στη διαπίστωση ότι στην έννοια της βίας του άρθρου 323Α ΠΚ δεν εντάσσεται η απλή βιαιοπραγία, όπως στα άρθρα 153 παρ. 1 στ. β' ΠΚ, 167 ΠΚ, 168 παρ. 1 ΠΚ, 174 παρ. 2 ΠΚ κ.ά., καθώς σε αυτήν την περίπτωση η βία δεν ασκείται προς ορισμένο σκοπό αλλά απλώς πράττεται, αποτελώντας αυτοσκοπό. Κατά τα λοιπά, δεν τίθεται κανένας άλλος περιορισμός. Ωστόσο έχει υποστηρικτεί στην ελληνική νομολογία¹⁴⁷ και η άποψη ότι η τυποποιούμενη στο άρθρο περί εμπορίας ανθρώπων βίας πρέπει να περιλαμβάνει μόνο τη σωματική βία του δράστη κατ'άρθρο 336 ΠΚ. Άποψη η οποία κρίνεται αυθαίρετη χωρίς νομική βάση καθώς κάτι τέτοιο δεν προκύπτει από τη γραμματική ερμηνεία του άρθρου 323Α ΠΚ. Αν ο νομοθέτης ήθελε να προβεί σε περιορισμό της έννοιας της βίας που απαιτείται για την πλήρωση της αντικειμενικής υπόστασης του

¹⁴² Για παράδειγμα, ο δράστης ναρκώνει ή ακινητοποιεί το θύμα.

¹⁴³ βλ. Μαγκάκη Γ., ΠοινΧρ. 1962, σελ. 526

¹⁴⁴ βλ. Συμεωνίδου - Καστανίδου, ό.π., σελ. 755. Μαγκάκης Γ., ό.π., σελ. 521 επ.

¹⁴⁵ Άρθρο 13 στοιχ. β «Οικείοι είναι όσοι συνδέονται με δεσμό νόμιμης συγγένειας σε ευθεία γραμμή, οι θετοί γονείς και τα θετά τέκνα, οι ανάδοχοι γονείς και τα ανάδοχα τέκνα, οι επίτροποι ή επιμελητές του υπαίτιου και όσοι βρίσκονται υπό την επιτροπεία ή επιμέλεια του υπαίτιου, οι σύζυγοι, οι συμβιούντες με σταθερή συμβίωση ή με σύμφωνο συμβίωσης, οι μνηστευμένοι, οι αδελφοί και οι σύζυγοι τους ή οι συμβιούντες ως ανωτέρω με αυτούς και οι μνηστήρες των αδερφών, ακόμη κι αν ο γάμος, η συμβίωση ή η μνηστεία έχουν λυθεί. »

¹⁴⁶ ΣυμβΠλημΑθ 2648/2008, ΠοινΧρ 2009, σελ.59

¹⁴⁷ ΣυμβΑεροδΑθ 137/2006, ΠοινΧρ 2008, σελ. 461, όπου έγινε δεκτή η πρόταση του Αντεισαγγελέως Κύρκου Σ., σύμφωνα με την οποία η βία ή η απειλή θα πρέπει να νοηθούν κατά την έννοια του άρθρου 336 ΠΚ.

εγκλήματος, θα το έπραττε ρητώς όπως το έκανε εξάλλου και σε άλλες διατάξεις του Ποινικού Κώδικα, λόγου χάρη στο άρθρο 380¹⁴⁸.

ii) Απειλή βίας¹⁴⁹

Ως απειλή ορίζεται η εξαγγελία ενός κακού, ήτοι ορισμένης υλικής ή ηθικής βλάβης που θα επέλθει στον αποδέκτη της αν δεν επιδείξει τη συμπεριφορά που απαιτεί ο δράστης¹⁵⁰. Προηγείται χρονικά της άσκησης της βίας, χωρίς αυτό όμως να σημαίνει ότι η δύναμή της να εξαναγκάζει το θύμα είναι μικρότερη από αυτήν της βίας. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Βαθιώτης την παρομοίωση που πρώτος ο Ernst Winkler διατύπωσε, «η βία και η απειλή είναι αδέρφια με ίσα δικαιώματα»¹⁵¹. Επομένως, όσα ειπώθηκαν ενόψει βίας, αντίστοιχα ισχύουν και για την απειλή βίας, δηλαδή του νόμου μη διακρίνοντος περιλαμβάνει απειλή οποιασδήποτε μορφής βίας. Άλλαις λέξεσιν και η απειλή βίας αποβλέπει στην κάμψη της αντίστασης του θύματος, όχι όμως με σωματική επενέργεια επί του θύματος αλλά με ψυχολογική, εξαναγκάζοντας το πρόσωπο αυτό να πράξει ή να παραλείψει ή ανεχθεί ορισμένη πράξη. Επιπροσθέτως, η αναγγελία ενός μελλοντικού κακού δεν είναι απαραίτητο να εκδηλώνεται ρητά, προφορικός ή εγγράφως, αλλά μπορεί να λάβει χώρα με οποιοδήποτε πρόσφορο τρόπο, ακόμη δηλαδή και να συνάγεται σιωπηρά και από τις περιστάσεις, όπως για παράδειγμα να εκδηλώνεται με χειρονομίες, αρκεί η συμπεριφορά αυτή να έχει κατά τις κοινωνικές αντιλήψεις το νόημα εξαγγελίας κακού¹⁵².

Η έννοια της απειλής βίας στο άρθρο 323Α ΠΚ που λειτουργεί ως μορφή εξαναγκασμού πρέπει να αντιδιαστέλλεται από την απειλή¹⁵³ που τυποποιείται στο άρθρο 333 ΠΚ¹⁵⁴ και η

¹⁴⁸ Άρθρο 380 ΠΚ « 1. Όποιος με σωματική βία εναντίον προσώπου ... αφαιρεί από άλλον ξένο (ολικά ή εν μέρει) κινητό πράγμα ή τον εξαναγκάζει να του το παραδώσει για να το ιδιοποιηθεί παράνομα, τιμωρείται με κάθειρξη και χρηματική ποινή.»

¹⁴⁹ Μετά την τελευταία τροποποίηση της διάταξης του άρθρου 323Α ΠΚ με το Ν. 4198/2013

¹⁵⁰ βλ. Χωραφά Ν., Ελληνικόν Ποινικόν Δίκαιον, Τόμος β', Εγκλήματα κατά του ατόμου, σελ. 66

¹⁵¹ Βλ. Βαθιώτη Κ., Περί της «απειλής σπουδαίου και άμεσου κινδύνου» ως τρόπου τελέσεως του βιασμού – Ταυτοχρόνως: Τελεί βιασμό όποιος εξαναγκάζει άλλον σε συνουσία με την απειλή ότι θα δημοσιοποιήσει τις ροζ στιγμές του;, ΠοινΧρ. 2008, σελ. 296

¹⁵² βλ. Μυλωνόπουλο Χρ., ό.π., σελ.285

¹⁵³ βλ. περιπτώσεις απειλής ΑΠ 1278/1995, ΠοινΧρ. 1996, σελ. 391. ΑΠ 948/1984, ΠοινΧρ. 1995, σελ.144. ΑΠ 63/1981, ΠοινΧρ. 1981, σελ. 445

¹⁵⁴Κρίνεται μάλλον άστοχη η επιλογή του νομοθέτη να προσδίδει στην ίδια λέξη, της απειλής, διαφορετικό περιεχόμενο αναλόγως τη διάταξη. Έτσι για την αποφυγή εννοιολογικών συγχύσεων μεγάλο μέρος της θεωρίας χρησιμοποιεί τον όρο «ψυχολογική βία» για να προσδιορίσει την απειλή ως μέσο εξαναγκασμού, όπως στο άρθρο 323Α.

οποία αποτελεί μία αυτοτελή πράξη που οδηγεί στην απλή τρομοκράτηση του αποδέκτη της χωρίς να αποσκοπεί σε κανέναν απώτερο σκοπό¹⁵⁵.

Η απειλή μπορεί στρέφεται τόσο κατά του ίδιου του θύματος εμπορίας όσο και κατά ενός τρίτου ατόμου. Ωστόσο, ο προσδιορισμός του τρίτου προσώπου έχει αποτελέσει αντικείμενο διχογνωμίας στη θεωρία του Ποινικού δικαίου. Αρχικά υποστηρίχθηκε ότι η απειλή μπορεί να στρέφεται κατά του παθόντος ή κατά οικείου του προσώπου, όπως οριοθετείται στο άρθρο 13 στοιχ. β', χωρίς να περιλαμβάνεται κανένα άλλο άτομο που δεν υπάγεται στη διάταξη αυτή ή έστω κατά προσώπου, ως προς το οποίο ο δέκτης της εξαγγελίας κακού υπέχει «θέση εγγυητή»¹⁵⁶, δηλαδή στον τελευταίο εναπόκειται η ελευθερία πραγματώσεως, όπως για παράδειγμα οι πελάτες τράπεζας. Η θεώρηση αυτή όπως και η παλαιότερη άποψη σύμφωνα με την οποία αποδέκτης της απειλής μπορεί να είναι και τρίτο πρόσωπο στενά συνδεδεμένου με τον απειλούμενο σε τέτοιο βαθμό ώστε η πραγμάτωση της απειλής να συνιστά κακό και για τον ίδιο έχουν αποκρουσθεί από την επιστήμη¹⁵⁷. Ορθότερη έχει κριθεί από τον Μυλωνόπουλο η άποψη ότι *«Το εξαγγελόμενο κακό μπορεί να στρέφεται και κατά οποιουδήποτε τρίτου προσώπου αδιαφόρως του αν αυτό είναι στενά συνδεδεμένο με τον απειλούμενο ή όχι, αρκεί ο ίδιος ο απειλούμενος να το αισθάνεται ως κακό.»*, ήτοι η ψυχική πίεση προς τον ίδιο να είναι σε τέτοιο βαθμό ώστε να επηρεάζεται η βούληση του ακόμη και αν ο ίδιος δεν κινδυνεύει.

Ειδικότερα όμως, όσον αφορά το αδίκημα της εμπορίας ανθρώπων, σημασία έχει πότε το εξαγγελόμενο κακό μπορεί να οδηγήσει σε πλήρη κάμψη της βούλησης του θύματος, σε τέτοιο βαθμό ώστε να εξαναγκάζεται να πράξει σύμφωνα με τις απαιτήσεις του δράστη. Συνεπώς προβάλλεται ορθότερο να κρίνεται *in concreto*, ως προς ποια πρόσωπα ο απειλούμενος αισθάνεται το κακό που απευθύνεται σε τρίτο ως απειλή που αφορά και τον ίδιο και πρέπει να αποφύγει, διαπιστώνοντας την σπουδαιότητα του κινδύνου. Σε κάθε περίπτωση πάντως, το εξαγγελόμενο κακό πρέπει να αφορά πρόσωπο διαφορετικό από τον δράστη¹⁵⁸, καθώς αποτελεί περίπτωση χωρίς δικαϊκό ενδιαφέρον.

¹⁵⁵ βλ. *Μανωλεδάκη-Μπιτζιλέκη*, Εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας, σελ. 217.// *Συμεωνίδου – Καστανίδου Ε.*, Ποινικό Δίκαιο. Ειδικό Μέρος, σελ. 25

¹⁵⁶ *Μυλωνόπουλος Χρ.*, ό.π., σελ. 286

¹⁵⁷ βλ. αναλυτικά τις αντικρουόμενες απόψεις σε *Μυλωνόπουλο Χρ.*, Ειδικό Μέρος, ό.π., σελ. 286-287

¹⁵⁸ Για παράδειγμα απειλή αυτοκτονίας από τον δράστη δεν αποτελεί απειλή βίας και επομένως δεν στοιχειοθετείται το αδίκημα της εμπορίας ανθρώπων.

Καταληκτικώς, λοιπόν, η απειλή βίας στο έγκλημα της εμπορίας ανθρώπων αποτελεί μέσο εξαναγκασμού του θύματος που ισοδυναμεί με τη δεδηλωμένη βία¹⁵⁹. Άρα, το απειλούμενο έννομο αγαθό πρέπει να συνδέεται αποκλειστικά με το έννομο αγαθό της σωματικής ακεραιότητας, της ζωής ή της ιδιοκτησίας¹⁶⁰ του θύματος και δεν αρκεί απειλή κατά άλλου εννόμου αγαθού, όπως για παράδειγμα κατά της τιμής ενός προσώπου. Χαρακτηριστικό παράδειγμα απειλή βίας αποτελεί η απειλή του δράστη ότι θα χτυπήσει το θύμα αν δεν πράξει σύμφωνα με τις απαιτήσεις του ή ότι θα καταστρέψει τα όποια νομιμοποιητικά του έγγραφα παραμονής ώστε να μην μπορεί να φύγει από την χώρα. Κατά την κρατούσα και ορθή άποψη, η απειλή δεν είναι απαραίτητο να είναι αντικειμενικά πραγματοποιήσιμη¹⁶¹, ούτε να έχει ο δράστης πρόθεση να την πραγματοποιήσει. Αρκεί δηλαδή ο δράστης να εμφανίζει την πραγμάτωση της απειλής ως σοβαρή και εξαρτώμενη από αυτόν¹⁶² με σκοπό να κάμψει τη βούληση του θύματος.

iii) Άλλα εξαναγκαστικά μέσα

Ο νομοθέτης προκειμένου να ρυθμίσει ποια συμπεριφορά μπορεί να οδηγήσει στη διακίνηση και περαιτέρω στην εκμετάλλευση του θύματος, διατυπώνει στην παράγραφο 1 του υπό ανάλυση άρθρου τον όρο «άλλο εξαναγκαστικό μέσο». Καθώς δεν συναντάται σε καμία άλλη διάταξη του ποινικού δικαίου, η γενική αυτή αναφορά δυσχεραίνει τον ακριβή προσδιορισμό του περιεχομένου του και ειδικότερα, των μέσων που μπορεί να εμπίπτουν σε αυτό.

Στην έννοια του άλλου εξαναγκαστικού μέσου θα μπορούσε πάντως να υπαχθεί οποιοδήποτε μέσο οδηγεί σε εξαναγκασμό του θύματος, χωρίς να αποτελεί βία ή απειλή βίας, και οδηγεί σε μη ελεύθερο σχηματισμό της βούλησης του¹⁶³, γεγονός το οποίο οδηγεί περαιτέρω στην σύμφωνα με το άρθρο σκοπούμενη πράξη εκμετάλλευσής του.

¹⁵⁹ βλ. ΣυμβΠλημΑθ 43/2011, ΠοινΧρ 2012, σελ. 209 επ. ΣυμβΑΠ 1663/2010, ΠοινΔικ 2011, σελ. 1078. ΑΠ 1207/2003, ΠοινΛογ 2003, σελ. 1375 επ. ΑΠ 112/1998, ΠοινΧρ 1998, σελ. 763 επ.

¹⁶⁰ Καθώς και η βία κατά πραγμάτων αποτελεί μια μορφή βίας.

¹⁶¹ Συμεωνίδου - Καστανίδου Ε., ό.π., σελ. 758

¹⁶² Μυλωνόπουλος Χρ., ό.π., σελ. 288

¹⁶³ βλ. ΑΠ 673/2011, ΝΟΜΟΣ

iv) Επιβολή ή κατάχρηση εξουσίας

Όπως προαναφέρθηκε με την χρήση της φράσης «άλλου εξαναγκαστικού μέσου» και συνεπώς μια ενδεικτικής απαρίθμησης, ο νομοθέτης θέλησε να καταδείξει ότι τα υπόλοιπα στο άρθρο χρησιμοποιούμενα από τον δράστη μέσα πραγμάτωσης δεν ενέχουν το στοιχείο του εξαναγκασμού, χωρίς ωστόσο να υπάρχει καμία πρακτική σημασία με αυτή τη διάκριση της φύσης των μέσων.

Ένα από αυτά είναι η επιβολή ή κατάχρηση εξουσίας, μέσο τέλεσης το οποίο προϋπήρχε της θέσπισης του Ν. 3064/2002 στην αντικειμενική υπόσταση της πλέον καταργηθείσας σωματεμπορίας. Ο νομοθέτης ακόμη και μετά από τις επανειλημμένες τροποποιήσεις και προσθήκες στο άρθρο 323Α ΠΚ, επέλεξε να συμπεριλάβει στο κείμενό του τόσο την έννοια της επιβολής όσο και της κατάχρησης, παρόλο που στα διεθνή κείμενα όπως το Πρωτόκολλο του Παλέρμο¹⁶⁴, δεν γίνεται τέτοια διάκριση. Διατυπωμένες διαζευκτικώς, πρόκειται για έννοιες που ενέχουν μεγάλη ασάφεια, ωστόσο μπορούν να προσδιοριστούν ως εξής. Στην έννοια της επιβολής δύναται να υπαχθούν συμπεριφορές όπου ο δράστης για να επιτύχει το σκοπό του, δηλαδή να επιβάλλει τη βούλησή του στο θύμα, εκμεταλλεύεται την εξάρτηση που έχει το τελευταίο από αυτόν¹⁶⁵ ενώ στην έννοια της κατάχρησης εξουσίας, όταν ο δράστης επωφελείται της εξουσίας που διαθέτει εις βάρος του θύματος με αθέμιτο τρόπο με σκοπό να πραγματοποιήσει τους ιδιοτελείς σκοπούς του¹⁶⁶. Συγκεκριμένα σύμφωνα με το υπ' αριθμ. 41/1994¹⁶⁷ βούλευμα του Συμβουλίου Εφετών Ιωαννίνων «Ως επιβολή ή κατάχρηση εξουσίας νοείται η κυριαρχική επιρροή και δυνατότητα εξουσίσεως, την οποία ασκεί ο δράστης ... », τονίζοντας το στοιχείο της εξάρτησης ως κοινό παρονομαστή των δύο εννοιών. Αυτή η εξουσία ενδέχεται να είναι τόσο δημόσια όσο και ιδιωτική, θεσμοθετημένη ή μη, προερχόμενη από κάθε είδους σχέση του δράστη με το θύμα, λόγου χάρη συμβατική ή συγγενική¹⁶⁸, ελλείψει ειδικότερης αναφοράς του ποινικού νομοθέτη στην διάταξη αυτή.

Τίθεται όμως το εξής νομοθετικό πρόβλημα. Η τέλεση της εμπορίας ανθρώπων μέσω κατάχρησης δημόσιας εξουσίας σημαίνει απαραίτητα και την πλήρωση της διακεκριμένης παραλλαγής της παραγράφου 3 στοιχ. β' όπου αξιολογείται ποινικά αυστηρότερα, έως 15 έτη,

¹⁶⁴ Στο Πρωτόκολλο χρησιμοποιείται ο όρος «abuse of power» που σημαίνει κατάχρηση εξουσίας.

¹⁶⁵ Συμεωνίδου - Καστανίδου Ε., ό.π., σελ. 268

¹⁶⁶ Κωστάρας Α., Ποινικό Δίκαιο - Επιτομή Ειδικού Μέρους, σελ. 930

¹⁶⁷ βλ. ΣυμβΕΦΙωαν 41/1994, Υπερ. 1995

¹⁶⁸ Πολύ συχνές είναι οι περιπτώσεις γονέων που παραχωρούν το παιδί τους έναντι αμοιβής σε τρίτο πρόσωπο προκειμένου αυτός να προβεί στην αφαίρεση οργάνων, την εργασιακή ή σεξουαλική εκμετάλλευσή του.

η τέλεση του αδικήματος από δράστη με την ιδιότητα υπαλλήλου; Μια τέτοια θεώρηση θα σήμαινε διπλή αξιολόγηση της ίδιας συμπεριφοράς, όπου πρακτικά θα κατέληγε το έγκλημα τελούμενο με το μέσο της κατάχρησης δημόσιας εξουσίας να τιμωρείται πάντοτε υπό τη διακεκριμένη του μορφή. Χρήζει όμως επισήμανσης ότι δεν υφίσταται κατάχρηση δημόσιας εξουσίας όταν η υπηρεσιακή ιδιότητα του δράστη χρησιμοποιήθηκε από τον ίδιο μόνο για να διαμορφώσει τις αντικειμενικές προϋποθέσεις για την ευκολότερη εκμετάλλευση του θύματος και όχι για να επιβάλει σε αυτό τη βούλησή του.

Δ. Η αντικειμενική υπόσταση και τα μέσα πραγμάτωσης της παρ. 2¹⁶⁹

Στη δεύτερη παράγραφο του υπό ανάλυση άρθρου για την εμπορία ανθρώπων τιμωρείται με την ίδια ποινή, ο δράστης ο οποίος για να επιτύχει τους ίδιους σκοπούς, όπως περιγράφονται με κοινό τρόπο στην παράγραφο 5, τελεί τις ειδικότερες πράξεις της παραγράφου 1, ήτοι στρατολόγηση, απαγωγή, μεταφορά, παράνομη κατακράτηση, υπόθαλψη, παράδοση ή παραλαβή, αποσπώντας τη συναίνεση προσώπου με τη χρήση απατηλών μέσων ή εκμεταλλεόμενος την ευάλωτη θέση του.

Με την εισαγωγή του Ν. 4619/2019 η παράγραφος τροποποιήθηκε με σκοπό να λύσει τα ερμηνευτικά προβλήματα που δημιουργούσε η προϊσχύουσα διάταξη μέσω της κακότεχνης διατύπωσής της. Δεν ήταν ξεκάθαρο αν στην υπό κρίση παράγραφο τιμωρούταν εκείνος που αποσπούσε τη συναίνεση του θύματος ή το παρέσυρε με υποσχέσεις κλπ. ή τιμωρούταν ο δράστης που μετέφερε, κατακρατούσε, παραλάμβανε από άλλον το θύμα κλπ. με τον ίδιο σκοπό αλλά με τη χρήση διαφορετικών μέσων από εκείνα της παραγράφου 1. Δηλαδή δεν ήταν ξεκάθαρη η φύση των περιγραφόμενων πράξεων, αν αυτονομούνταν ως επιμέρους τρόποι τέλεσης του εγκλήματος ή αποτελούσαν μέσα για την τέλεση των πράξεων που περιγράφονται στην πρώτη παράγραφο του άρθρου 323Α ΠΚ. Ο ανωτέρω, λοιπόν, προβληματισμός έχει πλέον εκλείψει καθώς η νέα διάταξη καθιστά σαφές ότι οι πράξεις της απόσπασης της συναίνεσης προσώπου με τη χρήση απατηλών μέσων ή με παράσυρση της

¹⁶⁹ Άρθρο 323 παρ. 2 «Με την ίδια ποινή τιμωρείται ο υπαίτιος και αν, για να επιτύχει τον ίδιο σκοπό, τελεί τις πράξεις της προηγούμενης παραγράφου αποσπώντας τη συναίνεση άλλου με τη χρήση απατηλών μέσων ή παρασύροντας τον εκμεταλλεόμενος την ευάλωτη θέση στην οποία βρίσκεται.»

ευάλωτης θέσης του θύματος αποτελούν μέσα τέλεσης του εγκλήματος που δεν περικλείουν βίαιο εξαναγκασμό¹⁷⁰.

Καθώς όλα τα στοιχεία της πρώτης παραγράφου, όπως οι πράξεις διακίνησης, ισχύουν *mutatis mutandis* και στην υπό κρίση παράγραφο, η μόνη διαφορά ανάμεσα στις δύο παραγράφους του ίδιου άρθρου έγκειται στο γεγονός ότι στη δεύτερη ο δράστης χρησιμοποιεί απατηλά μέσα αντί των εξαναγκαστικών, με σκοπό να αποσπάσει τη συναίνεση του θύματος.

Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι και στις διατάξεις του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου του Παλέρμο, της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη δράση ενάντια στην εμπορία ανθρώπων και στο άρθρο 1 παρ. 1 και 2 της απόφασης – πλαίσιο 2002/629/ΔΕΥ, τυποποιούνται ως μέσα για την τέλεση πράξεων διακίνησης του θύματος με σκοπό την εκμετάλλευση του θύματος, η χρήση απάτης και η εκμετάλλευση μιας ευάλωτης θέσης προκειμένου να αποσπάσει τη συναίνεσή του. Η συναίνεση δε του θύματος στην εκμετάλλευσή του είναι αδιάφορη ποινικά στην περίπτωση που έχουν χρησιμοποιηθεί τα προαναφερθέντα μέσα.

i) Η απόσπαση της συναίνεσης του θύματος με τη χρήση απατηλών μέσων

Στο πρώτο εδάφιο της παραγράφου 2 προβλέπεται ως μέσο τέλεσης της εμπορίας ανθρώπων η απατηλή απόσπαση της συναίνεσης του θύματος. Άλλαις λέξεσιν, για τη στοιχειοθέτηση αυτής της μορφής εμπορίας ανθρώπων η συναίνεση του θύματος δεν θα πρέπει να αποτελεί προϊόν ανόθευτης βούλησης, αλλά να αποσπάται με τη χρήση απατηλών μέσων και μέσω αυτής ο δράστης να τελεί μία εκ των τυποποιούμενων στο άρθρο πράξεων διακίνησης με σκοπό τον πορισμό παράνομου περιουσιακού οφέλους από την περαιτέρω εκμετάλλευση του πρώτου.

Ο όρος της συναίνεσης δεν είναι άγνωστος στο ποινικό δίκαιο καθώς προβλέπεται ως ειδικός λόγος άρσης του αδικού αναφορικά με το έγκλημα της απλής σωματικής βλάβης στο άρθρο 308 παράγραφος 3, είτε ως λόγος ηπιότερης μεταχείρισης του δράστη. Επιπλέον όμως, η συναίνεση μπορεί να αποτελέσει και λόγο που εμποδίζει τη συγκρότηση του κατ'αρχήν αδικού χαρακτήρα της πράξης¹⁷¹ και άρα την ίδια τη στοιχειοθέτηση της ειδικής υπόστασης

¹⁷⁰ Αιτιολογική Έκθεση του σχεδίου νόμου 4619/2019, Διαδικτυακός τόπος:

<https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/2f026f42-950c-4efc-b950-340c4fb76a24/k-poinkod-eis-NEO.pdf>,

σελ. 63

¹⁷¹ βλ. *Μυλωνόπουλο Χρ.,* ό.π., σελ. 515 επ.

του εγκλήματος όταν απαιτείται από τον νόμο, είτε ρητά είτε ερμηνευτικά, να τελείται η πράξη ενάντια ή χωρίς τη βούληση του παθόντος. Στην τελευταία αυτή περίπτωση καλείται συγκατάθεση¹⁷².

Όμως η συναίνεση όπως προβλέπεται στο άρθρο 323Α ΠΚ πρόκειται για εκδήλωση βούλησης του θύματος, η οποία εμφανίζει ελαττώματα καθώς δεν διαμορφώθηκε στο θύμα ελεύθερα και γνήσια αλλά κατόπιν χρήσης απατηλών μέσων από το δράστη, όπως για παράδειγμα λόγω πλάνης, δηλαδή της αλλοιωμένης παράστασης του θύματος για την πραγματικότητα. Ειδικότερα, ο δράστης επιλέγει τα απατηλά μέσα της παραγράφου 2, για να παρουσιάσει στο θύμα μία αναληθή εικόνα της πραγματικότητας και του πραγματικού σκοπού¹⁷³ του έτσι ώστε να μπορέσει να προβεί σε ενέργειες που θα καταστήσουν το θύμα αντικείμενο εκμετάλλευσης. Ως απατηλό μέσο στη φαρέτρα του εμπόρου, επίσης, μπορεί να θεωρηθεί η μερική ή πλήρης απόκρυψη της πραγματικότητας ώστε να παρεμποδίζει το θύμα να μάθει την αλήθεια¹⁷⁴, είτε η παρασιώπηση της πραγματικότητας όπου ο δράστης παραλείπει να παρουσιάσει την αλήθεια. Σε μια πρώτη ανάγνωση των ανωτέρω, φαίνεται να προκύπτει ότι τα απατηλά μέσα της παραγράφου 2 δεν διαφέρουν σε τίποτα από τους ψευδείς ισχυρισμούς¹⁷⁵, την απόκρυψη και την παρασιώπηση που συναντώνται στο άρθρο 386 ΠΚ. Αυτή η αναφορά όμως παραπέμπει στην έννοια του «γεγονότος», όπου στο άρθρο περί απάτης πρέπει να αναφέρεται μόνο στο παρόν ή στο παρελθόν. Και λόγω της φύσης του εγκλήματος της εμπορίας ανθρώπων, δεν μπορεί να γίνεται λόγος μόνο για καταστάσεις που αφορούν το παρόν ή το παρελθόν αλλά η χρήση των προαναφερθέντων απατηλών μέσων δύναται να συνδέεται και μια πραγματική κατάσταση που θα αφορά το μέλλον. Σε κάθε περίπτωση ο ίδιος ο ποινικός νομοθέτης επέλεξε στο άρθρο 323Α ΠΚ να μην κάνει λόγο για «γεγονός» παρά μόνο σε χρήση απατηλών μέσων¹⁷⁶.

Πρέπει, επιπλέον, να επισημανθεί ότι για την πλήρωση της αντικειμενικής υπόστασης του αδικήματος της παραγράφου 2, η χρήση των απατηλών μέσων πρέπει να συνδέεται αιτιωδώς με την πλάνη και την παροχή συναίνεσης εκ μέρους του θύματος. Επομένως, αν το θύμα

¹⁷² Για τη διάκριση συναίνεσης και συγκατάθεσης βλ. Μαγκάκη Γ.-Α., Ποινικό Δίκαιο-Διάγραμμα Γενικού Μέρους, σελ. 231 επ.

¹⁷³ βλ. ΣυμβΑΠ 2003/2008, ΠοινΧρ 2009, σελ. 803 επ., ΣυμβΕφΘεσ 1622/2006, ΠοινΧρ 2007, σελ.351 επ., ΜΟΔΣερρών 37-46/2005, Αρμ 2007, σελ. 1569 επ.

¹⁷⁴ ΣυμβΕφΙωαν 41/1994, Υπερ 1995, σελ. 335 επ., στο οποίο διευκρινίζεται ότι αποτελεί απατηλό μέσο κάθε τρόπος εξαπατήσεως, όπως και τα κοινά ψεύδη.

¹⁷⁵ βλ. περισσότερα για την έννοια των απατηλών μέσων, ΑΠ 20/1975, ΠοινΧρ ΚΕ, σελ.405. ΑΠ233/1961, ΠοινΧρ ΙΑ, σελ.518.

¹⁷⁶ Ν. Παρασκευόπουλος/Ε. Φυτράκης, Αξιοποινες σεξουαλικές πράξεις, 2011, σελ. 497

συναίνεσε, όχι γιατί επείσθη εξαιτίας των απατηλών παραστάσεων του δράστη αλλά γιατί αποφάσισε να αναλάβει το ρίσκο των πράξεών του, τότε δε στοιχειοθετείται το άρθρο 323Α¹⁷⁷, τουλάχιστον όχι μέσω της χρήσης απατηλών τεχνασμάτων για την απόσπαση της συναίνεσης. Επίσης προϋποτίθεται ότι αυτή η αλλοιωμένη συναίνεση που παρείχε το θύμα στο δράστη πρέπει να αφορά την πράξη διακίνησης και επομένως δεν είναι αναγκαίο να καλύπτει και την περαιτέρω εκμετάλλευσή του, δηλαδή την εργασιακή ή σεξουαλική εκμετάλλευσή του κλπ. Είναι όμως προφανές ότι στις περισσότερες περιπτώσεις η πλάνη αφορά την μετέπειτα εκμετάλλευση του προσώπου, η οποία πρόκειται για την ουσιαστική αποπεράτωση της εμπορίας, την οποία εξαιτίας της νοθευμένης αντίληψης που έχει για την πραγματική κατάσταση, αγνοεί¹⁷⁸.

ii) Παράσυρση του θύματος με εκμετάλλευση της ευάλωτης θέσης του

Στη δεύτερη παράγραφο του άρθρου 323Α ΠΚ, προβλέπεται και ένα επιπλέον μέσο τέλεσης του εγκλήματος της εμπορίας ανθρώπων, αυτό της παράσυρσης του θύματος, εκμεταλλευόμενος ο δράστης της ευάλωτης θέσης του, για να τελέσει τις πράξεις διακίνησης της παραγράφου 1 και του απώτερου σκοπού του. Υπό την προηγούμενη νομοτυπική μορφή της διάταξης, ο νόμος περιέγραφε το συγκεκριμένο μέσο τέλεσης με μεγάλη σαφήνεια και περιφραστικά¹⁷⁹, χρησιμοποιώντας τέσσερις λέξεις για να προσδιορίσει το περιεχόμενό του. Στην προσφάτως τροποποιηθείσα διάταξη όμως διακρίνουμε ότι έχουν εκλείψει οι ειδικότεροι προσδιορισμοί «με υποσχέσεις, δώρα, πληρωμές ή παροχή άλλων ωφελημάτων», αφήνοντας στην ευχέρεια του εφαρμοστή του νόμου να προβλέψει κατά περίπτωση ποιες περιπτώσεις εντάσσονται στο υπό κρίση μέσο τέλεσης της εμπορίας.

Με τη χρήση του όρου «παρασύρει» ο νομοθέτης θέλησε να συμπεριλάβει όλες εκείνες τις συμπεριφορές που σκοπό έχουν να προκαλέσουν στο θύμα μια απόφαση επηρεάζοντας την πραγματική του βούληση, και ουσιαστικά να το οδηγήσουν σε πράξεις που υπό άλλες συνθήκες το πρόσωπο αυτό δεν θα προέβαινε κατ'επιλογήν του¹⁸⁰. Σε σύγκριση με την

¹⁷⁷ βλ. ενδεικτικά Μυλωνόπουλο Χρ., ό.π., σελ. 485, όσον αφορά το ζήτημα της συνάφειας κινδύνου.

¹⁷⁸ Για παράδειγμα, όταν το θύμα πλανάται από το δράστη για την αληθινή φύση της εργασίας που θα τελέσει σε μία τρίτη χώρα, ως σερβιτόρα ή οικιακή βοηθός και έτσι καταλήγει να ακολουθεί τον δράστη της εμπορίας. Βλ. ΑΠ 326/07 ΠοινΔικ 2008, σελ. 1449

¹⁷⁹ Άρθρο 323Α παρ. 2 «2. Με την ποινή της προηγούμενης παραγράφου τιμωρείται ο υπαίτιος αν, για να επιτύχει τον ίδιο σκοπό, αποσπά τη συναίνεση προσώπου με τη χρήση απατηλών μέσων ή το παρασύρει, εκμεταλλευόμενος την ευάλωτη θέση του, με υποσχέσεις, δώρα, πληρωμές ή παροχή άλλων ωφελημάτων.»

¹⁸⁰ βλ. ΑΠ 2195/2005, ΠοινΛογ 2005, σελ. 2003 επ. ΣυμβΕφαθ 1579/2005, ΠοινΧρ ΝΖ, σελ. 165

απόσπαση της συναίνεσης με απατηλά μέσα, η διαφορά έγκειται στην αιτία της ίδιας της συναίνεσης: στην πρώτη περίπτωση το θύμα συναινεί μετά από εξαπάτησή του ενώ στη δεύτερη περίπτωση το θύμα γνωρίζει καλά ότι πρόκειται να υπαχθεί στην εξουσία του δράστη, ωστόσο συναινεί εξαιτίας του «ευάλωτου» της θέσης του. Η χρήση όμως του όρου της παράσυρσης υποδηλώνει κάτι περισσότερο από την απλή αποδοχή της πρότασης του δράστη. Συνδέεται αντικειμενικά με τη βαριά προσβολή της προσωπική ελευθερίας του θύματος, καθώς παραδίδεται ολοκληρωτικά λόγω της αδύναμης θέσης του στη σφαίρα επιρροής του εμπόρου¹⁸¹.

Ο όρος της εκμετάλλευσης της ευάλωτης θέσης εισήχθη για πρώτη φορά¹⁸² στο ελληνικό δίκαιο με το Ν. 3064/2002 και αποτελεί προσπάθεια μεταφοράς της αντίστοιχης αγγλικής έκφρασης «abuse of position of vulnerability» που συναντάται στο κείμενο των περισσότερων διεθνών και ευρωπαϊκών κειμένων που θεσπίστηκαν με σκοπό την καταστολή της εμπορίας ανθρώπων¹⁸³. Ωστόσο, λόγω του ασαφούς περιεχομένου της έννοιας και του αξιολογικού της περιεχομένου¹⁸⁴, γεννάται ο κίνδυνος για σοβαρά ερμηνευτικά προβλήματα. Στην Εισηγητική Έκθεση του ανωτέρω νόμου αναφέρεται ότι «... η εμπορία ανθρώπων επιφέρει βλάβες στα θύματα, ιδίως μάλιστα σε εκείνα, των οποίων η κοινωνική κατάσταση είναι ευάλωτη, όπως λόγου χάρη συμβαίνει στις περιπτώσεις των ανηλίκων, των γυναικών και των αλλοδαπών. Πολύ συχνά η θέση των τελευταίων επιβαρύνεται και από άλλους κοινωνικούς παράγοντες, όπως είναι ο κοινωνικός αποκλεισμός, η άγνοια της γλώσσας, η οικονομική δυσπραγία κ.ά.». Αν υποθέσουμε ότι μέσα στην περικοπή αυτή ο νομοθέτης προσπάθησε να οριοθετήσει την έννοια της ευάλωτης θέσης, κάτι τέτοιο θα οδηγούσε σε υπέρμετρη διεύρυνση του αξιοποίνου καθώς, για παράδειγμα, κάθε πράξη διακίνησης γυναίκας ή αλλοδαπού με σκοπό την εκμετάλλευσή τους θα στοιχειοθετεί το έγκλημα της εμπορίας με το μέσο της παράσυρσης. Κάτι τέτοιο όμως δεν προκύπτει από το γράμμα του νόμου και δεν φαίνεται λογικό να αποτελεί πρόθεση του ίδιου του νομοθέτη. Προφανώς θέλησε να δώσει

¹⁸¹ βλ. Χατζηνικολάου Ν., Η παράσυρση του ευάλωτου θύματος στο έγκλημα της σωματεμπορίας - Διάλογος με τη νομολογία, ΠοινΧρ 2009, σελ. 492 επ.

¹⁸² Πριν τη θέσπιση του προαναφερθέντος νόμου, ο Έλληνας νομοθέτης έκανε λόγο για «πρόσωπο που βρίσκεται σε ανάγκη».

¹⁸³ Άρθρο 2 της Οδηγίας 2011/36/ΕΕ, άρθρο 1 παρ. 1 περ.α της προϊσχύουσας Απόφασης - Πλαίσιο 2002/629/ΔΕΥ, άρθρο 3 του Προσθέτου Πρωτοκόλλου του Παλέρμο, άρθρο 4 της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης, όπως αναλύθηκαν στο πρώτο τμήμα της παρούσας. Ο Γάλλος ποινικός νομοθέτης στο άρθρο 225-4-1 του CP επέλεξε να μεταφέρει τον αλλοδαπό όρο, κάνοντας λόγο για «εκμετάλλευση επαιτείας, των συνθηκών εργασίας ή στέγασης αντίθετων προς την ανθρώπινη αξιοπρέπεια».

¹⁸⁴ βλ. Στοϊλα Α., σε Χαραλαμπίκη, Ποινικός Κώδικας. Ερμηνεία κατ' άρθρο, Τόμος 2ος, σελ. 1286

ορισμένες κατευθυντήριες γραμμές για τον εννοιολογικό προσδιορισμό του όρου, ο οποίος μέσω της νομολογίας θα ετύγγανε μεγαλύτερης *in concreto* προσέγγισης και επεξεργασίας. Σε κάθε περίπτωση πρέπει να ληφθεί υπόψη, βάσει της αρχής της αναλογικότητας, το γεγονός ότι η ποινική απαξία της παράσυρσης με εκμετάλλευση της ευάλωτης θέσης του θύματος εξισώνεται νομοθετικά, με κακουργηματική μεταχείριση του δράστη, με την τέλεση της εγκληματικής πράξης μέσω βίας, απειλής βίας κλπ¹⁸⁵.

Αρχικά, πρέπει να διευκρινιστεί ότι ως ευάλωτη χαρακτηρίζεται η θέση που βρίσκεται το θύμα και άρα δεν αρκούν στοιχεία της προσωπικότητας ή εν γένει του χαρακτήρα του για να κριθεί μια τέτοια κατάσταση. Περαιτέρω, τόσο στη θεωρία¹⁸⁶ όσο και στη νομολογία, έχει κριθεί το «ευάλωτο του θύματος» βάσει βιολογικών¹⁸⁷, ψυχολογικών και κοινωνικών στοιχείων που εμφανίζει το εκάστοτε θύμα εμπορίας και τα οποία εκμεταλλεύεται ο δράστης. Όμως οι περιστάσεις αυτές για να εμπίπτουν στην έννοια της ευάλωτης θέσης θα πρέπει να θίγουν σημαντικά προσωπικά έννομα αγαθά όπως η προσωπική ελευθερία ή η σωματική ακεραιότητα¹⁸⁸, έτσι ώστε η αδυναμία προστασίας του εννόμου αυτού αγαθού από το ίδιο το θύμα να δικαιολογεί την εκμετάλλευση του από το δράστη. Ειδικότερα, ο Χατζηνικολάου¹⁸⁹ έχει προτείνει τη θεώρηση της ευάλωτης θέσης του θύματος ως μιας κατάστασης στα όρια της εξαθλίωσης την οποία εκμεταλλεύεται ο δράστης. Μόνο τέτοιες περιπτώσεις έντονης εξαθλίωσης μπορούν να οδηγήσουν στην απόλυτη αδυναμία ελεύθερης επιλογής και ως εκ τούτου άνευ όρων υποταγή στη βούληση του δράστη, ειδομένης από το θύμα ως μοναδικής δυνατής λύσης χωρίς εναλλακτικές δυνατότητες.

Στις δικαιοδοτικές κρίσεις έχει επικρατήσει η άποψη ότι συντρέχει ευάλωτη θέση όταν διαπιστώνεται ότι το θύμα είχε ανάγκη για εργασία¹⁹⁰ και συνήθως αυτή η κατάσταση σχετίζεται με την παράνομη διαβίωση του αλλοδαπού σε μια τρίτη χώρα¹⁹¹. Όσον αφορά τους αλλοδαπούς έχει κριθεί από τα δικαστήρια ότι και μόνο η παράνομη διαμονή αλλοδαπού στο

¹⁸⁵ βλ. ομοίως Χατζηνικολάου Ν., *ό.π.*, σελ. 494

¹⁸⁶ Συγκριώτου Α., Ευρωπαϊκή Ένωση - Οργανωμένο Έγκλημα - Παράνομη Διακίνηση Ανθρώπων: Μία ιδιόρρυθμη δυναμική-διαλεκτική σχέση, ΠοινΧρ 2008, σελ. 200 επ.

¹⁸⁷ Με το βούλευμα ΣυμβΕφΑθ 1579/2005 τέθηκε η προβληματική αν στην έννοια της ευάλωτης θέσης εμπίπτει και το «φύσει» ευάλωτο θύμα, π.χ. με πνευματική αναπηρία. Το πρόσωπο αυτό όμως, βάσει του γράμματος του νόμου δεν μπορεί να προστατευτεί σύμφωνα με την υπό ανάλυση διάταξη, αν και τα όρια μεταξύ ενός τέτοιου ατόμου και ενός «θέσει» ευάλωτου είναι δυσδιάκριτα.

¹⁸⁸ βλ. Συγκριώτου Α., Η έννοια του θύματος στην εμπορία ανθρώπων, ΠοινΧρ 2006, σελ. 684 επ.,

¹⁸⁹ βλ. Χατζηνικολάου Ν., *ό.π.*, σελ. 492 επ.

¹⁹⁰ βλ. ενδεικτικά, ΣυμβΕφΑθ 1579/2005, *ό.π.*, ΜΟΔΣερρών 37-46/2005, *ό.π.*

¹⁹¹ βλ. ΣυμβΑΠ 1856/2006, ΠοινΔικ 2007, σελ. 503

κράτος υποδοχής¹⁹² αποτελεί στοιχείο προς θεμελίωση μιας ευάλωτης κατάστασής του. Ωστόσο, σε αυτήν την περίπτωση η νομολογία σφάλλει καθώς δεν γίνεται να δέχεται, άνευ ετέρου στοιχείου, την έλλειψη νόμιμων προϋποθέσεων παραμονής σε μία χώρα ως a priori κατάφαση της ευάλωτης θέσης. Και αυτό γιατί, δεν ζουν όλοι σε συνθήκες εξαθλίωσης, με κάποιους από τους παράνομα διαμένοντες, μάλιστα, να απασχολούνται σε σταθερές εργασίες και γενικότερα να κατορθώνουν να διαβιούν με αξιοπρέπεια χωρίς τρίτα άτομα να μπορούν να εκμεταλλευτούν την κατάστασή τους. Για αυτό, θα πρέπει να συνεκτιμάται για την διαπίστωση της ευάλωτης θέσης του αλλοδαπού οι γενικότερες δυσχέρειες που αντιμετωπίζει¹⁹³ και αν αυτές μπορούν να τον καταστήσουν αδύναμο στην εξουσιαστική και πλεονεκτική θέση του εμπόρου. Σε συνθήκες απελπισίας, δηλαδή, όπου η μόνη πραγματική και αποδεκτή λύση που του παρουσιάζεται, είναι η επιλογή να υποταχθεί στον δράστη.

Από την παραπάνω επισκόπηση προκύπτει ότι το πρόβλημα της ασάφειας των αξιολογικών αυτών εννοιών θα επίλυε η νομοθετική πρόβλεψη ενός ορισμού μέσα στο ίδιο άρθρο ή έστω κάποιων ειδικότερων κριτηρίων, ικανών να εξειδικεύουν την έννοια της ευάλωτης θέσης.

Ε. Η υποκειμενική υπόσταση του άρθρου 323Α παρ. 1 και 2 ΠΚ

1. Υπαιτιότητα

Όσον αφορά την υποκειμενική υπόσταση της βασικής μορφής του εγκλήματος της εμπορίας ανθρώπων, αυτή αποτυπώνεται με ταυτόσημο τρόπο στις παραγράφους 1 και 2 του άρθρου 323Α ΠΚ. Καθώς στο κείμενο δεν απαιτείται ορισμένη μορφή δόλου ως προς τα στοιχεία της αντικειμενικής υπόστασης της εμπορίας ανθρώπων, σύμφωνα με τις γενικές διατάξεις του Ποινικού Δικαίου, αρκεί να καλύπτονται από πρόθεση, δηλαδή από δόλο κάθε βαθμού, ακόμη και ενδεχόμενο, που περιλαμβάνει τη γνώση και βούληση της πραγματώσεως των περιστατικών που συνθέτουν την αντικειμενική υπόσταση (άρθρα 18, 26 παρ. 1, 27 ΠΚ).

¹⁹² βλ. ενδεικτικά, ΑΠ 607/2006, Ποιν/Λογ 2006, σελ 504 επ., ΣυμβΠλημΧαν 139/2007, ό.π., με εξαίρεση το υπ' αριθμ. 1579/2005 βούλευμα του Συμβουλίου Εφετών Αθηνών, στο οποίο η εισαγγελική πρόταση καταβάλλεται προσπάθεια βαθύτερης προσέγγισης της έννοιας της ευάλωτης θέσης του αλλοδαπού θύματος, συνδέοντάς την με τις πραγματικές δυσκολίες της παράνομης διαμονής σε μια χώρα και όχι απλά σαν μία αντικειμενική κατάσταση.

¹⁹³ Σύμφωνα με την Εισηγητική Έκθεση του ν. 3064/2002, ως τέτοιες μπορούν να χαρακτηριστούν: η πλήρης άγνοια της γλώσσας, η έλλειψη οποιωνδήποτε δεσμών με τη χώρα υποδοχής, η απουσία συγγενικών προσώπων.

Έχει υποστηριχθεί όμως και η άποψη¹⁹⁴ ότι ως προς τα μέσα τέλεσης της δεύτερης παραγράφου απαιτείται άμεσος δόλος πρώτου βαθμού στο πρόσωπο του δράστη, αφενός γιατί η χρήση απατηλών μέσων προϋποθέτει το στοιχείο της επιδίωξης εξαπάτησης του θύματος και αφετέρου, ως προς την εκμετάλλευση της ευάλωτης θέσης, ο δράστης πρέπει να γνωρίζει με βεβαιότητα την κατάσταση στην οποία βρίσκεται το θύμα. Όμως μια τέτοια ερμηνεία εκφεύγει της γραμματικής διατύπωσης της ρύθμισης, σύμφωνα με την οποία ως προς αυτά τα στοιχεία της αντικειμενικής υπόστασης απαιτείται τουλάχιστον αναγκαίος δόλος¹⁹⁵.

Επιπρόσθετα, για την πλήρωση της υποκειμενικής υπόστασης απαιτείται στην προκειμένη περίπτωση και ο σκοπός του δράστη να προβεί στην εργασιακή ή γενετήσια εκμετάλλευση του θύματος ή στην εξώθησή του προς τέλεση αξιόποινων πράξεων ή στην αφαίρεση κυττάρων, ιστών ή οργάνων του σώματος του κλπ, δηλαδή ενός ειδικού δόλου πρώτου βαθμού, ήτοι με τη μορφή επιδίωξης, που όμως δεν είναι αναγκαία η πραγμάτωσή του ως άνω σκοπού, αλλά αρκεί η συνδρομή του για την τυπική ολοκλήρωση της εμπορίας.

2. Η εμπορία ανθρώπων ως έγκλημα σκοπού¹⁹⁶

i) Η έννοια της εκμετάλλευσης

Η εμπορία ανθρώπων αποτελεί έγκλημα σκοπού ή άλλως έγκλημα με υπερχειλή υποκειμενική υπόσταση, και ως τέτοιο για την πλήρωση της ειδικής υπόστασης και την ύπαρξη της κατ' αρχήν άδικης πράξης, απαιτείται ο δράστης να επιδιώκει και ένα περαιτέρω αποτέλεσμα. Ο σκοπός της επίτευξης του συγκεκριμένου αποτελέσματος, ήτοι της εκμετάλλευσης του θύματος όπως εξειδικεύεται στην παράγραφο 5, αποτελεί επιμέρους υποκειμενικό στοιχείο του αδικού, δηλαδή καταφεύγει σε αυτό ο νομοθέτης ελλείψει κατάλληλου αντικειμενικού, προκειμένου να εξειδικεύσει επαρκώς το άδικο της πράξης. Άλλαις λέξεσιν, το αδίκημα του άρθρου 323Α ΠΚ αποκτά νομική υπόσταση και το συγκεκριμένο κοινωνικό του νόημα, μέσω του ειδικού σκοπού της εκμετάλλευσης. Ωστόσο,

¹⁹⁴ Παρασκευόπουλος Ν., Φυτράκης Ε., Αξιόποινες σεξουαλικές πράξεις, σελ. 507

¹⁹⁵ Άρθρο 27 παρ. 2 εδ. 1 «Όπου ο νόμος απαιτεί να έχει τελεστεί η πράξη εν γνώσει ορισμένου περιστατικού, δεν αρκεί ο ενδεχόμενος δόλος.»

¹⁹⁶ Για τη λειτουργία των υποκειμενικών στοιχείων του αδικού, τη σημασία και τις διακρίσεις τους βλ. ενδεικτικά Μυλωνόπουλο Χρ., ό.π., σελ. 214 επ.

δεν απαιτείται και η πραγμάτωση του παραπάνω σκοπού από τον δράστη αλλά αρκεί η συνδρομή του για την τυπική ολοκλήρωση της εμπορίας ανθρώπων. Η υλοποίηση της εκμετάλλευσης οδηγεί στην ουσιαστική αποπεράτωση και ενδιαφέρει μόνο σε επίπεδο συρροών και συμμετοχής.

Στις ισχύουσες διατάξεις, λοιπόν, ορίζεται ως σκοπός του εγκλήματος το περιεχόμενο της «εκμετάλλευσης» του θύματος, που περιγράφεται στην παράγραφο 5 με μεγάλη σαφήνεια. Ειδικότερα, εντοπίζει επτά ειδικούς σκοπούς στη συμπεριφορά του δράστη, σε αντίθεση με την προϊσχύουσα διάταξη που προέβλεπε τέσσερις, ήτοι την αφαίρεση κυττάρων, ιστών ή οργάνων του σώματός του, την εκμετάλλευση της εργασίας, τη χρησιμοποίηση ανηλίκων σε ένοπλες συγκρούσεις και την εκμετάλλευση της επαιτείας του θύματος. Στο πλέον κατηγορημένο άρθρο 351 ΠΚ προβλεπόταν ο σκοπός της γενετήσιας εκμετάλλευσης του ατόμου, σκοπός που πλέον προβλέπεται στο νέο άρθρο περί εμπορίας ανθρώπων. Ως κεντρικής σημασίας στοιχείο του αδικήματος ορίζεται σε κάθε περίπτωση ο πορισμός παράνομου περιουσιακού οφέλους από την εκμετάλλευση του σώματος ενός άλλου ανθρώπου.

Αξίζει να επισημανθεί ότι η έννοια του θύματος στην εμπορία ανθρώπων τελεί σε άρρηκτη σύνδεση με την έννοια της εκμετάλλευσης, ώστε να μην μπορούμε να κάνουμε λόγο για θύμα εάν δεν υφίσταται η εκμετάλλευσή του, έστω σε επίπεδο σκοπού του δράστη. Υπό την γενικότερη θεώρησή της, ως εκμετάλλευση μπορεί να οριστεί κάθε πράξη χρησιμοποίησης ενός πράγματος ή ακόμη και ενός προσώπου προς ίδιον συμφέρον. Προσεγγίζοντας ηθικά περαιτέρω την έννοια της εκμετάλλευσης, αυτή αναλύεται ως η μεταχείριση ενός προσώπου αποκλειστικά ως μέσου, ως αντικειμένου, για να χρησιμεύσει στην πραγμάτωση ενός σκοπού¹⁹⁷.

Συνήθως οι άνθρωποι εντάσσουν στο λεξιλόγιό τους την έννοια της εκμετάλλευσης για να αναφερθούν, σε επίπεδο κυρίως διαπροσωπικών, σχέσεων στην περίπτωση όπου ένα πρόσωπο επωφελείται από μία κατάσταση ή μια ιδιότητα ενός άλλου προσώπου για να επιδιώξει την εκπλήρωση κάποιου σκοπού του¹⁹⁸. Η χρήση της λέξης δηλαδή είναι ήδη από μόνη της ηθικά φορτισμένη και φέρει ένα στίγμα ηθικής αποδοκιμασίας¹⁹⁹. Αντιθέτως, σύμφωνα με μία αξιολογική διάκριση στην οποία καταφεύγει ο Feinberg, η εκμετάλλευση

¹⁹⁷ Συγκρίτων Α., Η έννοια του θύματος στην εμπορία ανθρώπων, ΠοινΧρ 2006, σελ. 688

¹⁹⁸ βλ. Συμεωνίδου - Καστανίδου Ε., Εγκλήματα κατά προσωπικών αγαθών, σελ. 225

¹⁹⁹ Feinberg J., J. Feinberg, The moral limits of the Criminal Law, Harmless Wrongdoing, σελ. 176-178

έχει ουδέτερο, μη ηθικά φορτισμένο περιεχόμενο στην περίπτωση που δεν αναφέρεται σε ανθρώπους, αλλά σε «εκμετάλλευση καταστάσεων, ευκαιριών ή αντικειμενικών πηγών κέρδους». Επιπλέον, σύμφωνα με τον Alan Wertheimer²⁰⁰ όταν λέμε ότι κάποιος εκμεταλλεύεται ένα άλλο πρόσωπο εννοούμε ότι ο πρώτος αντλεί κάποιο δυσανάλογο όφελος σε βάρος του άλλου επωφελούμενος από την ανάγκη στην οποία βρίσκεται ή την ευάλωτη θέση του. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση του άρθρου 323Α ΠΚ όπου το εν λόγω δυσανάλογο όφελος προκύπτει, όταν ο δράστης μετέρχεται για την τέλεση πράξεως εμπορίας είτε διάφορα εξαναγκαστικά μέσα (παρ. 1), όπως η χρήση βίας ή η απειλή βίας κλπ., είτε απατηλά μέσα για την απόσπαση της συναινέσεως (παρ. 2) με περαιτέρω σκοπό την εκμετάλλευση του θύματος. Και ως προς την πράξη εξαπάτησης ή εξαναγκασμού προκύπτει ευθέως σε τι συνίσταται η βλάβη, δεν ενεργεί δηλαδή με τη βούλησή του και έτσι βλάπτεται. Αλλά και στην περίπτωση συναινετικής εκμετάλλευσης, το ηθικά μεμπτό και ποινικά κολάσιμο προκύπτει εκ του γεγονότος ότι μόνο το ένα μέρος αποκομίζει ένα δυσανάλογο υψηλό όφελος και σε κάθε περίπτωση, η συναίνεση δεν είναι γνήσια.

ii) Υπαγωγή σε καθεστώς δουλείας ή παρεμφερείς πρακτικές²⁰¹

Μετά την εισαγωγή του νέου Ποινικού Κώδικα διαπιστώνουμε ότι καταργήθηκε το άρθρο 323 για το εμπόριο δούλων και πλέον η ποινικοποίηση της πράξης καλύπτεται από τη διάταξη του άρθρου 323Α για την εμπορία ανθρώπων. Η παράγραφος 2 του 323 μας έδινε έναν σαφή ορισμό της έννοιας, σύμφωνα με τον οποίο «*Το εμπόριο δούλων περιλαμβάνει κάθε πράξη σύλληψης, απόκτησης και διάθεσης ενός ατόμου, η οποία σκοπεύει να το κάνει δούλο, κάθε πράξη απόκτησης δούλου με σκοπό τη μεταπώληση ή την ανταλλαγή του, την πράξη της παραχώρησης με πώληση ή την ανταλλαγή αποκτημένου δούλου και γενικά κάθε πράξη εμπορίου ή μεταφοράς δούλων.*», ορισμός ο οποίος ενσωμάτωσε ουσιαστικά τη Διεθνή Σύμβαση της Γενεύης κατά της Δουλείας που κυρώθηκε από την Ελλάδα με το Ν.4473/1930.

Η λέξη «δουλεία» έχει την έννοια της απόλυτης στέρησης της ελευθερίας του ανθρώπου, χωρίς να ασκεί οποιοδήποτε ατομικό του δικαίωμα, ευρισκόμενος υπό την πλήρη και χωρίς διακοπή εξουσίαση του δράστη²⁰². Πρόκειται για μια κατάσταση που υποβιβάζει το άτομο σε αντικείμενο συναλλαγής που βρίσκεται στην ιδιοκτησία άλλου.

²⁰⁰ Wertheimer A., Two Questions about Surrogacy and Exploitation, Philosophy and Public Affairs, τεύχ. 21, σελ. 212.

²⁰¹ Περισσότερα για την έννοια της δουλείας, βλ. στο σχετικό κεφάλαιο της εργασίας με την ανάλυση του άρθρου 4 της ΕΣΔΑ.

²⁰² βλ. ΟΛΑΠ 2/2019, ΝΟΜΟΣ. ΣυμβΠλημΘεσ 185/2003, ΠοινΔικ 2003, σελ. 504 επ.

iii) Υπαγωγή σε καθεστώς ειλωτείας

Η συμπληρωματική Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών του 1956, που κυρώθηκε με το ΝΔ 1145/1972, στο άρθρο 1 αναφέρει μία σειρά καταστάσεων που αποτελούν συνήθειες παρεμφερείς προς την δουλεία, συμπεριλαμβάνοντας και την ειλωτεία. Η έννοια της ειλωτείας δεν έχει τύχει νομολογιακής επεξεργασίας από τα ελληνικά δικαστήρια, καθιστώντας έτσι ασαφή την οριοθέτηση της από τους συναφείς όρους της δουλείας και της αναγκαστικής εργασίας. Στα περισσότερα διεθνή και ενωσιακά κείμενα²⁰³, όπως για παράδειγμα στο άρθρο 4 της ΕΣΔΑ, γίνεται διαζευκτικά αναφορά σε απαγόρευση τόσο της δουλείας όσο και της ειλωτείας. Έτσι έκρινε το ΕΔΔΑ στην απόφαση Van Droogenbroeck ότι *«ειλωτεία είναι η υποχρέωση ενός προσώπου να ζει και να εργάζεται στην ιδιοκτησία ενός άλλου προσώπου και να παρέχει τις υπηρεσίες του είτε έμμισθα, είτε άμισθα, μη μπορώντας να αλλάξει αυτήν την κατάσταση»*. Διαφοροποιείται ως προς τη δουλεία σε επίπεδο ποσοτικό και ποιοτικό ως προς το βαθμό εξουσίασης του δράστη πάνω στο θύμα, ώστε να μην φθάνει στην πλήρη υποδούλωση του. Η πρόβλεψη της ειλωτείας στο κείμενο του ελληνικού ποινικού κώδικα και δη, στο άρθρο περί εμπορίας ανθρώπων, αποτελεί τροποποίηση που επήλθε με σκοπό να συμβαδίζει με τα αλλοδαπά νομοθετικά κείμενα σπουδαίας προστατευτικής εμβέλειας.

iv) Ο σκοπός της εργασιακής εκμετάλλευσης

Στην έννοια της εργασιακής εκμετάλλευσης, ο νομοθέτης εντάσσει πλέον τόσο την εκμετάλλευση της εργασίας όσο και την επαιτεία του θύματος. Αρχικά, εδώ και αρκετές δεκαετίες, έχουν γίνει σημαντικές προσπάθειες αντιμετώπισης της εργασιακής εκμετάλλευσης μέσω των διεθνών νομοθετικών κειμένων με κεντρικό άξονα τη θέσπιση της απαγόρευσης της καταναγκαστικής εργασίας. Ο ορισμός της εμπορίας ανθρώπων που περιέχεται στη Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης αλλά και στο Πρωτόκολλο του Παλέρμο προβλέπει ως επιμέρους στοιχεία της εκμετάλλευσης, μεταξύ άλλων, την καταναγκαστική εργασία, την υποχρεωτική παροχή υπηρεσιών, τη δουλεία και παρόμοιες με αυτήν πρακτικές και την αφαίρεση των οργάνων του σώματος.

²⁰³ Άρθρο 5 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, άρθρο 8 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα, άρθρο 4 της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης και άρθρο 5 του Πρωτοκόλλου του Παλέρμο.

Ειδικότερα, ως προς την έννοια της καταναγκαστικής και υποχρεωτικής εργασίας, το άρθρο 4 παράγραφος 2 της ΕΣΔΑ²⁰⁴, όπως προαναφέρθηκε, έχει στηριχθεί εννοιολογικά στο μοναδικό κείμενο που περιέχει ορισμό της έννοιας, ήτοι στο άρθρο 2 παράγραφος 1 της Σύμβασης υπ' αριθμ. 29 του 1930 της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας, σύμφωνα με τον οποίο καταναγκαστική μπορεί να θεωρηθεί «οποιαδήποτε εργασία ή υπηρεσία η οποία ζητείται από ένα άτομο υπό την απειλή οποιασδήποτε κύρωσης και για την οποία εργασία ή υπηρεσία το συγκεκριμένο άτομο δεν θα προσφερόταν οικειοθελώς». Σε εθνικό επίπεδο, το δικαίωμα στην εργασία κατοχυρώνεται μέσω του άρθρου 22 του Συντάγματος, δηλαδή η εργασία ως μία ανθρώπινη δραστηριότητα, η οποία υπόκειται στην πίεση ενός τρίτου προσώπου και ως αντάλλαγμα παρέχεται μία αμοιβή. Για την εξασφάλιση της ισότιμης συναλλακτικής αυτής σχέσης, έχουν θεσπιστεί συγκεκριμένες προστατευτικές διατάξεις αναφορικά με τις συνθήκες παροχής της αλλά και με τα εκάστοτε δικαιώματα των μερών στη σύμβαση εργασίας.

Πολύ συχνά όμως αυτές οι ρυθμίσεις, σε παγκόσμια κλίμακα, παραβιάζονται και καταστρατηγούν την έννοια της αμφοτεροβαρούς σύμβασης εργασίας²⁰⁵, καταπατώντας τα δικαιώματα του εργαζομένου. Έτσι προέκυψε η ανάγκη για καταπολέμηση της καταναγκαστικής εργασίας αποτελεσματικά με τη θέσπιση σε επίπεδο ποινικού δικαίου προστατευτικής διάταξης. Ο ν. 3064/2002, λοιπόν, ως συμμόρφωση του έλληνα νομοθέτη στις διεθνείς του υποχρεώσεις, τυποποίησε το έγκλημα της εμπορίας ανθρώπων και, εκτός άλλων, προέβλεψε την ποινική κύρωση συμπεριφορών εκμετάλλευσης της εργασίας ανθρώπων. Ζήτημα προκύπτει όμως στην εφαρμογή της διάταξης αναφορικά με το αν οποιαδήποτε πράξη που παραβιάζει τα νομοθετικές αρχές του εργατικού δικαίου συνιστά εργασιακή εκμετάλλευση του θύματος σε κάθε περίπτωση. Στο ερμηνευτικό αυτό πρόβλημα διέξοδο παρέχει η νομολογία του ΕΔΔΑ που βρίθει αντίστοιχων παραδειγμάτων²⁰⁶ σχετικά με την καταναγκαστική εργασία. Σύμφωνα με το Δικαστήριο γίνεται λόγος για εξαναγκαστική παροχή εργασίας όταν αυτή παρέχεται χωρίς τη βούληση του ατόμου, ακόμα και αν η

²⁰⁴ Συγκρίτων Α., ό.π., σελ 684 «Το άρθρο 4 της ΕΣΔΑ δεν περιορίζεται στις υποθέσεις εμπορίας. Ωστόσο μπορεί να χρησιμοποιηθεί επικουρικώς. Η εφαρμογή του έχει ευρύ χαρακτήρα ο οποίος συνίσταται στο ότι δεν απαιτεί χρήση συγκεκριμένων μέσων για την τέλεση του εγκλήματος της δουλείας ή ειλωτείας ή της καταναγκαστικής και υποχρεωτικής εργασίας. Επίσης, απαγορεύει τις πράξεις αυτές ως παραβιάζουσες τα ανθρώπινα δικαιώματα, χωρίς να απαιτεί να αποσκοπούν στην εκμετάλλευση του ατόμου».

²⁰⁵ Για παράδειγμα, παραβιάσεις της νομοθεσίας για τις αμοιβές όπως η καταβολή χαμηλότερου μισθού από τον οφειλόμενο ή η παραβίαση των διατάξεων για την ασφάλιση των εργαζομένων όπως η μη καταβολή της ασφαλιστικής εισφοράς κ.ά.

²⁰⁶ Υπόθεση Van der Musselle, Van Droogenbroeck κατά Βελγίου, Siliadin κατά Γαλλίας, Rantsev κατά Κύπρου και Ρωσίας κλπ.

εργασία είναι έμμισθη και το θύμα αρχικά είχε επιλέξει οικειοθελώς να ενταχθεί σε αυτήν, αλλά στη συνέχεια η εργασία προσέλαβε καταπιεστικό και επαχθή χαρακτήρα. Διαφοροποιείται από τη δουλειά όμως ως προς το ότι για τη στοιχειοθέτησή της δεν απαιτείται η πλήρης υποδούλωση και υπαγωγή του εργαζομένου στην εξουσία του δράστη. Επιπλέον, η καταναγκαστική εργασία στο αδίκημα της εμπορίας ανθρώπων δύναται, πέραν της άμεσης παροχής εργασίας στους ίδιους τους εμπόρους, να λάβει τη μορφή παροχής εργασίας σε τρίτους εργοδότες και την είσπραξη της αμοιβής από τους δράστες²⁰⁷. Σύμφωνα με τα παραπάνω λεχθέντα, χαρακτηριστικό παράδειγμα εκμετάλλευσης της εργασίας ενός προσώπου αποτελεί η εργασία που παρέχεται κάθε μέρα της εβδομάδας με καταβολή αμυδρού χρηματικού ποσού ή και παντελής έλλειψη αυτού, σε συνθήκες εξαθλίωσης και απομόνωσης από την υπόλοιπη κοινωνία.

Συνεχίζοντας την εννοιολογική προσέγγιση της εργασιακής εκμετάλλευσης στο άρθρο 323Α ΠΚ, σε αυτή υπάγεται και ο σκοπός εκμετάλλευσης της επαιτείας άλλου. Αποτελεί συνήθης πρακτική των κυκλωμάτων εμπορίας ανθρώπων να ωθούν τα θύματά τους στην επαιτεία εξαναγκάζοντάς τα να αποδίδουν τα κέρδη σε αυτούς. Και ως επαιτεία ορίζεται «η παράκληση ή ικεσία προς άγνωστο πρόσωπο για την παροχή, υπό μορφή ελεημοσύνης, χρημάτων ή αντικειμένων που έχουν χρηματική αξία με τη δικαιολογία της οικονομικής ανέχειας ή της μεγάλης ανάγκης»²⁰⁸. Η εκμετάλλευση του θύματος σε αυτήν την περίπτωση συνίσταται στην εξαναγκαστική λήψη των εισπράξεων του θύματος που προκύπτουν από την άσκηση επαιτείας.

Μέχρι πριν λίγα χρόνια, η επαιτεία αποτελούσε αυτοτελές ποινικό αδίκημα υπό το άρθρο 407 ΠΚ. Με το ν. 3875/2010 εισήχθη η εκμετάλλευση της επαιτείας στους σκοπούς του δράστη σύμφωνα με το άρθρο περί εμπορίας ανθρώπων, τροποποίηση η οποία ήταν απαραίτητη καθώς η επαιτεία δεν αποτελεί εργασία και επομένως δεν μπορούσε να ενταχθεί στο γενικότερο σκοπό του δράστη περί εκμετάλλευσης της εργασίας του θύματος. Πρότινος δηλαδή αυτή η διασταλτική ερμηνεία της εργασίας ώστε να συμπεριλαμβάνει και την επαιτεία ήταν ο μόνος τρόπος για να ποινικοποιούνται συμπεριφορές τέτοιες σύμφωνα με τη διάταξη για την εμπορία ανθρώπων.

²⁰⁷ βλ. ΣυμβΕφΘεσ 491/2007, Αρμ 2007, σελ. 1760

²⁰⁸ Μπαμπινιώτης Γ., Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας, σελ. 637

ν) Οι υπόλοιπες περιπτώσεις εκμετάλλευσης του θύματος

Στα πλαίσια της παρούσας εργασίας, όπως αναφέρθηκε προλογικά, κεντρικής σημασίας έννοια είναι η εμπορία ανθρώπων υπό την γενικότερη έκφανση της εργασιακής εκμετάλλευσης και των παραπλήσιων με αυτή πρακτικών. Εκφεύγει επομένως του αντικειμένου της η εκτεταμένη ανάλυση των υπολοίπων μορφών εκμετάλλευσης των θυμάτων, όπως αυτές περιγράφονται στην παράγραφο 5 του άρθρου 323Α ΠΚ, ήτοι η τέλεση εγκληματικών πράξεων από το θύμα, η αφαίρεση κυττάρων, ιστών ή οργάνων του σώματος του, η τέλεση από αυτό γενετήσιων πράξεων, πραγματικών ή προσποιητών, ή η παροχή εργασίας ή υπηρεσιών που έχουν ως αποκλειστικό σκοπό τη γενετήσια διέγερση (γενετήσια εκμετάλλευση) ή ο εξαναγκασμός του σε τέλεση γάμου. Ωστόσο, χρήζουν επισήμανσης ορισμένα στοιχεία σχετικά τις υπόλοιπες τυποποιημένες στο νόμο μορφές εκμετάλλευσης στις οποίες στοχεύει με τις πράξεις διακίνησης ένας διακινητής - έμπορος ανθρώπων.

Με τη θέσπιση του ν.4619/2019 εισήχθη ως τέταρτη περίπτωση «εκμετάλλευσης» ο σκοπός πορισμού παράνομου περιουσιακού οφέλους από την τέλεση εγκληματικών πράξεων από το ίδιο το θύμα. Πρόκειται για αρκετά διευρυμένη ρύθμιση που σκοπό έχει να ποινικοποιήσει όλες εκείνες τις περιπτώσεις όπου το θύμα βρίσκεται υπό τον πλήρη έλεγχο του δράστη, ο οποίος τον ωθεί εξαναγκαστικά ή εξαπατώντας τον σε τέλεση κάθε είδους αξιόποινης συμπεριφοράς, η οποία μπορεί να αποδώσει όφελος, χωρίς το θύμα να έχει τη δυνατότητα ελεύθερης επιλογής. Θα μπορούσαμε, λοιπόν, να εντάξουμε εδώ την περίπτωση όπου ο δράστης λειτουργεί ως ηθικός αυτουργός ως προς το θύμα, στο οποίο προκαλεί την απόφαση να τελέσει μία ποινικά κολάσιμη πράξη, χωρίς η πραγμάτωσή της να αποτελεί αποτέλεσμα της ανόθευτης και ελεύθερης βούλησής του.

Ο έλληνας νομοθέτης μετά τις τροποποιήσεις των Ν. 3875/2010 και Ν.3984/2011 του άρθρου 323Α ΠΚ, περιλαμβάνει πλέον ρητά την αφαίρεση, πέραν των οργάνων, των κυττάρων ή ιστών του σώματος στην περίπτωση της εμπορίας, όπως λόγου χάρη το αίμα, τα ωάρια και τα σπερματοζώαρια. Πρέπει να διευκρινιστεί ότι οι πράξεις εμπορίας οργάνων, ιστών ή κυττάρων που δεν σχετίζονται με την εμπορία των ίδιων των ανθρώπων δεν πληρούν την ειδική υπόσταση του άρθρου 323Α αλλά αντιμετωπίζονται με την εφαρμογή του Ν. 3984/2011 περί μεταμοσχεύσεων.

Περαιτέρω, σε σχέση με την προγενέστερη διάταξη παραμένει στις εν δυνάμει μορφές εκμετάλλευσης του θύματος εμπορίας ο εξαναγκασμός σε τέλεση γάμου, πρακτική η οποία

δεν εμφανίζεται, παρά ελαχίστων περιπτώσεων, στην Ελλάδα. Προστίθεται, ωστόσο, μετά την κατάργηση του άρθρου 351 ΠΚ περί σωματεμπορίας στην έννοια της εκμετάλλευσης και συμπεριφορές που συνίστανται στην γενετήσια εκμετάλλευση του θύματος, ειδικότερα της τέλεσης από το θύμα γενετήσιων πράξεων, πραγματικών ή προσποιητών, ή της παροχής εργασίας ή υπηρεσιών που έχουν ως αποκλειστικό σκοπό τη γενετήσια διέγερση. Ο νόμος προβαίνει σε μια λεπτομερή περιγραφή της υπό κρίση περίπτωσης ώστε να καταστήσει σαφές ότι πράξεις σωματεμπορίας, υπό το προϊσχύσαν δίκαιο, υπάγονται πια στο άρθρο 323Α αντιμετωπίζοντας ενιαία κάθε συμπεριφορά διακίνησης και εκμετάλλευσης από το δράστη.

vi) Ο πορισμός παράνομου περιουσιακού οφέλους

Σύμφωνα με την Αιτιολογική έκθεση του σχεδίου Νόμου 4619/2019: *«Στις ισχύουσες διατάξεις ορίζεται ως σκοπός του εγκλήματος το περιεχόμενο της «εκμετάλλευσης» του θύματος, που περιγράφεται στην παρ. 5 με μεγαλύτερη σαφήνεια. (...) Έτσι, ως κεντρικής σημασίας στοιχείο της εμπορίας ανθρώπων ορίζεται σε κάθε περίπτωση ο πορισμός παράνομου περιουσιακού οφέλους από την εκμετάλλευση του σώματος ενός άλλου ανθρώπου.»*. Δηλαδή απώτερος σκοπός των μορφών εκμετάλλευσης των θυμάτων εμπορίας είναι η εξασφάλιση περιουσιακού κέρδους, σε κάθε περίπτωση παράνομου, καθώς προκύπτει από τις αναλυθείσες αξιόποινες συμπεριφορές.

Κατά τη νομολογία παράνομο είναι το επιδιωκόμενο περιουσιακό όφελος, όταν δεν αποτελεί αντικείμενο νόμιμης απαίτησης του δράστη²⁰⁹ ή όταν η πράξη ή η παράλειψη του εξαναγκασμένου δεν αποτελεί αποτέλεσμα ελεύθερης επιλογής του²¹⁰. Επαναλαμβάνεται, όπως παραπάνω, ότι ο σκοπός παράνομου περιουσιακού οφέλους είναι υποκειμενικό στοιχείο του αδικού και αν δεν συντρέχει στο πρόσωπο του δράστη η πράξη δεν είναι κατ'αρχήν άδικη. Και μπορεί να μην προβλεπόταν ρητά στην προηγούμενη νομοτυπική μορφή του άρθρου περί εμπορίας, ωστόσο προέκυπτε ως λογικό επακόλουθο, ότι απώτερος σκοπός των πράξεων εκμετάλλευσης ήταν ο πορισμός οικονομικού οφέλους, μέσω της «χρησιμοποίησης» και εμπορευματοποίησης του θύματος.

²⁰⁹ βλ. ΑΠ 265/1996, ΠοινΧρ 1996, σελ. ΑΠ 419/1990, ΠοινΧρ 1990, σελ.1120. ΑΠ 542/1989, ΠοινΧρ 1990, σελ. 36.

²¹⁰ βλ. αναλυτικά για την έννοια του «παράνομου» σε Μυλωνόπουλο Χρ., ό.π., σελ. 415 επ.

ΣΤ. Οι διακεκριμένες παραλλαγές του εγκλήματος

Οι διακεκριμένες μορφές του εγκλήματος της εμπορίας ανθρώπων προβλέπονται στις παραγράφους 3 και 4 του άρθρου 323Α ΠΚ και επισύρουν ποινή καθείρξεως χωρίς ειδικότερο πλαίσιο ποινής, ήτοι μέχρι 15 έτη. Πρόκειται για επιβαρυντικές περιστάσεις που καθιερώνουν ένα «βαρύ» κακούργημα συγκριτικά με την βασική νομοτυπική μορφή του άρθρου (παρ. 1 και 2), η οποία προβλέπει ποινή καθείρξεως με ανώτατο όριο τα 10 έτη. Κάθε μία περιγραφόμενη συμπεριφορά στις περιπτώσεις αυτές περιλαμβάνει ήδη την πλήρη ειδική υπόσταση της εμπορίας ανθρώπων, όπως εκτέθηκε ανωτέρω, και κάποιες επιπρόσθετες περιστάσεις που καθιστούν το αδίκημα «διακεκριμένο» συγκριτικά με την βασική εκδοχή του και επαυξάνουν το αξιόποινό του. Όσον αφορά την υποκειμενική υπόσταση, ισχύουν *mutatis mutandis* όσα αναφέρθηκαν στη βασική μορφή εμπορίας ανθρώπων και επιπλέον απαιτείται έστω ενδεχόμενος δόλος ως προς τα στοιχεία της επιβαρυντικής περίπτωσης. Αναλυτικά:

i) Η κατ' επάγγελμα τέλεση

Η επιβαρυντική αυτή περίπτωση συντρέχει όταν από την επανειλημμένη τέλεση της πράξης ή από την υποδομή που έχει διαμορφώσει ο δράστης με πρόθεση επανειλημμένης τέλεσης της πράξης, προκύπτει σκοπός του για πορισμό εισοδήματος (άρθρο 13 περ. ε' ΠΚ). Στην πρώτη περίπτωση κατ' επάγγελμα τέλεσης, συμπεραίνουμε από τον παραπάνω αυθεντικό ορισμό ότι δεν αρκεί η απλή επανάληψη της πράξης αλλά πρέπει να έχει επιπλέον άμεσο δόλο πρώτου βαθμού για τον πορισμό εισοδήματος²¹¹. Στη δεύτερη περίπτωση, αρκεί και η άπαξ τέλεση του εγκλήματος με την προϋπόθεση ότι ο δράστης δεν δρα ευκαιριακά αλλά βάσει ενός οργανωμένου σχεδίου²¹² και έχοντας την κατάλληλη υλικοτεχνική υποδομή²¹³ που να επιτρέπει την επανειλημμένη τέλεση. Επιπλέον πρέπει να τονιστεί ότι για τη στοιχειοθέτηση ενός κατ' επάγγελμα εγκλήματος πρέπει να διαφαίνεται η ιδιαίτερη επικινδυνότητα του δράστη που πηγάζει από τον επαγγελματισμό και τις ιδιαίτερες ικανότητες του²¹⁴.

²¹¹ βλ. ενδεικτικά ΑΠ 951/2006, ΠοινΛογ 2006, σελ. 833 επ.

²¹² βλ. ενδεικτικά, ΑΠ 917/2008, ΠοινΧρ 2009, σελ. 20

²¹³ βλ. *Συμεωνίδου-Καστανίδου*, ό.π., σελ. 157 επ. Ως υποδομή με την οποία εκδηλώνεται η πρόθεση για επανειλημμένη τέλεση ενός εγκλήματος νοείται η κατοχή των αναγκαίων μέσων και του εξοπλισμού, όπου μαζί με τις δεξιότητες του δράστη και τις ειδικές του γνώσεις, υποδηλώνουν μία εξοικείωση με το έγκλημα και μία ροπή προς σταθερή επανάληψη της πράξης.

²¹⁴ *Μυλωνόπουλος Χρ.*, ό.π., σελ. 333

ii) Υπαλληλική ιδιότητα²¹⁵

Συνιστά, επίσης, επιβαρυντική περίπτωση όταν η πράξη εμπορίας ανθρώπων τελείται από υπάλληλο ο οποίος κατά την άσκηση της υπηρεσίας του ή επωφελούμενος από την ιδιότητά του αυτή διαπράττει ή συμμετέχει με οποιονδήποτε τρόπο στην πράξη. Προκύπτει ρητά λοιπόν ότι η συμμετοχική ευθύνη ανάγεται σε αυτουργική πράξη²¹⁶, καθώς τιμωρείται με την ειδική ρύθμιση περί υπαλληλικής ιδιότητας, όχι μόνο ο δράστης που διαπράττει ο ίδιος την πράξη, αλλά και αυτός που συμμετέχει με οποιονδήποτε τρόπο, ήτοι ως συναυτουργός, ηθικός αυτουργός, απλός ή άμεσος συνεργός. Η απαξία της πράξης αυτής και η αυστηρότερη ποινική μεταχείριση του δράστη έγκειται στο γεγονός ότι αυτός όντας ενταγμένος στον κρατικό μηχανισμό με ειδικά δικαιώματα και υποχρεώσεις, καταχράται αυτή την εξουσία που του παρέχεται προς ίδιον όφελος, κλονίζοντας έτσι την εμπιστοσύνης των πολιτών σε ένα κράτος δικαίου. Για την επαύξηση όμως του αξιοποιήσιμου της πράξης εμπορίας ανθρώπων δεν αρκεί η ύπαρξη της υπαλληλικής ιδιότητας στο πρόσωπο του εγκληματία αλλά να τελεί την αξιόποινη συμπεριφορά κατά την άσκηση των καθηκόντων του ή όταν σφετερίζεται τη δημόσια εξουσία που του προσφέρει η θέση του.

iii) Η παράνομη είσοδος, παραμονή ή έξοδος του παθόντος από τη χώρα

Με την αυξημένη ποινή της παραγράφου 3 τιμωρείται και ο δράστης όταν τελεί πράξη εμπορίας η οποία συνδέεται με την παράνομη είσοδο, παραμονή ή έξοδο του θύματος από τη χώρα. Πρόκειται για νέα προσθήκη στη διάταξη στο άρθρο 323Α που προβλεπόταν υπό το προϊσχύσαν δίκαιο στη διάταξη περί σωματεμπορίας, συνδέοντας πλέον όλες τις μορφές trafficking με το φαινόμενο της λαθρομετανέυσης²¹⁷, σημαντική αιτία εξάπλωσης της εμπορίας ανθρώπων σε παγκόσμιο επίπεδο. Για να καλύψει, λοιπόν, ο νομοθέτης την περίπτωση εκμετάλλευσης της θέσης του αλλοδαπού που βρίσκεται στη χώρα χωρίς τις νόμιμες διατυπώσεις, προέβλεψε ρητά την υπό κρίση επιβαρυντική περίπτωση, εναρμονιζόμενος με τις σύγχρονες τάσεις και την πραγματικότητα.

Τίθεται, ωστόσο, ένα ερμηνευτικό πρόβλημα αναφορικά με το εάν απαιτείται ο ίδιος ο δράστης να έχει πραγματοποιήσει τις περιγραφόμενες στη διάταξη «πράξεις

²¹⁵ Για την έννοια του υπαλλήλου, βλ. άρθρο 13 στοιχ. α ΠΚ «Υπάλληλος είναι εκείνος στον οποίο νόμιμα έχει ανατεθεί, έστω και προσωρινά, η άσκηση υπηρεσίας δημόσιας, δημοτικής ή κοινοτικής ή άλλου νομικού προσώπου δημοσίου δικαίου.»

²¹⁶ βλ. Στοιλα Α., ό.π., σελ. 1290

²¹⁷ Είναι γνωστή με τον όρο «smuggling of migrants», βλ. Οδηγία 2004/81/EK

λαθρομετανάστευσης» ή αν είναι αρκετό να έχουν τελεσθεί από το θύμα. Στην τελευταία εκδοχή, ο δράστης έρχεται αντιμέτωπος με την επαυξημένη ποινή της διάταξης διότι εκμεταλλεύεται, εν συνεχεία, την κατάσταση του θύματος. Ομοιάζει με την περίπτωση της εκμετάλλευσης ευάλωτης θέσης του θύματος, η οποία, όπως προαναφέρθηκε ως μέσο πραγμάτωσης της πράξης διακίνησης, δεν προκύπτει άνευ ετέρου από την παράνομη διαμονή κλπ του αλλοδαπού στη χώρα υποδοχής²¹⁸. Για να δικαιολογείται πάντως η επιβαρυσμένη ποινή ερμηνευτικά θα πρέπει να υιοθετήσουμε την άποψη²¹⁹ ότι ο ίδιος ο δράστης θα πρέπει να εισάγει, να εξάγει ή να κρατεί παράνομα το θύμα στη χώρα.

iv) Τα εκ του αποτελέσματος διακρινόμενα εγκλήματα

Με την ίδια ποινή της παραγράφου 3, ήτοι με ποινή καθείρξεως, τιμωρείται στην περίπτωση δ' εδ. α, η διακεκριμένη περίπτωση της εμπορίας ανθρώπων που είχε ως αποτέλεσμα τη βαριά σωματική βλάβη του παθόντος. Ο νομοθέτης με την εισαγωγή του ν. 4619/2019, επέλεξε να αποφύγει τη χρήση αξιολογικών εννοιών²²⁰ και να περιγράψει το περαιτέρω αποτέλεσμα με την αυτοτελή πράξη της βαριάς σωματικής βλάβης του άρθρου 309 ΠΚ.

Ακολουθώς, στο δεύτερο εδάφιο τυποποιείται η ιδιαίτερα διακεκριμένη μορφή του αδικήματος του άρθρου 323Α, καθώς αποτελεί με μεγαλύτερο πλαίσιο ποινής καθείρξεως από 10 έως 15 έτη, της εμπορίας ανθρώπων που είχε ως αποτέλεσμα το θάνατο του θύματος trafficking. Η μεγαλύτερη απαξία της πράξης αυτής οφείλεται στο γεγονός ότι μέσω της πραγμάτωσης της ειδικής της υπόστασης προσβάλλεται τόσο το έννομο αγαθό της προσωπική ελευθερίας όσο και αυτού της ζωής του παθόντος.

Πρόκειται, δηλαδή, για δύο περιπτώσεις εγκλήματος διακεκριμένου από το αποτέλεσμα, όπου στοιχειοθετείται με την πλήρωση της ειδικής υπόστασης ενός βασικού εκ δόλου τελούμενου αδικήματος και την επέλευση ενός περαιτέρω βαρύτερου αποτελέσματος (που συνιστά αυτοτελές έγκλημα αμελείας) που μπορεί να αποδοθεί σε τουλάχιστον αμέλεια του δράστη²²¹. Επιπλέον, για τη στοιχειοθέτηση εκ του αποτελέσματος εγκλήματος πρέπει το

²¹⁸ Για την βλ. την υπ' αριθμ. 2618/2007 απόφαση του Τριμελούς Εφετείου Θεσσαλονίκης, ΠοινΔικ 2008, σελ. 417 επ.,

²¹⁹ βλ. Δημήτρηνα Γ., ό.π., σελ. 150 επ.

²²⁰ Η προϊσχύουσα διάταξη αναφερόταν σε «ιδιαίτερα σοβαρή βλάβη της υγείας του παθόντος» ή «έκθεση της ζωή αυτού σε σοβαρό κίνδυνο»

²²¹ Άρθρο 29 ΠΚ: «Στις περιπτώσεις που ο νόμος ορίζει ότι κάποια πράξη τιμωρείται με βαρύτερη ποινή όταν έχει ορισμένο αποτέλεσμα, η πρόκληση του οποίου τυποποιείται ως αυτοτελές έγκλημα αμελείας, η ποινή αυτή

βαρύτερο αποτέλεσμα, ειδικότερα η βαριά σωματική βλάβη του παθόντος ή ο θάνατος, να αποτελεί πραγμάτωση εκείνου ακριβώς του κινδύνου που αναπόδραστα έθεσε ο δράστης με την τέλεση του βασικού εγκλήματος. Σε αντίθετη περίπτωση αν το βαρύτερο αποτέλεσμα συνιστά πραγμάτωση άλλου κινδύνου, που δεν συνδέεται με το βασικό εκ δόλου αδίκημα, τότε δεν πρόκειται για εκ του αποτελέσματος διακρινόμενο έγκλημα αλλά τυγχάνουν εφαρμογής οι κανόνες περί συρροής.

Χρήζει διευκρίνησης αν η διάταξη για τις εκ του αποτελέσματος διακρινόμενες περιπτώσεις εμπορίας, η οποία παραπέμπει στην «πράξη» του δράστη σύμφωνα με τις παραπάνω παραγράφους, λαμβάνει ως τέτοια μόνο το μέσο με το οποίο μετέρχεται ο δράστης το trafficking, κατά βάση εξαναγκαστικό (βία, απειλή κλπ) ή και την κύρια πράξη προσβολής, της μεταφοράς, απαγωγής, υπόθαλψης κλπ. Ελλείπει ειδικότερης αναφοράς από το νόμο, μπορεί βάσιμα να υποστηριχθεί ότι το βαρύτερο αποτέλεσμα μπορεί να προέλθει και στις δύο αυτές ομάδες πράξεων της εμπορίας, εφόσον είναι γενικώς πρόσφορη να οδηγήσει σε αυτό. Περαιτέρω, καθώς η εμπορία ανθρώπων αποτελεί έγκλημα υπερχειλούς υποκειμενικής υπόστασης και η πραγμάτωση του ειδικού σκοπού του δράστη δεν είναι αναγκαία για την τυπική ολοκλήρωση του αδικήματος, προκύπτει ότι όταν το βαρύτερο αποτέλεσμα προέρχεται αιτιωδώς από την πράξη εκμετάλλευσης δε δύναται να στοιχειοθετηθεί η εκ του αποτελέσματος διακρινόμενη εμπορία ανθρώπων.

ν) Η προστασία της ανηλικότητας στο άρθρο 323Α ΠΚ²²²

Ο νομοθέτης επιλέγει στην παράγραφο 4 του υπό ανάλυση άρθρου να καταστήσει διακεκριμένη μορφή εμπορίας ανθρώπων και βαρύτατο κακούργημα, με πλαίσιο ποινής κάθειρξη όπως προκύπτει από την παράγραφο 3, τις πράξεις της βασικής εκδοχής του εγκλήματος όταν αυτές στρέφονται κατά ανηλικού²²³, ακόμα και χωρίς ο δράστης να μετέρχεται τα τυποποιούμενα στο νόμο μέσα τέλεσης. Άλλαις λέξεσιν, τιμωρείται ο δράστης που στρατολογεί, απάγει, μεταφέρει, κατακρατεί παράνομα, υποθάλπει, παραδίδει ή παραλαμβάνει ανήλικο με σκοπό την εκμετάλλευσή του καθώς και υπό τις επιβαρυντικές περιστάσεις της παραγράφου 3, ακόμα και αν για την πραγμάτωση των πράξεων διακινήσεως

επιβάλλεται στον αυτουργό ή στο συμμετόχο μόνο αν το αποτέλεσμα μπορεί να αποδοθεί τουλάχιστον σε αμέλειά τους, εφόσον η πράξη δεν τιμωρείται βαρύτερα κατ' άλλη διάταξη.»

²²² Ως αντικείμενο της πράξης εμπορίας σε αυτές τις περιπτώσεις ορίζεται μόνο ο ανήλικος.

²²³ Ως ανήλικος θεωρείται κάθε πρόσωπο που δεν έχει υπερβεί το 18ο έτος της ηλικίας του, βλ. άρθρο 121 παρ. 1 ΠΚ

του ευάλωτου θύματος δεν χρησιμοποίησε εξαναγκαστικά ή απατηλά μέσα. Πρόκειται, δηλαδή, για ένα αμάχητο τεκμήριο του ευάλωτου της θέσης του ανηλίκου θύματος²²⁴ και ως εκ τούτου, καθίσταται ευκολότερη η στοιχειοθέτηση του εγκλήματος εμπορίας, διευρύνοντας το αξιόποιο της πράξης, με σκοπό την όσο το δυνατόν μεγαλύτερη προστασία των ανήλικων θυμάτων.

Περαιτέρω στο δεύτερο εδάφιο της ίδιας παραγράφου του άρθρου 323Α *«με τις ίδιες ποινές τιμωρείται και όποιος, με τα μέσα των παραγράφων 1 και 2, στρατολογεί ανήλικο με σκοπό τη χρησιμοποίησή του σε ένοπλες επιχειρήσεις.»*, εισάγοντας ένα αυτοτελές έγκλημα εμπορίας ανθρώπων. Συγκεκριμενοποιεί, επομένως, ο νομοθέτης σε αυτήν την περίπτωση, τόσο τον τρόπο τέλεσης της εμπορίας, στην στρατολόγηση ανηλίκου, όσο και τον ειδικό σκοπό που πρέπει να συντρέχει στο πρόσωπο του δράστη, ήτοι τη χρησιμοποίηση του θύματος σε ένοπλες συγκρούσεις, ενώ παραμένει σταθερή η πρόβλεψη των πιθανών μέσων πραγμάτωσης της αξιόποινης πράξης, είτε με βίαια εξαναγκαστικά μέσα είτε και με άλλα, όχι βίαια, μέσα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της υπό κρίση περίπτωσης εμπορίας, αποτελεί η στρατολόγηση ανηλίκων από παραστρατιωτικές ή τρομοκρατικές οργανώσεις, οι οποίες επανδρώνονται με ανήλικους μαχητές προκειμένου να εξυπηρετούν, σε διάφορες θέσεις, τη δράση τους σε εμπόλεμες καταστάσεις²²⁵. Επομένως, αν ο σκοπός του δράστη είναι διαφορετικός, λόγω χάρη η αφαίρεση οργάνων, δεν εφαρμόζεται η συγκεκριμένη διάταξη ακόμη και αν στρέφεται η πράξη εμπορίας κατά ανηλίκου θύματος. Σε κάθε περίπτωση, η ρύθμιση αυτή έχει μικρή πρακτική αξία στη χώρα μας.

Ειδική προστατευτική ρύθμιση, πλημμεληματικού χαρακτήρα, αναφορικά με τα ανήλικα πρόσωπα τίθεται και στην παράγραφο 7 του άρθρου 323Α. Ως τρόπος τέλεσης του συγκεκριμένου εγκλήματος περιγράφεται ο εξαναγκασμός του θύματος σε επαιτεία και ως ειδικός σκοπός στον οποίο αποβλέπει ο δράστης είναι η εκμετάλλευση των εσόδων του. Καθημερινό παράδειγμα εκμετάλλευσης της επαιτείας κάποιου συνιστά η περίπτωση των λεγόμενων «παιδιών των φαναριών», τα οποία τοποθετούνται σε διάφορα σημεία, συνηθέστερα κοντά σε σηματοδότες, προκειμένου να πωλούν χαρτομάντιλα κλπ ή να καθαρίζουν τζάμια και στο τέλος κάθε ημέρας, να εξαναγκάζονται να καταβάλουν τις

²²⁴ Η ανηλικότητα ως αυτοτελές έννομο αγαθό τυγχάνει συνταγματικής αναγνώρισης και προστασίας στο άρθρο 21 του Συντάγματος.

²²⁵ βλ. *Συμεωνίδου – Καστανίδου Ε.*, Η εμπορία ανθρώπων στο διεθνές περιβάλλον και η ποινική της αντιμετώπιση στο ελληνικό δίκαιο, σελ. 38 // *Συκιάτου Αθ.*, Η έννοια του θύματος εμπορίας ανθρώπων, ΠοινΧρ 2006, σελ. 684 επ.

εισπράξεις τους στους εκμεταλλευτές τους. Η ελαφρύτερη ποινική κύρωση των δραστών αυτού του εγκλήματος δικαιολογείται αφενός από το ίδιο το γράμμα της διάταξης, για την πλήρωση της οποίας δεν απαιτείται η χρήση βίαιων και απατηλών μέσων εις βάρος του ανηλίκου και αφετέρου δεν τυποποιούνται ως τρόποι τέλεσης οι βαρύτερες σε κοινωνικό επίπεδο πράξεις διακίνησης, της στρατολόγησης, απαγωγής, παράδοσης κλπ. και άρα το πλήγμα προς το έννομο αγαθό της προσωπικής ελευθερίας του θύματος δεν είναι του ίδιου μεγέθους.

vi) Η αξιόποινη συμπεριφορά του αποδέκτη των παρεχόμενων από το θύμα υπηρεσιών

Στην παράγραφο 6 εισάγεται ως αυτοτελές έγκλημα, η εν γνώσει α. αποδοχή της εργασίας ή άλλων υπηρεσιών προσώπου, που τελεί υπό τις συνθήκες των παραγράφων 1 και 2 του ίδιου άρθρου, β. τέλεση ασελών πράξεων με πρόσωπο το οποίο έχει καταστεί θύμα σωματεμπορίας και τέλος, γ. η είσπραξη των εσόδων που προέκυψαν από την, οποιασδήποτε μορφής, εκμετάλλευση του θύματος. Ο δράστης των παραπάνω αξιόποινων συμπεριφορών τιμωρείται ηπιότερα, σε βαθμό πλημμελήματος συγκριτικά με τις υπόλοιπες μορφές εμπορίας ανθρώπων. Σύμφωνα με την Συμεωνίδου - Καστανίδου²²⁶, κρίνεται ως εύστοχη η ποινικοποίηση των εν λόγω συμπεριφορών καθώς αποτελεί ικανή συνθήκη για να συρρικνώσει το φαινόμενο της εμπορίας ανθρώπων, ωστόσο σημειώνει πως ο νομοθέτης κατέστησε δυσεφάρμοστη τη διάταξη, απαιτώντας για την στοιχειοθέτησή της τη συνδρομή τουλάχιστον αναγκαίου δόλου, στοιχείο το οποίο δεν είναι ευχερώς αποδείξιμο στη δικαστηριακή πρακτική. Ειδικότερα, για την πλήρωση της υποκειμενικής υπόστασης της εν λόγω διάταξης δεν αρκεί ο ενδεχόμενος δόλος αλλά απαιτείται τουλάχιστον άμεσος δόλος δευτέρου βαθμού ως προς όλα τα στοιχεία της αντικειμενικής υπόστασης, καθώς ο δράστης πρέπει να γνωρίζει ότι το πρόσωπο του οποίου δέχεται την εργασία ή τις σεξουαλικές υπηρεσίες του ή του οποίου τα έσοδα εισπράττει, πρόκειται για θύμα εμπορίας ανθρώπων και παρ' όλα αυτά επιδιώκει ή εστω δέχεται το γεγονός αυτό.

Μία από τις κυριότερες αιτίες εμφάνισης του φαινομένου του trafficking είναι η αύξηση της προσφοράς και της ζήτησης των υπηρεσιών του θύματος εμπορίας, κατά βάση της εργασιακής και σεξουαλικής εκμετάλλευσής του, και σε αυτό ακριβώς βασίστηκε ο νομοθέτης και ποινικοποίησε στις δύο πρώτες περιπτώσεις της παραγράφου τη συμπεριφορά

²²⁶ βλ. Συμεωνίδου - Καστανίδου Ε., Εμπορία ανθρώπων: Ειδικά μέτρα αντιμετώπισης και προβλήματα εφαρμογής τους, ΠοινΔικ 2006, σελ. 236

του «πελάτη» και γενικότερα του αποδέκτη των εσόδων του. Το πρόσωπο αυτό, όπως προκύπτει πλέον ευθέως από τη διάταξη δεν μετέρχεται των μέσων τέλεσης των παραγράφων 1 και 2 και άρα δεν πρόκειται για το ίδιο άτομο που τελεί τη βασική μορφή του εγκλήματος. Επομένως αποτελεί τον τρίτο κρίκος στην αλυσίδα του φαινομένου, ως αποδέκτης της γενικότερης εκμετάλλευσης που δέχεται το θύμα²²⁷. Αυτή η τάση ποινικοποίησης της συμπεριφοράς του λήπτη των υπηρεσιών και εσόδων του θύματος συναντάται και σε διεθνή νομοθετικά κείμενα με την πρόβλεψη ανάλογων διατάξεων.

Z. ΕΙΔΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΑΠΟΠΕΙΡΑΣ ΚΑΙ ΣΥΡΡΟΩΝ

1. Απόπειρα

Συνοψίζοντας όσα ελέχθησαν στην αναλυτική επισκόπηση του άρθρου 323Α ΠΚ, τετελεσμένο θεωρείται το έγκλημα της εμπορίας ανθρώπων όταν το θύμα στρατολογήθηκε, απήχθη, μεταφέρθηκε, κατακρατήθηκε παράνομα, υποθάλφθηκε, παραδόθηκε η παραλήφθηκε με βίαια, εξαναγκαστικά ή απατηλά μέσα -όπως αυτά ειδικότερα τυποποιούνται στο νόμο- με σκοπό την εκμετάλλευσή του - όπως εξειδικεύεται στην παράγραφο 5- , χωρίς να είναι απαραίτητη η πραγμάτωση του ειδικού αυτού σκοπού, η οποία αποτελεί την ουσιαστική αποπεράτωση του αδικήματος. Ως προς την στοιχειοθέτηση του εγκλήματος εν αποπείρα δεν χρήζει κάποια ειδικότερη ερμηνευτική προσέγγιση, καθώς αυτή είναι νοητή σύμφωνα με τις γενικές διατάξεις περί απόπειρας (άρθρο 42 ΠΚ).

2. Απόπειρα εμπορίας ανθρώπων εκ του αποτελέσματος διακρινόμενη

Στη θεωρία του ποινικού δικαίου τέθηκε ο προβληματισμός αν είναι νοητή η απόπειρα τέλεσης ενός εκ του αποτελέσματος διακρινόμενου εγκλήματος καθώς περιλαμβάνει ως δεύτερο συνθετικό του μία αμελή πράξη ως βαρύτερο αποτέλεσμα και η εξ αμελείας τελεσθείσα πράξη δεν είναι δεκτική απόπειρας. Εν προκειμένω, μετά την προσθήκη της φράσης «τουλάχιστον» αμέλειας στο άρθρο 29 ΠΚ, το ζήτημα αυτό αφορά μόνο την περίπτωση που το υπό κρίση έγκλημα αποτελείται από ένα εκ δόλου βασικό έγκλημα και ένα

²²⁷ Στην αντίστοιχη διάταξη πριν τη θέσπιση του ν.4619/2019, προβλεπόταν ότι «3. Όποιος εν γνώσει δέχεται την εργασία προσώπου, το οποίο τελεί υπό τις συνθήκες που περιγράφονται στις παραγράφους 1 και 2, ή τα έσοδα από την πειρατεία του προσώπου αυτού, τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον έξι μηνών.». Η διατύπωση της διάταξης δημιουργούσε ερμηνευτικά προβλήματα σχετικά με το αν ο αποδέκτης των πράξεων εκμετάλλευσης του θύματος είναι το ίδιο πρόσωπο με τον δράστη της βασικής μορφής του εγκλήματος (των παρ. 1 και 2), υλοποιώντας τον αρχικό σκοπό του -την ουσιαστική αποπεράτωση του εγκλήματος- (παρ. 5) ή αν πρόκειται για ένα τρίτο άτομο που δέχεται τις υπηρεσίες/έσοδα του θύματος, και άρα πρόκειται για ένα αυτοτελές έγκλημα.

βαρύτερο εξ αμελείας αποτέλεσμα. Ας θέσουμε ως παράδειγμα ενός δράστη που ενώ αποπειράται πράξη εμπορίας ανθρώπων, προκαλεί εξ αμελείας το θάνατο του παθόντος. Σε αυτήν την περίπτωση θα κάνουμε λόγο για απόπειρα θανατηφόρου εμπορίας ανθρώπων και θα εφαρμοστούν οι διατάξεις των άρθρων 323Α παρ. 3 περ. δ' και 42 ΠΚ; Μια τέτοια θεώρηση δεν μπορεί να γίνει δεκτή καθώς ως προς το εξ αμελείας περαιτέρω βαρύτερο αποτέλεσμα που επέρχεται, δεν μπορεί να νοείται «απόφαση» την οποία αξιώνει το άρθρο 42 ΠΚ. Η εγκληματική απόφαση προϋποθέτει δόλο κάποιου για να εκτελέσει κακούργημα ή πλημμέλημα και επομένως, υποστηρίζοντας την προαναφερθείσα προσέγγιση θα παραβιαζόταν ευθέως η αρχή της νομιμότητας.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, η «απόφαση» που απαιτεί το άρθρο 42 ΠΚ λογικώς μπορεί να καλύπτει μόνο το βασικό έγκλημα της εμπορίας ανθρώπων και μόνο προς αυτό να νοηθεί η τέλεση απόπειρας. Συνεπώς, στην περίπτωση του παραδείγματος μπορεί να γίνει δεκτή *de lege lata* η άποψη που δέχεται ότι υπάρχει αληθινή κατ' ιδέα συρροή απόπειρας του βασικού εγκλήματος και ανθρωποκτονίας (ή σωματικής βλάβης) εξ αμελείας, αν και *de lege ferenda* η λύση αυτή δεν ικανοποιεί το περί δικαίου αίσθημα²²⁸.

3. Ζητήματα συρροών

i) Το υπαλλακτικώς μικτό έγκλημα

Με δεδομένο το χαρακτηρισμό του περιγραφόμενου στο άρθρο 323Α ΠΚ εγκλήματος ως γνήσιου πολύτροπου του οποίου η αντικειμενική υπόσταση δύναται να πραγματοποιηθεί με πλείονες εναλλακτικούς τρόπους, η εναλλαγή περισσότερων τρόπων τέλεσης είτε ταυτοχρόνως είτε διαδοχικώς, τόσο σε επίπεδο κύριων πράξεων προσβολής (διακίνησης) όσο και σε επίπεδο μέσων πραγμάτωσης τους, συνθέτει ένα και μόνο έγκλημα²²⁹ υπό την προϋπόθεση ότι στρέφονται κατά του αυτού υλικού αντικειμένου, χωρίς ενδιάμεσα να έχει μεσολαβήσει ειρήνευση του εννόμου αγαθού. Οι περισσότεροι τρόποι τέλεσης του αδικήματος μόνο στο πλαίσιο της δικαστικής επιμέτρησης της ποινής μπορούν να αξιολογηθούν, δηλαδή ως προς την επίταση του αξιοποίνου²³⁰. Ενδεικτικό παράδειγμα από τη νομολογία αποτελεί το βούλευμα του Συμβουλίου Εφετών Θεσσαλονίκης υπ' αριθμ. 491/2007, στο οποίο κρίθηκε ότι ένα μόνο έγκλημα εμπορίας ανθρώπων τελείται όταν ο

²²⁸ Μυλωνόπουλος Χρ., Ποινικό Δίκαιο - Γενικό Μέρος, Τόμος 2, σελ. 78

²²⁹ Γίνεται λόγος για «ενιαίο έγκλημα εκ του νόμου», βλ. για περισσότερες λεπτομέρειες σε Μυλωνόπουλο Χρ., ό.π., σελ. 329

²³⁰ βλ. ενδεικτικά, ΑΠ 673/2011, ό.π.

δράστης ασκήσει εκ παραλλήλου βία και απειλή βίας στο υπονήφιο θύμα ή αν αρχικά το μεταφέρει και κατόπιν το παραδώσει σε τρίτο πρόσωπο κατόπιν ανταλλάγματος.

Εάν, όμως, τα παθόντα πρόσωπα είναι πλείονα, υπάρχει αληθής συρροή ισάριθμων εγκλημάτων σύμφωνα με τους κανόνες του άρθρου 94 ΠΚ, καθώς ανεξάρτητα από το πόσες πράξεις τέλεσε ο δράστης, σημασία έχει πόσα προσωποπαγή έννομα αγαθά -όπως είναι αυτό της προσωπικής ελευθερίας- προσβάλλει. Επομένως, στην περίπτωση που τα πλείονα εγκλήματα τελεστούν με μία πράξη πρόκειται για αληθή κατ' ιδέα συρροή, ενώ αν οι πράξεις είναι περισσότερες της μίας υπάρχει αληθής πραγματική συρροή²³¹.

Όσον αφορά τη σχέση συρροής μεταξύ της βασικής μορφής εμπορίας ανθρώπων (παρ. 1 και 2) όσο και κάποιας εκ των διακεκριμένων μορφών του αδικήματος αυτού, πρέπει να σημειωθεί ότι η συνδρομή διάταξης εγκληματικής παραλλαγής θα αποθήσει εκείνη της βασικής μορφής και θα εφαρμοστεί ως ειδική στα πλαίσια της φαινομενικής κατ' ιδέαν συρροής. Επιπλέον, στην περίπτωση που η πράξη εμπορίας του δράστη πληροί την ειδική υπόσταση περισσότερων του ενός εκ των προβλεπόμενων στο νόμο διακεκριμένων μορφών του εγκλήματος, λόγω χάρη της τέλεσης της απαγωγής ανηλίκου από πρόσωπο που δρα επωφελούμενο της υπαλληλικής του ιδιότητας (άρθρο 323Α παρ. 3 περ. β' και πρ. 4), υπάρχει φαινομενική κατ' ιδέα συρροή μεταξύ των διατάξεων και η ύπαρξη περισσότερων επιβαρυντικών περιστάσεων να κρίνεται για το δράστη στο επίπεδο επιμέτρησης της ποινής κατ' άρθρο 79 ΠΚ.

ii) Η πραγμάτωση του «σκοπού» και η συρροή με ειδικούς ποινικούς νόμους

Στο μέτρο που η εκμετάλλευση της εργασίας ή επαιτείας του θύματος της εμπορίας ανθρώπων, η αφαίρεση των ιστών, κυττάρων ή οργάνων του σώματός καθώς και η γενετήσια εκμετάλλευση του αποτελούν τον σκοπό τέλεσης των εγκλημάτων εμπορίας, η πραγμάτωση των σκοπών αυτών γεννά επιμέρους ζητήματα συρροής όταν τυποποιούνται ως αυτοτελείς αξιόποινες πράξεις σε άλλες διατάξεις του Ποινικού Κώδικα ή ειδικών ποινικών νόμων. Αρχικά, τίθεται το ερώτημα, εάν η απαξία των πράξεων αυτών έχει ήδη καλυφθεί όταν καταγιγνώσκεται η ύπαρξη του σκοπού και άρα το έγκλημα είναι τυπικώς αποπερατωμένο, με άλλα λόγια τι συμβαίνει σε επίπεδο συρροής αν τελεσθεί το έγκλημα της εμπορίας και εν συνεχεία πραγματοποιηθεί η περαιτέρω εκμετάλλευση του θύματος.

²³¹ Στην πρώτη περίπτωση η επιβαλλόμενη ποινή θα κριθεί σύμφωνα με το άρθρο 94 παρ. 2 ενώ στη δεύτερη με βάση την παράγραφο 1 του ίδιου άρθρου.

Την απάντηση στο ανωτέρω προβληματισμό δίνει η Συμεωνίδου - Καστανίδου, σύμφωνα με την οποία κριτήριο για το αν συντρέχει αληθής συρροή σε τέτοιες περιπτώσεις αποτελεί ή ταυτότητα ή ετερότητα του εννόμου αγαθού που αφενός προστατεύει το τυπικώς αποπερατωθέν έγκλημα εμπορίας και από την άλλη η πράξη της ουσιαστικής αποπεράτωσης. Όλες πάντως οι τυποποιούμενες πράξεις εμπορίας - εκτός της γενετήσιας εκμετάλλευσης του θύματος η οποία δεν θα τύχει ειδικότερης ανάλυσης στην παρούσα εργασία - θίγουν το έννομο αγαθό της προσωπικής ελευθερίας του παθόντος.

Αρχικά, όσον αφορά τον σκοπό εργασιακής εκμετάλλευσης και την παράβαση διατάξεων της εργατικής νομοθεσίας, συγκεκριμένα του άρθρου 28 Ν.3996/2011²³², υπάρχει μεταξύ των δύο εγκλημάτων φαινομενική πραγματική συρροή, καθώς και στις δύο περιπτώσεις προστατευτέο είναι το ίδιο έννομο αγαθό αυτό της προσωπικής ελευθερίας. Ειδικότερα, καθώς η διάταξη της εργατικής νομοθεσίας προβλέπει μικρότερη ποινή ήτοι ποινή φυλάκισης ή χρηματική ποινή, τιμωρείται ως συντιμωρητή ύστερη πράξη με την απαξία της πράξης να απορροφάται από το άρθρο 323Α ΠΚ, ώστε να αποφεύγεται η διπλή αξιολόγηση της αυτής συμπεριφοράς.

Σε αντίθεση με την προαναφερθείσα περίπτωση, η αφαίρεση οργάνων, κυττάρων ή ιστών του σώματος του παθόντος αποτελούν πράξεις που προσβάλλουν τη σωματική ακεραιότητα του ανθρώπου και επομένως όταν αυτή τελεσθεί στα πλαίσια εμπορίας ανθρώπων, τίθεται ζήτημα αληθούς²³³ συρροής αφενός με τα αδικήματα των άρθρων 308 επ. ΠΚ αναλόγως της βαρύτητας της σωματικής βλάβης που επέρχεται και αφετέρου, με τις ποινικές διατάξεις του Ν. 3984/2011 για τη δωρεά και μεταμόσχευση οργάνων.

Επίσης, αληθής είναι και η συρροή με το αδίκημα της κατακράτησης διαβατηρίου (άρθρο 87 παρ. 7 Ν. 3386/2005), όταν ο δράστης του εγκλήματος εμπορίας ανθρώπων υποκρύπτει και κατακρατεί το διαβατήριο του θύματος προκειμένου να παρεμποδίσει τη διαφυγή του.

²³² ΦΕΚ Α, 170/05.08.2011

²³³ Πρόκειται για αληθή πραγματική συρροή λόγω της ετερότητας των εννόμων αγαθών και των περισσότερων ενεργειών που μεσολαβούν για την τελική πράξη αφαίρεσης, βλ. Συμεωνίδου - Καστανίδου Ε., Οι ποινικές διατάξεις για την εμπορευματοποίηση των ανθρωπίνων οργάνων, ΠοινΔικ 2003, σελ. 305 // Καϊάφα - Γκιμπάντι Μ., Μεταμοσχεύσεις: Παρόν και μέλλον του νομικού πλαισίου και ποινική προστασία των μοσχευμάτων ως εννόμων αγαθών, ΠοινΧρ 2008, σελ. 593

iii) Η σύνδεση της εμπορίας ανθρώπων με άλλα αδικήματα

Μεταξύ των εγκλημάτων της παράνομης κατακράτησης (άρθρο 325 ΠΚ), της παράνομης βίας (330 ΠΚ), της εκβίασεως (385)²³⁴ και απειλής (333 ΠΚ) αφενός και της εμπορίας ανθρώπων αφετέρου, υφίσταται αληθινή πραγματική συρροή, στην περίπτωση που αυτές λάβουν χώρα μετά την ειρήνευση του εννόμου αγαθού που προσέβαλε η αρχική πράξη της εμπορίας ανθρώπων²³⁵. Παράδειγμα τέτοιας περίπτωσης συνιστά, όταν η εμπορία ανθρώπων τελείται με κάποιον άλλον τρόπο τέλεσης από αυτούς που προβλέπονται στην παράγραφο 1 του άρθρου 323Α, πέραν της παράνομης κατακράτησης η οποία λαμβάνει χώρα σε μεταγενέστερο στάδιο. Από την άλλη, εάν μεταξύ των δύο εγκλημάτων δεν έχει επέλθει η ειρήνευση ως προς το έννομο αγαθό που θίγει η εμπορία ανθρώπων, οι πράξεις της παράνομης βίας, της απειλής, της εκβίασης και της παράνομης κατακράτησης αποτελούν αναγκαία μέσα ή τρόποι τέλεσης του εγκλήματος του άρθρου 323Α ΠΚ και ως εκ τούτου δεν υφίσταται αληθής πραγματική συρροή των πράξεων αυτών με το ανωτέρω έγκλημα, αλλά ισχύει η αρχή της απορρόφησης τους από το έγκλημα της εμπορίας ανθρώπων.

Το έγκλημα της αρπαγής (άρθρο 322 ΠΚ) εμφανίζει αρκετές ομοιότητες ως προς τη νομοτυπική του μορφή συγκριτικά με το έγκλημα της εμπορίας ανθρώπων. Σε επίπεδο αντικειμενικής υπόστασης ορισμένοι από τους προβλεπόμενους τρόπους τέλεσης και τα μέσα πραγμάτωσης των εγκληματικών συμπεριφορών τυποποιούνται με ταυτόσημο τρόπο στις δύο διατάξεις. Διαφοροποιούνται, από την άλλη, κατά το ότι η διάταξη της αρπαγής δεν περιλαμβάνει όλες ανεξαιρέτως τις μορφές απαγωγής ή παράνομης κατακράτησης αλλά μόνο όσες έχουν ως αποτέλεσμα την αποστέρηση του θύματος από την προστασία της πολιτείας. Επομένως αποκλείεται η σχέση ειδικότητας μεταξύ των δύο διατάξεων. Ενόψει, ωστόσο, της ομοιότητας του εννόμου αγαθού που προστατεύουν οι δύο διατάξεις και με δεδομένο ότι το αδίκημα του άρθρου 323Α ΠΚ προβλέπει επιπλέον του άρθρου 322 και χρηματική ποινή, μπορεί να υποστηριχθεί ότι συντρέχει φαινομένη κατ' ιδέαν συρροή με την εμπορία ανθρώπων να απορροφά το έγκλημα της αρπαγής. Όταν όμως το θύμα, ευρισκόμενο υπό τη φυσική εξουσία του δράστη, δεν φθάνει σε σημείο να αποστερείται τη δυνατότητα να επικαλεσθεί την προστασία της πολιτείας δεν πληρούται καν η αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος και δεν τίθεται ζήτημα συρροής με το άρθρο περί εμπορίας ανθρώπων²³⁶.

²³⁴ βλ. ΣυμβΕφΑθ 1571/2003, ΠοινΧρ 2003, σελ. 1007 επ.

²³⁵ βλ. ΣυμβΕφΘεσ. 491/2007, Αρμ 2007, σελ. 1760 επ.

²³⁶ βλ. Συμεωνίδου - Καστανίδου Ε., Ο νέος νόμος 3064/2002 για την εμπορία ανθρώπων, ό.π., σελ. 43

Τέλος, όσον αφορά τη σχέση του άρθρου της εμπορίας ανθρώπων με το άρθρο 187 παράγραφος 1 ΠΚ, ήτοι της συγκρότησης ή ένταξης σε εγκληματική οργάνωση που επιδιώκει την τέλεση περισσότερων κακουργημάτων, υφίσταται αληθής συρροή λόγω της ετερότητας των προσβαλλομένων εννόμων αγαθών. Άλλαις λέξεσιν, το έγκλημα της εγκληματικής οργάνωσης, όταν τελείται από περισσότερα άτομα που έχουν ενωθεί για τον ανωτέρω σκοπό, θίγει το έννομο αγαθό της δημόσιας τάξης²³⁷ σε αντίθεση με το άρθρο 323Α ΠΚ.

²³⁷ Αυτό συνάγεται και από την ένταξη του σχετικού άρθρου στο κεφάλαιο του ειδικού μέρους του Ποινικού Κώδικα με τίτλο «Εγκλήματα κατά της Δημόσιας Τάξης».

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Όπως είδαμε και στην εισαγωγή τη παρούσας εργασίας, η έξαρση του φαινομένου της εμπορίας ανθρώπων τις τελευταίες δεκαετίες και μάλιστα σε διακρατικό επίπεδο, επέβαλε την ανάγκη να ληφθούν τα κατάλληλα μέτρα στα πλαίσια του ποινικού δικαίου για την επαρκή αντιμετώπισή του. Μέτρα καταστολής, μέτρα πρόληψης και μέτρα για την προστασία του θύματος. Πρόκειται για ένα φαινόμενο το οποίο διαμορφώνεται και επηρεάζεται από τους σύγχρονους όρους εμφάνισης της παγκοσμιοποίησης και την ύπαρξη κοινωνικών, φυλετικών διακρίσεων και ανισοτήτων, το σύνθετο πρόβλημα της μετανάστευσης, καθώς εκατομμύρια άνθρωποι αλλάζουν χώρα διαμονής με σκοπό την εύρεση εργασίας και την αναζήτηση καλύτερων συνθηκών διαβίωσης καθώς και την αύξηση και εξάπλωση του οργανωμένου εγκλήματος σε παγκόσμια κλίμακα. Και όπως το trafficking in human beings εξελίσσεται και αλλάζει μορφές εμφάνισης και προσβολής των προσωπικών εννόμων αγαθών των πολιτών για τους ανωτέρω λόγους, διαπιστώνεται η σταδιακή μετακύλιση του νομοθετικού ενδιαφέροντος από τις προσπάθειες καταστολής του δουλεμπορίου, στις προσπάθειες αντιμετώπισης της διεθνικής σεξουαλικής εκμετάλλευσης και της εμπορίας ανηλίκων. Παρατηρούμε δηλαδή ότι, η έννοια της εμπορίας σταδιακά διευρύνθηκε, ώστε να περιλάβει όλες τις δυνατές μορφές εκμετάλλευσης του θύματος και να καλύψει όσο το δυνατό περισσότερες περιπτώσεις. Περαιτέρω, αν και τα διεθνή και ευρωπαϊκά όργανα προσέγγιζαν το ζήτημα της αντιμετώπισης της εμπορίας ανάλογα με το αντικείμενο αρμοδιότητάς τους, πλέον προβάλλουν σε μεγάλο βαθμό την ανάγκη λήψης μέτρων που βάζουν έναντι των γενεσιουργών αιτίων του φαινομένου και προωθούν έναν ανθρωποκεντρικό χαρακτήρα.

Στις σύγχρονες τάσεις προσπάθησε να εναρμονιστεί και ο έλληνας νομοθέτης με την τυποποίηση ενός αυτοτελούς ποινικού αδικήματος εμπορίας ανθρώπων, το οποίο περιέχει έναν ορισμό «ομπρέλα», δηλαδή ποινικοποιεί όσα περισσότερα μέσα και τρόπους τέλεσης μπορεί, στην προσπάθειά του να συμπεριλάβει κάθε δυνατή μορφή του εγκλήματος. Ακολούθησε σχεδόν κατά γράμμα τη νομοτυπική μορφή για τον τρόπο συγκρότησης της εμπορίας που προβλέπουν τα ευρωπαϊκά νομοθετήματα, χωρίς ενδεχομένως να καταφύγει σε μία καλύτερη απόδοση και μετάφραση των εννοιών που απαρτίζουν την ειδική υπόσταση, γεγονός το οποίο είχε ως συνέπεια την αοριστία και την αλληλοκάλυψη ορισμένων μέσων ή τρόπων τέλεσης των πράξεων προσβολής του εννόμου αγαθού της προσωπικής ελευθερίας. Αν και στην παρούσα επιχειρήθηκε η ερμηνεία ορισμένων εννοιών, επωφελέστερο θα ήταν η

αυθεντική ερμηνεία από τον ίδιο το νομοθέτη. Καθώς κάτι τέτοιο δεν έλαβε χώρα ούτε με την πρόσφατη τροποποίηση του Ποινικού Κώδικα, τίθεται πλέον στα ελληνικά δικαστήρια να διαπλάσουν ερμηνευτικά ή περιπτωσιολογικά το περιεχόμενο των υπό κρίση «παρθένων» εννοιών, με στόχο την αποτελεσματικότερη καταπολέμηση του φαινομένου.

ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

Ζαχαρίας Ε., Σύγχρονες μορφές εγκληματικότητας, ΠοινΧρον 2005, σελ. 481 επ.

Καϊάφα – Γκμπάντι Μ., Μεταμοσχεύσεις: Παρόν και μέλλον του νομικού πλαισίου και ποινική προστασία των μοσχευμάτων ως εννόμων αγαθών, ΠοινΧρ 2008

Συμεωνίδου - Καστανίδου Ε., Εμπορία ανθρώπων: Οι διεθνείς κατευθύνσεις, το ισχύον Ποινικό Δίκαιο και το νομοσχέδιο του Υπουργού Δημόσιας Τάξης, ΠοινΔικ 2002, σελ. 424 επ.

Συκιώτου Α., Η έννοια του θύματος στην εμπορία ανθρώπων, ΠοινΧρον 2006, σελ.684 επ.

Συκιώτου Α., Ευρωπαϊκή Ένωση - Οργανωμένο Έγκλημα - Παράνομη Διακίνηση Ανθρώπων: Μια ιδιόρρυθμη δυναμική-διαλεκτική σχέση, ΠοινΧρον 2008, σελ. 200 επ.

Χατζηνικολάου Ν., Η παράσυρση του ευάλωτου θύματος στο έγκλημα της σωματεμπορίας – Διάλογος με τη νομολογία, ΠοινΧρ 2009

Χατζηνικολάου Ν., Η ποινική καταστολή της παράνομης μετανάστευσης και της εμπορίας ανθρώπων στην ελληνική έννομη τάξη: αναζητώντας την αξιολογική συνοχή της μεταξύ τιμωρητικής όξυνσης και θυματολογικής προσέγγισης, ΠοινΔικ2008, σελ. 213 επ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ανδρουλάκης Ν., Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης, 4^η εκδ. 2012

Δημήτραινας Γ., Η καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων μετά το ν. 3064/2002, εν: Συμεωνίδου-Καστανίδου (επιμ.), Ο νέος νόμος 3064/2002 για την εμπορία ανθρώπων (έκδ. E.No.B.E.), σελ. 115 επ.

Κοριαζή Τ., Εμπορία ανθρώπων το Διεθνές και Ευρωπαϊκό Δίκαιο προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Νομική Βιβλιοθήκη

Μαγγανάς Αντ., Χρυσανθάκης Χαρ., Βανδώρος Δημ., Καρατζά Αίλα, «Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου», Νομική Βιβλιοθήκη, 2005

Μανωλεδάκης Ι., Το έννομο αγαθό ως βασική έννοια του Ποινικού Δικαίου, Σάκκουλας Α.Ε., 1998

Μαργαρίτης Μιχ., Ποινικός Κώδικας (ερμ.), 2η έκδοση, Δίκαιο & Οικονομία

Μυλωνόπουλος Χ., Ποινικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος, 2007, Δίκαιο & Οικονομία

Μυλωνόπουλος Χ., Ποινικό Δίκαιο, Ειδικό Μέρος - Τα εγκλήματα κατά της περιουσίας και της ιδιοκτησίας, Β' Έκδοση - 2006, Δίκαιο & Οικονομία

Παπαδημητρίου Γ., Ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων - Θεσμός στη θεσμική ωρίμανση της ΕΕ, εκδ. Παπαζήσης

Παπαντωνίου Α./ Συγκιότου Α., Ο ρόλος του πελάτη - Νομική προσέγγιση και εμπειρικά δεδομένα, εκδ. Αντ. Σάκκουλα

Παρασκευόπουλος Ν. / Φυτράκης Ε., Αξιοποινες σεξουαλικές πράξεις, 2011, Σάκκουλας Α.Ε

Σισιλιάνου Α.-Α., Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Ερμηνεία κατ' άρθρο, 2^η έκδοση 2017

Στοιλάς Α., ερμηνεία άρθρου 323Α σε ερμηνεία Ποινικού Κώδικα, τόμος II

Συγκιότου Α., Εμπορία ανθρώπων στα Βαλκάνια, Αθήνα:, εκδ. 2003, Αντ. Ν.Σάκκουλας

Συμεωνίδου - Καστανίδου Ε., Εγκλήματα κατά προσωπικών αγαθών, Νομική Βιβλιοθήκη, (3η έκδοση)

Συμεωνίδου-Καστανίδου, Εγκλήματα κατά προσωπικών αγαθών, Νομική Βιβλιοθήκη

Feinberg J., *The Moral Limits of the Criminal Law, τόμος 4, Harmless Wrongdoing*, (New York: Oxford Univ. Press, 1988).

Harris D./O'Boyle M./Warbrick E., *Law of the European Convention on Human Rights*, 4η έκδ. 2018

Jacobs, White & Ovey, *The European Convention on Human Rights*, 7^η έκδ. 2017

Wertheimer A., *Exploitation*, 1999, Princeton University Press

Zwolinski M. / Wertheimer A., *Exploitation*, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, 2017
Edward N. Zalta